

(14)

14

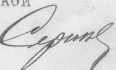
М.Ю.
Старшій Предсѣдатель
Одесской
Судебной Палаты
Июня 20 дня 1908 года
№ 16027.
г. Одесса.

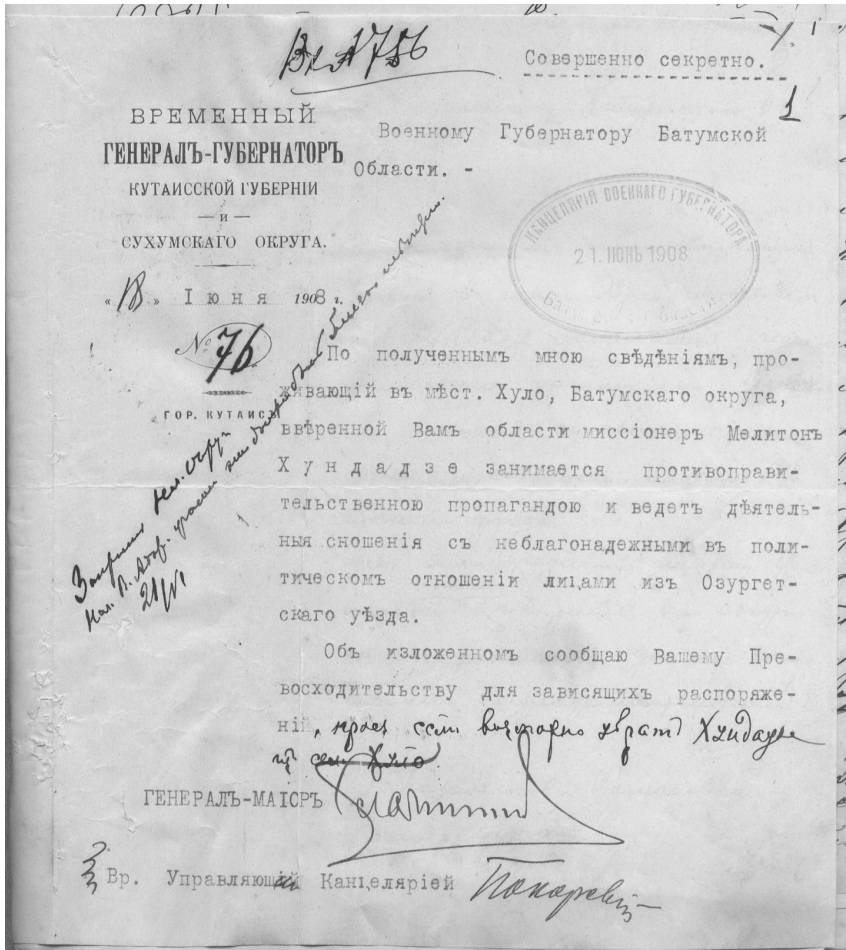
Г.Прокурору Одесской Судебной Палаты

Имѣю честь увѣдомить Ваше Превосходительство, что вмѣстѣ съ симъ мною сдѣлано распоряженіе черезъ Тифлисское Городское Полицейское Управление о переводѣ изъ Тифлискаго Метехскаго замка въ Одесскую тюрьму обвиняемыхъ по дѣлу о Чхиквишвили и др. |Гуріи свая республика|, переданному изъ Тифлисской Судебной Палаты въ Одесскую указавшемъ Правительствующаго Сената: 1| Веніамина Чхиквишвили, 2| Нестора Ермаковшвили, 3| Семена Глonti, 4| Сергія Сургуладзе, 5| Моисея Тугуши, 6| Пармена Тотибадзе, 7| Александра Имедайшвили, 8| Рождена Хомерики, 9| Георгія Мамулайшвили и 10| Кирилла Ломадзе съ такимъ расчетомъ, чтобы они не позже 28 сентября сего года были уже въ Одесской тюрьмѣ и имѣли бы возможность, согласно 570-572 ст. уст. угол. суд. ознакомиться съ дѣломъ въ недельный срокъ до дня слушанія его |6 октября сего года|.

При этомъ мною сообщено Полицейскому Управленію что, если по какимъ либо соображеніемъ мѣстной администрации представится возможнымъ перевести вышеозначенныхъ подсудимыхъ въ Одесскую тюрьму ранѣе указанного срока, то такой заблаговременный переводъ арестантовъ будетъ только способствовать болѣе успешному ходу дѣла. Старшій Предсѣдатель Опанинъ И. д. Помощ. Секретаря Куницынъ. Вѣрно Секретарь |подпись|

Съ копією вѣрно Секретаря ⁴⁴ при Прокурорѣ Тифлисской Судебной Палаты

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ასსცსა, ფონდი ი-1, ანან. 1, საქმე 347, ფ. 1: საქმე 412, ფ. 1-8; საქმე 13 ფ. 65; საქმე 303 ფ. 39.
3. ასსცსა, ფონდი-432, ანან. 1, საქმე 399, ფ. 9;
3. შალვა რადიანი, „გარდასულ დროთა მაცნა“, თბ. 2015;
4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ. 1973 .

Nino Javelidze
Merab Megrelishvili

Anti Russian movement in Guria and Ajara
(end of XIX – beginning of XX centuries)

SUMMARY

Archival materials presented in the article, vividly show the point of political, economic, military, cultural-informational expansion by Russia in Guria and Adjara in the end of XIX – beginning of XX centuries, which was not obeyed by local people and they used to fight against the authority for liberation.

რევაზ უზუნაძე მერაბ უზუნაძე

ადრეშუსასუკუნეების ბათუმის ისტორიიდან

2500 წლოვანი ბათუმის ისტორიის ხანგრძლივ და შეუსწავლელ პერიოდს წარმოადგენს შუასაუკუნეები. როგორც ცნობილი მწერალი და ლირსეული ბათუმელი ნუგზარ ჯაფარიძე წერდა: „საუკუნოვან შრეებშია დაჩუმქრული ბათუმის წარსული“. საკვლევ პერიოდის შესწავლას აფერხებს წყარო-მასალის დიდი სიმცირე (ამ ვაკუმის შევსების მცდელობას წარმოადგენს ქალაქ ბათუმის წარსული ისტორიის, კულტურული მემკვიდრეობისა და თანამედროვეობის შესწავლის პროექტი „ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა)“. პროექტის ავტორია ცნობილი ისტორიკოსი, პროფესორი მალხაზ სიორიძე. პრობლემატიკას გარკვეულად ეხება გამოქვეყნებული შრომები: Кальцоглы И., 2006; ა.კახიძე, დ.ხახუტაიშვილი, 1989; შ.მამულაძე, რ.უზუნაძე, 2009; ნ.ინაიშვილი, 2009; ი.სიხარულიძე, 1958; რ.უზუნაძე, 2009; რ.უზუნაძე, 2013; რ.უზუნაძე, რ.სურმანიძე, ნ.ზოსიძე, 2013; რ.უზუნაძე, მ.უზუნაძე, 2017; ლ.ურუშაძე, 1989).

დროდადრო მარგალიტივით გამოვლინდება ქართულ თუ უცხოურ წერილობით ძეგლებში დაუნჯებული ძვირფასი ცნობები. რაც გვაძლევს შესაძლებლობას შევისწავლოთ ბათუმის წარსულის ეს თუ ის ასპექტი. ამ მხრივ საინტერესოა X საუკუნის ბიზანტიელი მოღვაწისა და სწავლულ კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობები.

კონსტანტინე პორფიროგენტი 912-959 წლებში იყო ბიზანტიის კეისარი. იგი არის ავტორი თხზულების: „იმპერიის მართველობის შესახებ“. მასში მიმოხილულია X ს-ის 50-იან წლებამდე იბერიის ანუ „ქართველთა სამეფოს“ პოლიტიკური მდგომარეობა. საკვლევ პრობლემატიკასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „აშოტ პატრიკოსს (აშოტ პატრიკოსი, იგივე აშოტ კუხი, ერისთავთერისთავი (908-918 წწ), გურგენ I კურაპალატის შვილი), რომელიც იყო ქ. ადრანუჯის (არტანუჯი) მფლობელი, სიძემ გურგენ მაგისტროსმა (გურგენ დიდი მაგისტროსი მართავდა იბერიას ანუ „ქართველთა სამეფოს“ 918-941 წლებში. იყო აშოტ დიდი კურაპალატის ჩამომავალი. მან შემოიმტკიცა და გააძლიერა „ქართველთა სამეფო“. ის-

ტორიაში ცნობილია „დიდი გურგენის“, „დიდი ერისთავთერისთავის ეპითეტით (ა.ბოგვერაძე, 2012:211; საქართველოს ისტორიული ატლასი (სია), 2016:VIII). ქართული საისტორიო წყაროს დახასიათებით, -გურგენ ერისთავთერისთავი „დიდი ხელმწიფე, ფრიადთა ნათესავთა“ (გიორგი მერჩულე, 1978:163), რომელმაც სიმამრისგან ხელისუფლება მიიღო, ძალით წაართვა თავის სიმამრს აშოტს ადრანუჯი (არტანუჯი) და ამის საბალოდ (სანაცვლოდ ა.ნეიმანი, 1978:546) მისცა მას ტაროკასტრონი (ისტორიული ყველის ციხე. მდებარეობდა შავშეთის, აჭარისა და ჯავახეთის საზღვარზე, აჭარისწყლის სათავეებთან) და აჭარისწყლის გასწრივი ქვეყნა“ (კონსტანტინე პორფიროგენტი, 1952:276), დადგენილია რომ აჭარისწყლის გასწრივი ქვეყანა იყო აჭარა (დ.მუსხელიშვილი, 1980:144; მისივე, 2007:92; შ.ვარშანიძე, 1990:55-56). იმავე ცნობებით იბერიის „ქართველთა სამეფო“ აჭარის ზღვისპირეთში მოიცავდა მდ. ყოროლისწყალის შესართავიდან ქობულეთის დაბლობის ჩათვლით ტერიტორიას (დ.მუსხელიშვილი, 2007: 92; ბ.დიასამიძე, 2009:73). მითითებულ მასალასთან დაკავშირებით აკად. დ. მუსხელიშვილი მიუთითებს: კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობა ბევრად ძველია (დ.მუსხელიშვილი, 1980:143). კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობით, -აჭარის ზღვისპირეთში იბერიის („ქართველთა სამეფოს“) სასაზღვრო პუნქტი რომანიასთან (ბიზანტია) ყოფილა **კოლორი** (კონსტანტინე პორფიროგენტი, 1952:276). იგი წარმოადგენდა დაბას (გეორგიკა, 1952:371).

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენი კვლევის ობიექტს წარმოადგენს პუნქტი **„კოლორი“**. რომლის ისტორია დაკავშირებულია ანტიკური და შუასაუკუნეების ხანის ბათუმთან. გამოკვლეულია, რომ ადგილის სახელწოდება **„კოლორი“** არის ქართული „ყოროლის“ სახენაცვალი ფორმა (დ.მუსხელიშვილი, 1990:55). (აკად. ს.ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: არცთუ იშვიათია ბერძნულში ქართულ გეოგრაფიულ ადგილთა სახელწოდებების დამახინჯებული სახით მითითება (გეორგიკა, 1952:294). ქართულ სინამდვილეში **„ყოროლისაგან“** წარმომდგარია ტოპონიმები: ყოროლის ხევი, (ხევი, სადაც მოედინება მდ. ყოროლისწყალი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი), ყოროლისთავი (სოფელი ხეობაში), ყოროლისწყალი (ჰიდრონიმი). ისინი ჩრდილოეთიდან და ჩრდილო აღმოსავლეთიდან უშუალოდ ესაზღვრებიან ბათუმის გორა ნასახლარს. ბათუმის (თამარის) გორა მდებარეობს მდ. ყოროლისწყალის შესართავთან, მარცხენა სა-

ნაპირო მონაკვეთში, „კოლორი“/„ყოროლი“ ასრულებდა ბათუმის საქალაქო დასახლების საოფლო უბნის ფუნქციას (სხვა ზღვისპირა პუნქტებისაგან განსხვავებით, ბათუმი დანიშნულებული იყო“ (ვ.ჯაოშვილი, ი.სიხარულიძე, 1997:329).

ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე X საუკუნის პირველი ნახევრის იბერიასა და ბიზანტიას შორის ზღვისპირეთში საზღვარი გადიოდა მდ. ყოროლისწყალზე (დ.მუსხელიშვილი, 2007:92). ყოროლისწყალის მარცხენა სანაპიროდან ტერიტორიები შედიოდა რომანიის (ბიზანტიის) საზღვრებში (კონსტანტინე პორფიროგენტი, 1952:276; დ.მუსხელიშვილი, 2007:92).

შესასწავლ პრობლემატიკასთან მიმართებაში პირველყოვლისა უნდა ავლინდნოთ, რომ არის მოსაზრება ყოროლის ბათუმთან იგივეობის შესახებ (დ.მუსხელიშვილი, 1980 (მისი წარსულიდან გამომდინარე, არაა გამორიცხული კოლორი (ყოროლი) წარმოადგენდა სახელოსნო და სავაჭრო უბანს), სეა, 2012:452; სია. 2016:11-13). როგორც საკითხის შემდგომმა შესწავლამ გვიჩვენა, საკვლევი პერიოდისათვის, ურთიერთკავშირში არსებობდა ბათუმის საქალაქო დასახლება და დაბა „ყოროლი“ (სასოფლო უბანი). თემასთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია შემდგომი გარემოებები: ჯერ ერთი, – როგორც ზემოთ მივუთითეთ, კ. პორფიროგენტის ცნობით „აჭარის ზღვისპირეთში იბერიის სასაზღვრო პუნქტი რომანიასთან (ბიზანტია) ყოფილა „კოლორი“ (ყოროლი). მეორე, – მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროდან იწყებოდა ბიზანტიის იმპერიის გავლენის ქვეშ მოქცეული ქართული ტერიტორიები (დ.მუსხელიშვილი, 1980:144). მესამე, – განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ბათუმის სიახლოვეს „კოროლის“/„ყოროლის“ სახელწოდებით, მოგვიანო პერიოდისათვის დასტურდება დასახლებული პუნქტი. ობიექტი მითითებულია XVIII საუკუნის 10-იანი წლების ოსმალურ წყაროში (ქ.ჩხატარაშვილი, 1976:271).

რაც შეეხება ბათუმს, – საქალაქო დასახლება გაშენებული იყო მდ. ყოროლისწყალის შესართავთან, მაცხენა სანაპიროს მონაკვეთში, ბათუმის ციხესა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ადრემუასა-უკუნეების ხანაში იგი ინარჩუნებდა საქართველოს ზღვისპირეთში წამყვან საზღვაო ქალაქის ფუნქციას (ფეოდალური ხანის საქართველოს ქალაქების ისტორიის ცნობილი მკვლევარი, პროფ. შ. მესხია X – XII საუკუნეების ბათუმის შესახებ მიუთითებდა: „მნიშვნელოვანი ნავსადგური და ქალაქი ბათუმი“ (შ.მესხია, 1983:92). აკად.

ვ. ჯაომვილის, პროფ. ი. სიხარულიძის შეფასებით „ადრეულ ფეოდალურ ხანაში, სხვა ზღვისპირა პუნქტებისაგან განსხვავებით, ბათუმი დანიშნურებული იყო“ (ვ.ჯაომვილი, ი.სიხარულიძე, 1997:329; დ.ხახუტაიშვილი, 1989:58; ა.კახიძე, 2009:150; ა.კახიძე, ნ.სურმანიძე, 2013:90-91; თ.ბერაძე, 2009:122-123; რ.ხალვაში, 2012:298-299; ან.ჯაფარიძე, 2014:20,49,65,75-79; სია, 2016:7,9,20,22).

დაბა **ყოროლის** არსებობის დადგენის შემდეგ საჭიროა განვსაზღვროთ მისი ადგილმდებარეობა. ანტიკური და შუასაუკუნეების ხანის აჭარის ისტორიის მკვლევარი შ. ვარშანიძე შეეცადა მის ლოკალიზაციას. მიუთითებდა, რომ ყოროლი მდებარეობდა მდ. ყოროლისწყლის ქვემო ნელის არეალში (შ.ვარშანიძე, 1990:55,183). ღვანლმოსილი მეცნიერი, აკად. დ. მუსხელიშვილი ლოკალიზაციას ახდენდა მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროზე, ბათუმთან იგივეობის სახით (დ.მუსხელიშვილი, 1980. დანართი – IX-X სს-ის საქართველოს რუკა).

ჩვენს ხელთ ასრებული მასალის ანალიზის საფუძველზე მიგვაჩნია, რომ დაბა კოლორი/ყოროლი მდებარეობდა ბათუმის ციხის ჩრდილოლოეთით, მდ. ყოროლისწყლის შესართავის ზღვისპირა ვაკე ადგილზე. აღნიშნული მოსაზრების გამოთქმის უფლებას გვაძლევს შემდეგი გარემოებები: როგორც ცნობლია ძველი ბათუმის საქალაქო დასახლებას სამხრეთიდან ჩაუდის მდინარეები სკურკუბა და ბარცხანა. სკურკუბას (ჭვავის წყალი) არეალში გაშენებული იყო ჭვავის ყანები (რ.უზუნაძე, 2013:190). ბათუმს აღმოსავლეთით ესაზღვებოდა სალიბასძეთა (სალიბაური) სასოფლო უბანი (რ. უზუნაძე, 2013:40). მარჯვენა სანაპიროს ჩრდილო – აღმოსავლეთით მდებარეობდა სასოფლო უბანი შავლელე (რ. უზუნაძე, 2013:41). რჩება „ასათვისებელი“ მონაკვეთი, მდ. ყოროლისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, შესართავის ვრცელი ვაკე ადგილი. სწორედ, ამ ადგილას უნდა ყოფილიყო გაშენებული დაბა კოლორი/ყოროლი (გასულ საუკუნეში შედიოდა სოფ. განთიადში,- ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი, ეხლა შედის ქალაქის საზღვრებში). მიეკუთვნება ერთ-ერთ უძველეს დასახლებას (ა.კახიძე, დ.ხახუტაიშვილი, 1989:3; ა.კახიძე, 2007:249). ამ არეალში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა ანტიკური ხანის დასახლების ნაშთები (ა.კახიძე, დ.ხახუტაიშვილი, 1989:3). ასრულებდა ბათუმის სასოფლო უბნის ფუნქციას (ა.კახიძე, 2007:249). ყოროლის ლოკალიზაციაში გვეხმარება 1712 წლის ოსმალური წყარო-მასალა. მასში

საუბარია ოსმალობის მიერ ბათუმსა და ახლომდებარე სოფლებზე შეწერილ გადასახადზე. შესაბამისად, მითითებულია რომელ დასახლებულ პუნქტს რა ოდენობის გადასახადი უნდა გადაეხადა: ბათუმს 10 ათასი ახჩა (ახჩა – ოსმალური თეთრი, ვერცხლის ფული (XVI-XVIII სს-ის ისმალურიდოკუმენტურინწყაროები, თბილისი, 1987:258), სოფ. კაპრეშუმს – 3 ათასი ახჩა, მახინჯაურს – 3 ათასი ახჩა, ყოროლის (Королис – დოკუმენტი თურქულიდან ქართულად თარგმნა ჰაიდარ აბაშიძემ. ხოლო ქართულიდან რუსულად თარგმანი ეკუთვნის დიმიტრი ბაქრაძეს) სამებას და მათთან ერთად სამ პუნქტს – 3 ათასი ახჩა (ქ.ჩხატარაშვილი, 1976:271). აღნიშნული დოკუმენტით პირველყოვლისა დგინდება, რომ არსებობდა ბათუმთან დასახლებული პუნქტი **ყოროლი**. დოკუმენტში ასევე მითითებულია სოფელი ყოროლისთავი. მასზე შეწერილი გადასახადი შეადგენდა 3 ათას ახჩას (ქ. ჩხატარაშვილი, 1976:271). ასე რომ ნამდვილად არსებობდა კონსტანტინე პორფიროგენტის მიერ მითითებული დაბა კოლორი/ყოროლი. რომელსაც საუკუნეების მანძილზე არ შეუცვლია სახელი. როგორც ადრეულ ხანაში, XVIII -ს-ის დამდეგისათვის იგი ყოფილა პატარა დასახლება. რაზეც მეტყველებს შეწერილი გადასახადის ოდენობა – 500-600 ახჩა. ასევე, იგი მოხსენიებულია ბათუმის არეალში მდებარე პუტქტებთან ერთად. ასე რომ ლოკალიზდება მდ. ყოროლისწყლის შესართავთან მარჯვენა სანაპიროს მონაკვეთში მდებარე ვრცელ ვაკე ადგილზე.

კოლორის/ყოროლის ლოკალიზაციისათვის არაპირდაპირ, მაგრამ საინტერესო მასალას წარმოადგენს ბერძენი მემატიანის მიქელ პანარეტოსის ცნობა 1372 წელს ტრაპიზონის კეისარ ალექსი მესამის ბათუმში სტუმრობის შესახებ. ბერძენი მემატიანე თავის „ტრაპიზონის ქრონიკებში“ მოგვითხრობს: „1372 წლის 6 აგვისტოს წავედით ლაზიკაში (ბაგრატ მეფის კეისართან შეხვედრის ადგილი უნდა ყოფილიყო ზღისპირა პუნქტი მაკრიალი, გასათვალისწინებელია რომ ბაგრატ V ჰქონდა წესად ტრაპიზონის კეისარის მიღება მაკრიალში (1367 წ, 1377 წ, საქორწინო მიღებები). უნდა ვიფიქროთ, რომ 1372 წ. საქართველოს მეფემ სტუმრები მიიღო მაკრიალში: წყაროს ცნობით მაკრიალს ზღვის სანაპიროსთან ჰქონდა დიდი მინდორი „მაკრიალის ველი“ (ი.სიხარულიძე, 1977:46). რაც აუცილებელი იყო მრავალრიცხოვან სტუმართა კარების დასადგმელად) და თვის ბოლოს შეხვდით ბაგრატ მეფეს (საუბარია ერთიანი საქართველოს მეფე ბაგრატ V -ზე (1360-1393 წწ)

ქართული, ბერძნული წყაროები მას მოიხსენიებენ „დიდის“, „გამოჩენილი სარდალის“ ეპითეტებით. მისი ხელისუფლება მთელ საქართველოზე ვრცელდებოდა (ივ.ჯავახიშვილი, 1982:180; ვ.გუჩუა, 1997:317).

მას შემდეგ წავედით ბათუმს. კარვები გარეთ, ცის ქვეშ დავდგით. გვყავდა 2 კატარლა და 40 ნავი. შევხდით გურიელს. რომელიც მეფის პატივისცემისთვის მოვიდა“ (შენიშვნა: აქვე უნდა შევეხოთ დღემდე პოლემიკად ქცეულ ერთ საკითხს: მოყვარეთა მეფის და კეისრის მაკრიალში შეხვედრის შემდეგ ბაგრატ V გაბრუნებულია ქუთაისში. საპატიო სტუმრისადმი პატივსაცემად ბათუმში მასპინძლობა მეფეს დაუვალებია გურიის ერისთავად გამწესებულ (გურიელი) ვარდანისძესათვის. ურჩობის გამო ბაგრატ მეფემ მას ჩამოართვა სვანეთის ერისთაობა (ლ.სანიკიძე, 1993:500). XV ს-ის ევროპული წყაროების მიხედვით გურია წარმოადგენდა საერისთავოს. მოქცეული იყო სუფსიდან ჩოლოქამდე საზღვრებში (Гогия. Б, 2005:107; თ.გვანცელაძე, 1997; რ.უზუნაძე, რ.სურმანიძე, 2013:23). მ.პანარეტოსის ზემოთ მოტანილი ცნობით სტუმარ-სტუმარმასპინძელი ერთმანეთს ებაასენ. ამდენად გურიის ერისთავის ფუნქცია იყო საქართველოს მეფის საპატიო სტუმრისათვის გაენია შესაფერისი მასპინძლობა. ვფიქრობთ გადაჭარბებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული მოსაზრება, – თითქოს გურიელმა კეისარს უმასპინძლა ბათუმში როგორც თავის სამფლობელოში მოქცეული ტერტორიის ბატონმა თუ პატრონმა (ი.სიხარულიძე, 1959:83). ჯერ ერთი, „ბაგრატ V სრულიად საქართველოს მეფე იყო“ (ნ.ბერძენიშვილი, ივ.ჯავახიშვილი, ს.ჯანაშია, 1948:277). როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ იმ დროისთვის გურია აღწევდა მდ. ჩოლოქამდე. აგრეთვე ისტორიულ რეალობას მოკლებულია მოსაზრება ვითომც საქართველოს მეფესთან სტუმრად მოსულ კეისარს მოლაპარაკება უწარმოებია შერისხულ და გურიის ერისთავად გამწესებულ ვარდანისძესთან. ტექსტის მიხედვით მათ შორის არავითარი მოლაპარაკება არ ყოფილა. „ტრაპიზონის ქრონიკების“ მკვლევარი ალ. გამყრელიძე მიუთითებს : გურიელი ეახლა თავისი სიუზერენის, ბაგრატ V სიმამრს სტუმართმოყვარეობის გამო (მიქელ პანარეტოსი, 1960:82). ცნობილი ბიზანტიოლოგები მიუთითებენ: ბაგრატ V -ის მიერ 1367 წ. კეისარ ალექსი III – ის ასულის ცოლად შერთვით „არა მარტო ქორწინებითი არამედ სამხედრო კავშირიც დამყარდა. ეს გამყარდა 1372 წ. იმპერატორის ახალი ვი-

ზიტით (Карпов С., 2007:407). რაც შეეხება „მოლაპარაკებას“ სტუმარ-მასპინძელს შორის ყოფილა ბაასი. იგი წარმოადგენდა სტუმარ-მასპინძელს შორის ურთიერთპატივისცემის ეტიკეტს. პროფ. თ.ბერაძე გამოორიცხავდა ალექსანდრე III და გურიის ერისთავს (გურიელი) შორის ფარულ გარიგებებს (თ.ბერაძე, 2009:19-20). დავრჩით ექვს დღეს” (აღსანიშნავია, რომ საქართველოში სტუმრობისას კეისარს წესად ჰქონია ხანგრძლივი დროით გაჩერება. 1377 წ. ლაზიკაში გაჩერებულა სამი თვე (მიქელ პანარეტოსი, 1960:40). ამ ცნობაში საინტერესოა რამდენიმე მომენტი: პირველი რიგში გასარკვევია, ჩვენი საკვლევი თემიდან გამომდინარე საპატიო სტუმარი თავისი ამალით სად, რა ადგილას შეიძლება დაბანაკებულიყო? რომლებიც მოვიდნენ 2 კატარლითა და 40 საზღვაო ნავით. სანაოსნო საშუალებების მგზავრთა ტრანსპორტირების შესაძლებლობებიდან გამომდინარე ამაღლა, ეკიპაჟის ჩათვლით, უნდა ყოფილიყო რამდენიმე ასეული კაცი („ტრაპიზონის ქრონიკის“ მიხედვით კეისარ ალექსი III ცოდნია მოგზაურობა მრავალრიცხოვანი ექსკორტიით).

როგორც ითქვა, მათ კარვები ქალაქის გარეთ, ცის ქვეშ დაუდგამთ. მრავალრიცხოვანი სტუმრის კომფაქტურად და უსაფრთხოდ დასაბინავებლად საჭირო იყო მოხერხებული ადგილი. ამისათვის არ ივარგებდა ქალაქის სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი მონაკვეთი. სადაც ერთი მხრივ ესაზღვრებოდა ზღვა, მეორეს მხრით მდინარეები სკურქუბა (ჭვავის წყალი) და ბარცხანა. ამ მხრივ ერთადერთ მოხერხებულ ადგილს წარმოადგენდა ქალაქის გარეთ „ზღვისპირა დაბლობი“ (დ.მუსხელიშვილი, 2007:100) ანუ დაბა „ყოროლი“. შესართავთან მდინარის ვრცელი ვაკე ადგილი იძლეოდა შესაძლებლობას დაედგათ სტუმართა მრავალი კარავი. იყო ბათუმის მიმდებარე ტერიტორია. ასევე, შესართავთან მდ. ყოროლისწყალის ღრმა და ფართო კალაპოტი, რაც გრძელდებოდა საკმაოდ დიდ მანძილზე (რ.უზუნაძე, რ.სურმანიძე, ნ.სზოსიძე, 2013:20), იძლეოდა შესაძლებლობას სტუმრებს უსაფრთხოდ დაეყენებინათ სანაოსნო საშუალებები.

საგულისხმოა, რომ შუასაუკუნეების საქართველოში წესად ყოფილა დიდი ამალით მოსული განსაკუთრებული სტუმრის დაბინავება ქალაქის მიმდებარე მინდორ ადგილზე დადგმულ კარვებში. ამის შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული „ვეფხისტყაოსანში“. დიდი ამალით და ჯარით ხვარაზმელი უფლისწულის ინდოეთს

სტუმრობასთან დაკავშირებით მეფე ფარსადანს უბრძანებია: „მოკაზმეთ კარვითა მოედანია“ (შოთა რუსთაველი, 1992:551,1). ხვარაზმელი სტუმრებისათვის მინდორზე („მოედანზე“) კარვები რომ დაუდგამთ ადასტურებს პოემის მთავარი გმირის ტარიელის სიტყვები: „მოედანს დავდგი კარვები“ (შოთა რუსთაველი, 1992: 552,1). კარვების დასადგმელი მინდორი („მოედანი“) წარმოადგენდა მეფის (მართველის) საჯდომი ქალაქის მიმდებარე ტერიტორიას. ტარიელის თქმით : „შეიქმნა შიგა (ქალაქში მყოფნი) გასვლა ხვარაზმელი სტუმრების სანახავად“ (შოთა რუსთაველი, 1992 552:3). ხვარაზმელთა კარვები გარეთ რომ იყო გაშლილი ამაზე ასვე მეტყველებს ტარიელის სიტყვები: ხვარაზმელი უფლისწულის მოსაკლავად წასულს, თანხმლვებ პირებთან ერთად, შეუქმნევლად გაუვლიათ ქალაქი. „გავვლეთ ქალაქი, არავის გავეცხადენით“ (შოთა რუსთაველი, 1992:557,2). ასეთ ადგილს შუა საუკუნეებისათვის ბათუმის შემთხვევაში წარმოადგენდა დაბა ყოროლი.

ამდენად, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარების და გეოგრაფიული მდებარეობა-მდგომარეობის გათვალისწინებით კონსტანტინე პორფიროგენტის დღემდე დაკარგული „კოლორი“ ანუ „ყოროლი“ გაშენებული უნდა ყოფილიყო ყოროლისწყალის შესართავთან, ბათუმის მიმდებარედ, მარჯვენა სანაპიროზე.

საკითხთან დაკავშირებით განვიხილოთ „ყოროლის“ ეტიმოლოგია. ადრეული ხანის ბათუმის ისტორიის ცნობილ მკვლევარ ა.ინაიშვილის გამოკვლევით სიტყვა „ყორონ→ყოროლ“ ზანური წარმოშობისაა და ნიშნავს „ქვას“, „ქვიანს“ (ა.ინაიშვილი, 1976:82) (გავრცელებულია მისგან წარმომდგარი ადგილთა სახელწოდებები: ქვაციხე (სოფელი ჭიათურაში), ქვაყუდე (სოფელი სამტრედიასში), ქვები (სოფელი ხარაგაულში)...(ჯ.კეკელიძე, 2004:135).

ტოპონიმი „ყორონ“ (ყოროლი) წარმოშობილია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში ზანურენოვანი ტომების განსახლების დროს, დაახლოებით ძვ.წ. I ათასწლეულის შუა ხანებში (გ.თოფურია, 1985:117-149; დ.ხახუტაიშვილი, 2007:84-86). შესაბამისად აღნიშნული სახელწოდებით სამოსახლო გაჩენილი ჩანს ანტიკურ ხანაში. რაზეც მიგვანიშნებს ყოროლისწყალის ქვემოწევის მარჯვენა არეალში აღმოჩენილი მასალები (ა.კახიძე, დ.ხახუტაიშვილი, 1989:3; ა.კახიძე, 2007:249). მოგვიანებით იგი დამკვიდრებულა „ყოროლის“ სახელწოდებით. რომელიც ბერძნულმა წყა-

რომ შემოგვინახა „კოლორის“ ფორმით. შესაბამისად, როგორც ავლნიშნეთ, „ყოროლისაგან“ არის წარმომდგარი ამ არეალის ტოპონიმები „ყოროლის ხეობა“, „ყოროლისთავი“ (სოფელი), ჰიდრონიმი „ყოროლისწყალი“.

და ბოლოს, რა ბედი ენია დღეისათვის არარსებულ დაბა „ყოროლს“. XVIII ს-ის პირველი ნახევრის შემდგომ ცნობები მის შესახებ არ მოგვეპოვება. გადმოცემით ბარში გაჩენილა ხოლერა (ქოლერა). მოსახლეობის ნაწილი აყრილა და დასახლებულა ყოროლის ხეობის მალლობებზე (ცნობა მოგვანოდა 81 წლის ყოროლისთავის მკვიდრმა ომერ შაქირის-ძე ბრუნჯაძემ. 1994 წ.). ახალ დასახლებას ეწოდა ყოროლისთავი. აგრეთვე, ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ბათუმის საქალაქო დასახლების დამცრობამ (რ.უზუნაძე, მ.უზუნაძე, 2017:89) გამოიწვია ისედაც მცირერიცხოვანი ყოროლის მოსახლეობის აყრა და უსაფრთხო ადგილებში დასახლება.

ამრიგად, დაბა „ყოროლის“ შესახებ ცნობა შემოგვინახა X საუკუნის ბერძნულმა წყარომ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. კონსტანტინე პორფიროგენტი, 1952: პორფიროგენტი კონსტანტინე., „იმპერიის მმართველობის შესახებ“. გეორგია (ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა), IV, თბილისი.
2. მიქელ პანარეტოსი, 1966: პანარეტოსი მექელ, „ტრაპიზონის ქრონიკები“, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი წერილით და შენიშვნებით გამოსცა ალ. გამყრელიძემ. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 33, თბილისი.
3. გიორგი მერჩულე, 1978: მერჩულე გიორგი, შრომა და მოღვაწეობა გრიგოლისა, არქიმანდრიტისა ხანძთისა და შატბერდისა. - ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბილისი.
4. თ. ბერაძე, 2009: ბერაძე თ., VIII – XV საუკუნეების ბათუმის საკითხი ევროპულ ისტორიოგრაფიაში. – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათუმი
5. თ.ბერაძე, 2009: ბერაძე თ., საქართველოს ურთიერთობა შავი ზღვით ბიზანტიასთან V – XV საუკუნეებში. ბიზანტიოლოგია

საქართველოში 2, თბილისი

6. ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, 1948: ბერძენიშვილი ნ, ჯავახიშვილი ივ, ჯანაშია ს., საქართველოს ისტორია, I, თბილისი.
7. ი. ბექირიშვილი, 2001: ბექირიშვილი ი., აჭარის გეოგრაფიულ სახელთა ლექსიკონი, ბათუმი.
8. ა. ბოგვერაძე, 2012: ბოგვერაძე ა., გურგენ IV. – საქართველო (ენციკლოპედია), II, თბილისი.
9. ი. ღუმბაძე, 2018: ღუმბაძე ი., ადრეშუასაუკუნეების ქვევრები თამარის დასახლებიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), VIII, ბათუმი.
10. თ. გვანცელაძე, 1997: გვანცელაძე თ., 1561 წლის უცნობი იტალიური რუკა და აფხაზეთის ისტორიული სამშობლოს ლოკალიზაცია. ჟურნ. „არტანუჯი“, +6, თბილისი.
11. ბ. დიასამიძე, 2009: დიასამიძე ბ., ქრისტიანობა აჭარაში, სდსინ (აჭარა), ბათუმი.
12. შ. ვარშანიძე, 1990: ვარშანიძე შ., აჭარა ანტიკური ხანიდან საქართველოს ერთიანი მონარქიის შექმნამდე, ბათუმი.
13. გ. თოფურია, 1985: თოფურია გ., ლინგვისტური გეოგრაფია და ენის ისტორია. – ხელეური, თბილისი.
14. ა. ინაიშვილი, 1976: ინაიშვილი ა., ბათუმის ეტიმოლოგიისათვის. აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკონი, I, თბილისი.
15. ნ. ინაიშვილი, 2009: ინაიშვილი ნ., ბათუმი ბიზანტიურ ხანაში. ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათუმი.
16. ა. კახიძე, დ. ხახუტაიშვილი, 1989: კახიძე ა, ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოს ძეგლები (სდსდ), XVIII, თბილისი
17. ა. კახიძე, 2007: კახიძე ა., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში. – სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (აჭარა), I, თბილისი.
18. ა. კახიძე, 2009: კახიძე ა., ბათუმი და მისი შემოგარენი ძვ.წ. I ათასწლეულში (ბათუმის ციხე). – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათუმი.
19. ა. კახიძე, ნ. სურმანიძე, თ. შალიკაძე, 2013: – კახიძე ა, სურმა-

ნიძე. ნ. შალიკაძე თ., ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ბათუმის ციხეზე. – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), IV, ბათუმი

20. Кальфоглу И., 1906. Калфоглу И, Древнейшие история о Батуме. – икоирто, т. XVIII, + 1, Тифлис.
21. Карпов С., 2007: Карпов С., История Трапезундского империи с. – II б.
22. ჯ. კეკელია, 2004: კეკელია ჯ., ცხაკაია თ., საქართველოს ტერიტორია და დასახლებული პუნქტები, თბილისი
23. შ. მამულაძე, რ. უზუნაძე, 2009: მამულაძე შ, უზუნაძე რ., ბათუმი შუა საუკუნეებში. – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათუმი.
24. შ. მესხია, 1983: მესხია შ., საისტორიო ძიებანი, II, თბილისი.
25. დ. მუსხელიშვილი, 1980: მუსხელიშვილი დ., საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, II, თბილისი.
26. დ. მუსხელიშვილი, 2007: მუსხელიშვილი დ., აჭარის ისტორიული გეოგრაფიისათვის. სდსინ (აჭარა), I, თბილისი.
27. ა. ნეიმანი, 1978: ნეიმანი ა., ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბილისი.
28. სეა, 2012: საქართველოს ეროვნული ატლასი (რედ. რ. გობეჯიშვილი), თბილისი.
29. სია, 2016: საქართველოს ისტორიული ატლასი (რედ. დ. მუსხელიშვილი), თბილისი, 2016.
30. შოთა რუსთაველი, 1992: რუსთაველი შოთა, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი.
31. ი. სიხარულიძე, 1959: სიხარულიძე ი., სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა, II, ბათუმი
32. ი, სიხარულიძე, 1956: სიხარულიძე ი., ბათუმის წარსულიდან. ბათუმის პედ. ინსტიტუტის შრომები, V, ბათუმი.
33. ი. სიხარულიძე, 1977: სიხარულიძე ი., ჭანეთი (ლაზეთი), I, ბათუმი.
34. რ. უზუნაძე, 2009: უზუნაძე რ., ბათუმის საქალაქო და საზოგადოებრივი ცხოვრება: სდსინ (აჭარა), II, ბათუმი.
35. რ. უზუნაძე, რ. სურმანიძე, ნ. ზოსიძე, 2013: უზუნაძე რ, სურმანიძე რ, ზოსიძე ნ., ბათუმი (ისტორია და თანამედროვეობა), თბილისი.

36. რ. უზუნაძე, 2013: უზუნაძე რ., ცნობები ძველი ბათუმის შესახებ. ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), ბათუმი.
37. რ. უზუნაძე, მ. უზუნაძე, 2017: უზუნაძე რ, უზუნაძე მ., ბათუმის წარსულის ქრონიკები (XVII-XVIII სს), ჭოროხი, +6, ბათუმი.
38. აკ. შანიძე, 1985: – შანიძე აკ., ვეფხისტყაოსანის ლექსიკონი. თხზ. ტ. V, თბილისი.
39. ქ. ჩხატარიშვილი, 1976: ჩხატარიშვილი ქ., საყურადღებო დოკუმენტი საქართველო – თურქეთის ისტორიისათვის. ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან. თბილისი.
40. რ. ხალვაში, 2012: ხალვაში რ., ბათუმი ანდრია მოციქულის მისონერულ მარშუტში. ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), II, ბათუმი.
41. ივ. ჯავახიშვილი, 1982: – ჯავახიშვილი ივ. ტ. 3, თბილისი
42. ან. ჯაფარიძე, 2014: ჯაფარიძე ან., საქართველოს ისტორია (უძველესი დროიდან X საუკუნის ჩათვლით), I, თბილისი.
43. ვ. ჯაოშვილი, ი. სიხარულიძე, 1997: ჯაოშვილი ვ., სიხარულიძე ი., ბათუმი. საქართველო (ენციკლოპედია), I, თბილისი.

Revaz Uzunadze

Merab Uzunadze

From the History of Early Medieval Period Batumi

Summary

The 10th c. Greek sources preserved interesting information about the existence of small town "Kolori" or "Khoroli". It was located at the confluence of river Korolistskali, on the right bank of the river. It was an old Batumi rural district. Its existence is also confirmed by Ottoman documents of 1712. Since the beginning of the 18th century we have no information about the village of Korol. The settlement has ceased to exist as a result of historical turmoil.

**ქართული პრობლემები ქართველ ემიგრანტთა
ნააზრევში**

„მართალია, დაყოფა პოლიტიკურ პარტიებად ყველგან არის, მხოლოდ თავისუფალ ერში ხდება თავისუფლად, ერის საკეთილდღეოდ, ჩვენში კი მტრის გავლენით და მის სასარგებლოდ“... – შენიშნავს არ. არჩვადე 1937 წელს პარიზში გამოცემულ „ეროვნული გაერთიანებ“-ის მასალებში – და შემდეგ იქვე განაგრძობს, – „ჩვენმა უფროსმა თაობამ, რომელმაც სიცოცხლე შეაღია ქართულ საქმეს, იბრძოლა გულწრფელად, საქართველოს საკეთილდღეოდ, ვერ მიაღწია მიზანს მხოლოდ იმიტომ, რომ მას არ შეეძლო ძალეზის გაერთიანება“...[ეროვნული გაერთ... 1937: 13].

ამ თავისთავად მართებული განსჯის შესახებ უნდა ვთქვათ, რომ ამაზე მარტო ლაპარაკი არ კმარა. ამისათვის მომავალი თაობები უნდა აღიზარდოს ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთებით, რასაც, რა თქმა უნდა, ვერ შეძლებს ქრთამზე დამოკიდებული, არ შემდგარ პედაგოგთა კადრები. ჩვენი მთავარი პრობლემა აღზრდის არაჯანსაღ სისტემაშია, სადაც, სამწუხაროდ, გულ ანთებული მამულიშვილები კი არ ყალიბდებიან, არამედ, ძირითადად, საკუთარ თავსა და კარიერის უზრუნველყოფაზე ორიენტირებული ნარცისები, რომლებსაც თავში ძნელად მოუვათ სამშობლოს საკეთილდღეოდ ბრძოლა და თავგანწირვა... და როგორი ყალბიცაა მათი ცხოვრების არსი თუ სულიერი შიგთავსი, ისეთივე ყალბია და ილუზორულ ამბიციებზეა ორიენტირებული მათ მიერ აღზრდილი საზოგადოებაც; ანუ აქ საქმე გვაქვს არა საზოგადოებასთან, არამედ პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზე გადაგებულ ხამოკრატიასთან. ამიტომაც, ერის რეალურ განთავისუფლებაზე ზრუნვა უნდა დავიწყოთ მასში ამ თავისუფლების შეგნების აღზრდით და მომავალი თაობის ცხოვრების მოთხოვნილებად ვაქციოთ თავისუფალი ცხოვრების წესისა და იდეალების რეალიზება საკუთარ თავში.

მონა, სულიერი მაზოხისტი, ვერასდროს იქნება თავისუფალი!

იმავე „ეროვნული გაერთიანებ“-ის მასალებში, ცნობილი ქართველი ემიგრანტი ი. მანწკავა ამბობს: „არცერთი ერის თავისუფლება და დამოუკიდებლობა არ ყოფილა არასდროს ბოძებული გა-

რედან ვინმეს მიერ იდეური და სარწმუნოებრივი ერთობის ნიადაგზე. მხოლოდ ინტერესებით, საკუთარი ეროვნული მისწრაფებით და ბრძოლით იპოვებენ მას“ [იქვე: 4].

„მე-19 საუკუნის დამდეგს, – აგრძელებს ი. მანწკავა, – საქართველო დაამარცხა გადაბერე-ბულმა ფეოდალიზმმა, ხოლო მე-20 საუკუნის პირველ მეოთხედში კოსმოპოლიტური იდეებით გადამეტებულმა გატაცებამ“... [იქვე].

ქართველი ხალხი, მისი მოწინავე პირები, დროზე რომ შედგომოდნენ იმ სამზადისს, რაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში წინასწარი პირობაა მის გასამარჯვებლად, ვინ იცის, ჩვენს ხალხს ბრძოლა 1921 წელს თბილისის კარებთან არ წაეგო“ [იქვე: 6] – ამბობს იგი.

საკითხის ასე დაყენებას, ჩვენ დღეს შეიძლება ვუპასუხოთ, რომ ეს სამზადისი ილიას მეთაურობით ქართველ ერში შეუპოვრად მომდინარეობდა, მაგრამ ილიას მოკვლით და საქართველოში კოსმოპოლიტიზმის გამარჯვებით, ეს ბრძოლა 1907 წელს წავაგეთ, სწორედ რუსულ ნიადაგზე ამოზრდილი ანტიქართული ძალისხმევის შედეგად. ამიტომაც, აქ დამნაშავეა ის შავზნელი, რუსული სულისკვეთება, რომელიც მის მიერ ცუდად გადამუშავებული ევროპეიზმის სუროგა-ტით კვებავდა ქართულ გონს. სწორედ ამან წარმოშვა შემდეგში ის გარემოებანი, რომლის შესახებაც იგივე ავტორი აქვე ამბობს: „საბჭოთა კავშირში...სრულიად სხვა მდგომარეობაა. აქ მოკლულია ყოველივე პიროვნული და საზოგადოებრივი შემოქმედება, სოციალური თანასწორობა მმართველი წოდების მდაბალი ინსტიტუტით და ინტერესებითაა შეზღუდული, ხოლო მთელ ამ ოტენტური მმართველობის ფორმაში გაბატონებულია ერთი, რუსი ერი და პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, არა რუსი ერების ეროვნული ინტერესები მის სამსახურშია და მასზეა დაქვემდებარებული“ [იქვე: 9].

დოკუმენტში აგრეთვე ნათქვამია, რომ „ არა რუსი ერების კავშირი რუსეთის წინააღმდეგ უნდა გადაიქცეს იმ მუდმივ ისტორიულ ჯებირად, რომელიც აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებრივი მოწესრიგების გადამწყვეტაში გახდება მყარ ბაზად, რომელიც ხელს შეუკრავს რუსულ იმპერიალიზმს და რუსეთის ერს ჩააგდებს თავის ისტორიულ კალაპოტში“... რისთვისაც დღესაც მიმდინარეობს მუშაობა და იგი, ჩვენი აზრით, გადამწყვეტ ფაზაშია შესული. ამასთან, ეს სრული-ადაც არ არის რუსეთის სამომავლო დემოკრა-

ტიული განვითარების წინააღმდეგ მიმართული ღონისძიებანი, არამედ მიზნად ისახავს, ყველა თვალსაზრისით ეს მსოფლიო მნიშვნელობის რესურსების მქონე ქვეყანა, ჩააყენოს შეუქცევადი სიკეთის სამსახურში და მის არსებობას შესძინოს უკეთილშობილესი მისია, – იყოს მსოფლიოს საუკეთესო მისწრაფებათა კატალიზატორი და ნამდვილი მეგობარი.

ი. მანწკავა იქვე განაგრძობს: „ქართველი ხალხის... იდეალია თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამაში მას ახდელად არავინ ედავება, გარდა რუსეთისა და ჯუღაშვილის ყურმოჭრილი მონებისა, რომელთა ინტერესების, ფანატიზმისა და პირადი ამბიციების მსხვერპლი გახდა ჩვენი ერი“ [იქვე].

აქ, როგორც ვხედავთ, არაფრის შეცვლა არ არის საჭირო, გარდა იმისა, რომ ჯუღაშვილი პუტინით ჩავანაცვლოთ. და ყველაფერი ეს დაწერილია 1937 წელს... ნუთუ დღევანდელი რუსეთის მესვეურნი დღეს მაინც არ უნდა დაფიქრდნენ, თუ რა მოუტანა ჩვენს ქვეყნებს, 1783 წელს დადებული გიორგიევსკის ტრაქტატის ჩათვლით, რუსეთის მიერ საქართველოსთან გაფორმებული ყველა ხელშეკრულების ფეხქვეშ გათელვამ? ნუთუ რუსეთში არავის არ აფიქრებს ჩვენი პა-ტარა ქვეყნის მიმართ აუარებელ უსამართლობათა ჩამდენი რომანოვების სამეფო დინასტიის ბე-დი?! ან კიდევ, თანამედროვე რუსეთის მომავალი?! ნუთუ, ქართველმა ხალხმა ცოტა მსხვერპლი გაიღო იმისთვის, რომ მის თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას ელემენტარული პატივისცე-მით მოეპყროს ჩვენს კარზე მუდამ შიშველი ხმლით მდგარი მოძალადე?! და ბოლოს, სადამდე უნდა იყოს „სუსტის“ დაჩაგვრა, თავად რუსი ხალხისათვის, რუსეთის სახელმწიფოს არსებობის ერთადერთი გამართლება?!...

მაგრამ, მოდი საკითხს სხვა მხრიდანაც შევხედოთ და ვნახოთ, თუ როგორ ესმოდა ევროპე-იზმის რუსული სუროგატით დაკვალიანებულ, სამშობლოდან სწორედ ბოლშევიკური რუსეთის მიერ გაძევებულ, თავად ქართულ ემიგრაციას, კერძოდ, მის ელიტას, საქართველოს თავს დამტყ-დარი უბედურების გამომწვევი მიზეზები და მასთან დაკავშირებული პრობლემები.

თავის 1948 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ქართული საკითხი“ ნოე ჟორდანიას წერს: „საქარ-თველომ გადაწყვიტა გამოსულიყო მუსლიმანური გარემოცვიდან და დადგომოდა დასავლეთის ორი-

ენტაციას, რომლისკენაც მიმავალი ერთადერთი გზა, მოსაზღვრე რუსეთზე გადიოდა... ამი-ტომაც საქართველომ პირი იბრუნა რუსეთისაკენ“... [N. Jordania, 1948: 5]. ნ. ჟორდანიას აღნიშნული თეზა, რომ საქართველოს სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა და იძულებული იყო ორიენტაცია აეღო რუსეთზე, როგორც ერთმორწმუნე სახელმწიფოზე, საკმაოდ ძველი, ყავლ-გასულია და წარმოადგენს საბჭოთა ისტორიოგრაფიული სკოლის მორიგ მონაჩმასს, რომელიც ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ თითქოს ქართველმა ხალხმა ნებაყოფლობით დაუთმო რუსეთს ყველა თავისი სუვერენული უფლებები და საკუთარი ხელით დაიდგა საუკუნო მონობის უღელი. ამ ხელოვნურად შექმნილი თეზის საწინააღმდეგო აუარებელი უტყუარი ფაქტი და არგუმენტი უკვე გამოქვეყნებული, როგორც ქართულ ისე უცხოურ ისტორიოგრაფიაში და ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. თუმცა კვლავ მივყვით ნ. ჟორდანიას მსჯელობას და გავარკვიოთ ნაშრომში განხილულ საკითხთა მისეული ხედვის სიღრმე და ვითარებასთან შესაბამისობა.

„საბჭოთა რესპუბლიკას რუსეთში არ მიუღია არავითარი პოლიტიკური და სამხედრო დახმარება, პირიქით, წლების განმავლობაში იგი იბრძოდა სამხედრო დაჯგუფებებისა და ანტანტის წინააღმდეგ. მაშინ, როცა კავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკები იღებდნენ რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკისაგან **პოლიტიკურ და ერთგვარ სამხედრო დახმარებას...** სწორედ ამაში მდგომარეობს ფუნდამენტური განსხვავების არსი (ლენინი)“ - ლენინის სიტყვებით გვმოდვრავს ნ. ჟორდანია.

როგორც ვხედავთ, 1948 წელსაც კი ვითარების შესაფასებლად ნ. ჟორდანიას მოჰყავს ვ. ი. ლენინის მოსაზრებანი და მასზე დაყრდნობით აკეთებს შემდეგ დასკვნას: „ეს იმას ნიშნავს, რომ ბოლშევიკური ხელისუფლება რუსეთში არის ეროვნული ფენომენი, მაშინ როდესაც კავკასიაში და განსაკუთრებით საქართველოში, ის წარმოადგენს უცხო მოვლენას, შემოტანილს რუსეთიდან შეიარაღებული ძალადობით“... ნ. ჟორდანია აქვე ამბობს: „ლენინი აგრძელებს – კავკასიის რესპუბლიკები უფრო აგრარულია, ვიდრე რუსეთი. ეკონომიკური თვალსაზრისით რუსეთი იყო და დღესაც რჩება კაპიტალისტური ქვეყნებისაგან საგრძნობლად მონყვეტილი. კავკასიას კი უფრო სწრაფად და ადვილად შეუძლია აღადგინოს კეთილმეზობლური ეკონომიკური და სავაჭრო კავშირები კაპიტალისტურ ქვეყნებთან... უფრო მეტი ლიბერალიზმი, მეტი წინდახე-

დუღება და მე-ტი დათმობა წვრილ ბურჟუაზიას, ინტელიგენციას, გლეხებს“... ისევ ლენინის აზრებს აფეტიშებს ნ. ჟორდანიას და შემდეგ გულმოკლული დასძინს: „კომუნისტმა მმართველებმა (კავკასიის რეს-პუბლიკებში და, კერძოდ საქართველოში – უ. ო.) არ შეასრულეს არცერთი ამ რჩევათაგანი (აი, თურმე რის იმედად ყოფილა, ბატონი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე – უ. ო.) და ქვეყანა გადააქციეს სოციალურად და პოლიტიკურად რუსეთის პროვინციად“... [იქვე: 9]. ჩვენ აქ, თავს უფლებას მივცემთ, ვიკითხოთ: კი მაგრამ რა, – რომ შეესრულებინათ ლენინის ეს რჩევები ბოლ-შევიკებს, საქართველო რუსეთისაგან დაპყრობილი აღარ იქნებოდა და ეს რაიმეს შეცვლიდა მის საერთაშორისო უფლებრივ მდგომარეობაში?! ან კიდევ, 1948 წელსაც რომ ლენინისა და მისი რჩევების იმედად არის ნ. ჟორდანიას, რას ნიშნავს ეს?! ნუთუ ამ ხნის განმავლობაში (1921-დან 1948 წლამდე) მან ვერ მოახერხა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დამხობაში რუსეთისა და ლენინის როლის სათანადოდ გააზრება?! ამ თვალსაზრისით რომ ნ. ჟორდანიას ქმედებანი და აზრები ბევრ კითხვას ბადებს; ამას ჩვენ ნაშრომში კიდევ დავუბრუნდებით.

ნ. ჟორდანიას ამავე ნაშრომში მოყავს საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრის გ. ჩიჩე-რინის 1920 წლის 3 დეკემბრის პასუხი ლორდ კერზონის კითხვაზე ბათუმის შესახებ, სადაც იგი ამბობს: „რუსეთმა აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა, ანტანტამ ეს არ გააკეთა. მთელი რუსეთის პოლიტიკა ემყარება პატარა ერების თვითგამორკვევის დაცვას და საქართველოსთვის არავითარი მოთხოვნა არ წაგვიყენებია, გარდა იმისა, რომ ბათუმი არ ყოფილიყო დაკავებული მტრული ძალების მიერ. საბჭოთა რუსეთს არ განუხორციელებია და არც განახორციელებს მტრულ აქციას საქართველოს წინააღმდეგ ბათუმის დაკავებით თუ სხვაგვარად“...[იქვე: 11].

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბოლშევიკების მიერ წინ წამოწეული პატარა ერების თვითგამორკვევის დაცვის ფარისევლური პოლიტიკა, გულზე ლახვრად ესობოდათ, უპირველეს ყოვლისა, მსოფ-ლიო რანგის დიდ იმპერიალისტურ სახელმწიფოებს და პირველ რიგში, სწორედ მსოფლიო ომში სულ ახლახან გამარჯვებულ ანტანტის ქვეყნებს, რადგანაც ამ პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში, მათი მტაცებლური მადა საკმაოდ უნდა შეზღუდულიყო. ამიტომაც, ბოლშევიკური რუსეთის ეს ფარისევლური, მათ წინააღმდეგ მი-

მართული, მზაკვრული მანევრი რამენაირად უნდა გა-ენეიტრალე-ბინათ და საბჭოთა რუსეთის ნამდვილი, ვერაგული ჩანაფიქრი და სახე წარმოეჩინათ. ამისთვის კი, მის მტაცებლურ ინსტიტუტებს, როგორც ჩანს, მიზანმიმართულად აღვივებდნენ და ცდილობდნენ მათსავე მოედანზე, მათივე წესებით სათამაშოდ შეეტყუებინათ, რაშიც, მათაც კარ-გად იცოდნენ, ბოლშევიკებს დიდ ნახალისება არც სჭირდებოდათ. ამიტომაც, ამ შემთხვევაში, ე. წ. დასავლეთი თუ ევროპა, ძალიან ადვილად იტყუებს თავს. მითუმეტეს, რომ აზერბაიჯანი და სომხეთი საბჭოთა რუსეთს უკვე დაპყრობილი აქვს და მისი აგრესიული პოლიტიკა რეგიონში არავითარ ეჭვს არ იწვევს. სწორედ ამ მომენტში, საბჭოთა რუსეთი თავზე ადგას „ჩა-ცუცქულ ევროპას“ და „საქმეს ურჩევს“, თან მაკონტროლებელ ზონდირებას უკეთებს აღნიშნულ საკითხში ... და საბოლოოდ დარ-წმუნდა რა, თუ რასთან და ვისთან ჰქონდა საქმე, ორი კვირის შემ-დეგ თავს დაესხა საქართველოს და დაიპყრო იგი... ამ დროს ევრო-პის სახელმწიფოთა მწყობრი დუმილი გვაფიქრებინებს, ყველაფე-რი ეს უნდა ყოფილიყო საერთო ევროპული საიდუმლო გარიგების შე-დეგი და ლორდ კერზონის შეკითხვა შეიძლება იმაზე მინიშნე-ბასაც შეიცავდა – რატომ აგვიანებთ მოქმედებას?! მითუმეტეს, არსად არ ჩანს, რომ ლორდ კერზონის ამ „ენერგიულ შეკითხვაზე“, რუსეთის ენერგიული პასუხის შემდეგ, მის მიერ ჩადენილ აგრესი-ას „ დიდი სახელმწიფოები“ აქ-ტიურად დაპირისპირებოდნენ და თუნდაც ამ აგრესიის დროს საქართველოს, ელემენტარულად, გა-მოსარჩლებოდნენ.

ამასთან რუსეთმა მიიღო თურქეთის სამხედრო დახმარება“ – აცხადებს ნ. ჟორდანიას [იქვე: 18], – და შეგნებულად ტყუის, რადგა-ნაც დღეისათვის საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თურქები, საბჭო-თა რუსეთთან დაპირისპირების იმედით, თვითონ მოიწვია; მათ კი უღალატეს და საკუთა-რი მიზნების განხორციელებას მიყვეს ხე-ლი. ამასთან, საკმაო კითხვებს წარმოშობს აღნიშნულ სტატიაში დაფიქსირებული შემდეგი მოსაზრებანიც: „მან (საბჭოთა კავშირმა – უ. ო.) ხელი მოაწერა რეზოლუციას, რომელსაც კენჭი ეყარა იალტის კონფერენციაზე: „ ყოველი ერის უფლებაა აირჩიოს მმარ-თველობის ის ფორმა, რომელშიც სურთ ცხოვრება“. ავტორი აქვე აკეთებს მეტად „გულუბრყვილო“ დასკვნას, რომ „ამგვარად მო-კავშირე ქვეყნებმა სავსებით უარყვეს ძველი იმპე-რიალისტური იდეოლოგია – მცირე ერების დაპყრობა დიდი ქვეყნების მიერ და

იგი შესცვალეს ახალი დოქტრინით: ერთა თავისუფლება, მათი ნებაყოფლობითი გაერთიანება და ერთიან ხალხთა ოჯახის დაარსება“. და ფიქრობს, რომ ამით გადაწყდა საქართველოს ბედიც – „სამართლი-ანობა ყველა დიდი და მცირე ერებისათვის“ [იქვე].

ყოველივე ეს უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ საფუძვლიანი ეჭვი, რომ ნ. ჟორდანიას, ან მარ-თლაც ასეთი გულუბრყვილო იყო, ან დიდი ფარისეველ-თვალთმაქცი, რომელიც, ბევრ სხვასავით, საბჭოთა კავშირისა და სტალინის ხიბლში იყო ჩავარდნილი და ასეთი განცხადებებით მათ საქმეს ემსახურებოდა. აღნიშნული განცხადებით იგი, ფაქტობრივად გამორიცხავს სხვათა ჩარევის შანსსაც კი საბჭოთა კავშირ-საქართველოს ურთიერთობაში. მითუმეტეს, ნ. ჟორდანიას ეს მოსაზრებები გამოთქმულია მას შემდეგ, როცა ჯერ კიდევ 1933 წლის 27 იანვრის „სამახსოვრო“-ში (Aide-Memoire, 1933), გაკრიტიკებულია რა რუსეთის, ევროპული სახელმწიფოებისა თუ ერთა ლიგის დამოკიდებულება საქართველოსადმი, აქვე მოყვანილია კანადის დელეგატის მაკდონალდის შეფასება რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის გამო: „თითქმის უპრეცედენტო შემთხვევა მსოფლიო ისტორიაში, – რუსეთმა, მიუხედავად იმისა, რომ სცნო საქართველო, დაიპყრო იგი ხელშეკრულების დარღვევით“ (1920 წლის 7 მაისის საბჭოთა რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება იგულისხმება – უ. ო.). იქვე მითითებულია, რომ „თუ ამას დავუმატებთ სსრ კავშირის კონსტიტუციის იმ პარაგრაფს, რომელშიც იგი ყველა ხალხს უტოვებს გამოყოფის უფლებას, რო-დესაც ეს მოესურვება, ადვილად მისახვედრია, როგორ დასცინის საბჭოები ყველა იმ პრინციპებს, რომლითაც ხელმძღვანელობს ცივილიზებული სამყარო“... [იქვე: 7].

ძალზე სამწუხაროა, რომ ამ დაცინვას ვერ გრძნობს საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის ის წარმომადგენელი, რომელსაც მისი ღირსების დაცვა ყველაზე მეტად ევალებოდა. რაშია საქმე?

ვცადოთ, რომ უფრო ღრმად ჩავწვდეთ საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ განვითარებულ მოვლენათა არსს ქართველ ემიგრანტთა ნააზრევში და გამოვიტანოთ სათანადო დასკვნები.

გიორგი გვაზავას 1938 წელს გამოცემულ ნაშრომში – „ქართული საკითხი და საერთაშორისო მდგომარეობა“, ვკითხულობთ: „საქართველოს პირველი გამოფხიზლება იყო საჩივრის წარდგენა ერთა ლიგაში, რომელიც იმ ხანად დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელს მსოფლიოში. მაგ-რამ ერთა ლიგა აღმოჩნდა მეტად

ფრთხილი და გაუბედავი. მისი პოზიცია გახდა საკუთარი პრინციპების სისტემატიური უგულებელყოფა“ [G. Gvazava, 1938: 4-9].

აქვე აღნიშნულია, რომ გარკვეული დროის შემდეგ „რუსეთი თავად წარსდგა ერთა ლიგაში. იგი მიღებული იქნა საზეიმოდ; ეს არის აპოგეა. აგრესორის მიღებით ერთა ლიგა სანქციას აძლევს აგრესიას. ამრიგად, მისი როლი რადიკალურად შეიცვალა. ერთა ლიგა, რომელიც უნდა ყოფილიყო ხალხთა უფლებებისა და თავისუფლების დამცველი, გადაიქცა რუსეთის მპყრობელობის მცველად. რას ნიშნავს ეს?...“[იქვე, გვ. 4] – სვამს კითხვას ავტორი. და დღეს მაინც უნდა გაეცეს ამ კითხვას ხანგრძლივი ისტორიული გამოცდილებით გათვალსაზრისწოდებული უტყუარი პასუხი:

- ერთა ლიგისა თუ დღეს მოქმედი სხვა, მსგავსი საერთაშორისო ორგანიზაციების შექმნის ნამდვილი არსი და მიზანია, ხალხთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის ყალბი ლოზუნგების ქვეშ, უზრუნველყონ „დასავლურ“ ძალთა გაერთიანება, რუსეთის შიშით აჯაგრული, საკუთარი უშიშროების უზრუნველსაყოფად და ამასთან, ყველაფერ ამას მისცენ ხალხთა უფლებებსა და თავისუფლებებზე ზრუნვის გარეგნული სახე, გაფორმება. ამ სიყალბეს ყველა კარგად ხედავს, მაგრამ ე. წ. ზესახელმწიფოთა ამ ყალბი იმიჯის გამომზეურებას (გარკვეულ მიზეზთა გამო) ყველა თავს არიდებს; თავადაც ამ სიყალბის ხიბლში ჩათრეულნი ინარჩუნებენ იმის იმედს, რაც ყოველ-გვარ იმედს საფუძველშივე კლავს – ფარისევლურ თანაარსებობას, რომლის მდგრადობასა და „სი-მტკიცეს“ მათი ფარისევლური წესდებებითა და პაქტებით ქმედება-მანიპულირება განსაზღვრავს... და ამგვარად, ყველა თავს იტყუებს საკაცობრიო უსამართლობის წინაშე, რაც სატანური ძალების მსახურებაა და საბოლოოდ, მხოლოდ ახალი მსოფლიო „არმაგედონის“ შემზადებას ემსახურება.

ზემოთ განხილულ ამბავთა შესახებ კი, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენელი შ. ოდიშარია თავის სტატიაში – „საქართველო ევროპისა და მოსკოვის პირისპირ“-მოგვითხრობს: „მან (ქართველმა ერმა -უ. ო.) ძლიერ განიცადა ბოლშევიკური ექსპანსიისადმი ევროპის გულგრილობა. რუსეთში დამკვიდრებული ბარბაროსული რეჟიმი ევროპის სახელმწიფოთა დიპლომატიური წრეების მიერ მიჩნეული იქნა „მხოლოდ რუსი ხალხის შინაურ საქმედ“... მეორე მხრივ, კი კომუნისტური ხელი-

სუფლების მმართველები თავად არასდროს არ თვლიდნენ ბოლშევიზმს, როგორც „მხოლოდ რუსეთის საშინაო საქმეს“, პირიქით, მათი უმთავრესი მიზანი იყო და დარჩა... კომუნისტური რევოლუციის გაჩაღება მთელს მსოფლიოში „... ხოლო, გრძნობდა რა, ყოველივე ამას, – „ევროპის მიზანი იყო, რომ მოეხდინა კომუნისტური საფრთხის ლოკალიზაცია და მიზნის მიღწევას შეეცადა ამ საფრთხის წინაშე თავლის დახუჭვით...“

დროებით მოკავშირეები რომ შეეძინათ, კომუნისტებმა ნაცად ხერხს მიმართეს, – აღნიშნავს შ. ოდიშარია – მათ შექმნეს „პატრიოტიზმის“ კომუნისტური პაროდია, მათი ბუნებისათვის დამახასიათებელი მეთოდებით“ [Sh. Odicharia, 1938: 13-14].

ყველაფერი ეს იმდენად „ეფექტური“ აღმოჩნდა, რომ იგი ევროპას კინალამ საკუთარი სიცოცხლის ფასად დაუფჯდა, როცა მის აღმოსავლეთ ნაწილზე კომუნისტური დიქტატურა ძალადობით დამკვიდრდა. მას ჰქონდა პირდაპირი საშუალება, ეხილა რუსული ბოლშევიზმის ნამდვილი, მხეცური სახე. ბატონი შ. ოდიშარია მართებულად აღნიშნავს, რომ „რუსეთის მიერ დამონებული სხვადასხვა სახელმწიფოები დიდი ხანია ამზადებდნენ მოძრაობას, რომლის მიზანი იყო საკუთარი დამოუკიდებლობის აღდგენა... ბოლშევიზმის ბელადები „ხსნას ეძებენ პან-რუსულ და პან-რუსისტული პატრიოტიზმის გაღვივებაში, რომელიც ემთხვევა თავად ბოლშევიზმს“ – განმარტავს ავტორი.

ჩვენ შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ყველა ქართველ პატრიოტს ძალიან კარგად ჰქონდა გააზრებული რუსიზმისა და ბოლშევიზმის ერთგვაროვნება და მისი, როგორც რუსული ფენომენის გააზრება დღევანდელი დღის გადასახედიდანაც, თითქმის იდენტური და უალტერნატივოა. რადგან აქ თავაშვებული ტირანიის ერთი ფორმა საბჭოთა პერიოდიდან, მხოლოდ მეორეთი შეიცვალა და „როზანოვული პატრიოტიზმი“, სტალინურმა ჩანაცვლა თავისი მუჟიკური ხეპრეობის („ზა სტალინა, ზა როდინუ“) პრიორიტეტით, რომელიც შეერწყა რუსულ სულში ჯერ კიდევ ფარულად შემორჩენილ ბოიარულ-როზანოვულ „მკერდზე დრაგუნებმა გადამიარეს“... მისი ასეთი სიცოცხლის უნარიანობა რუსეთსა და რუსეთის მიერ პერობილ ხალხებში გამონვეული იყო მათში, სწორედ, რუსული როზგის სკოლაში აღზრდილი, წმინდა რუსული სულისკვეთებით და მათ გადაშენებას, თითქმის, აღარაფერი აკლდა.

ავტორი იქვე შენიშნავს: „იმისათვის, რომ კარგად გავერკვეთ სსრ კავშირის უსაზღვროდ დიდ ტერიტორიაზე, მის შიგნით მიმდინარე ეროვნულ პროცესებში, ჩვენ ვფიქრობთ, მაგალითი-სათვის კარგი იქნება თუ ავიღებდით საქართველოს საკითხს და კარგად შევისწავლიდით მას, რადგანაც ჩვენ ეჭვი გვეპარება იმაში, რომ უცხოელებს ეს საკითხი ესმით“ [იქვე, გვ. 16].

ამ შემთხვევაში, ჩვენ გამოცდილება გვკარნახობს და აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, რომ „უცხოელებს“ ეს საკითხი შეიძლება სათანადოდაც ესმოდეთ კიდეც, მაგრამ მათ კიდეც უფრო კარ-გად ესმით საკუთარი პრობლემები და პრაგმატული ინტერესებიც, რომელიც რუსეთის დაშოშმინების სტრატეგიაში გამოიხატება. ამიტომაც, ისინი არასდროს გულწრფელნი არ არიან და ვერც იქნებიან საქართველოს ინტერესების დაცვის საქმეში, რადგან მათი ფარული ქვეამოცანაა რუსეთის მიერ ჩვენი „მიბეგვის“ ხარჯზე თავი გადაირჩინონ მისი „მრისხანებისაგან“ (ანუ, ხშირად ვჭირდებით, როგორც „Malcik dlia bitie“). და ბევრ შემთხვევაშიც ასეც ხდება. დასავლეთის სახელ-მწიფოები საკუთარი თავის გადარჩენის ინსტიქტის გამო, სწორედ ბოლშევიკურ რუსეთთან აღ-მოჩნდა ალიანსში მეორე მსოფლიო ომის დროსაც და მას მიყიდა ის თოკი, რომლითაც კინალამ თავად იქნა ჩამოხრჩობილი. ეს, კიდეც ერთხელ, იმის დასტურია, რომ ამ ე. წ. დასავლეთისათვის ყოველთვის პრიორიტეტულია საკუთარი პრაგმატული ინტერესები და იგი არასდროს არ იყო, არ არის და არც იქნება მზად იმისათვის, ჰუმანიზმის იმ იდეალებს შეენიროს, რომელსაც თავად ქა-დაგებს. ამას ყოველგვარი ეჭვის გარეშე ადასტურებს, როგორც „ერთა ლიგის“, ისე „გაეროს“ არ-სებობისა და მოღვაწეობის ისტორია. მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ამ „ბებერ მეძავს“ ზურგი ვაქციოთ, – პირიქით, – მისი ასეთი ზნეობრივი ფიზიონომია ჩვენც სრულ თავისუფლებას გვაძლევს, ყოველგვარი სინდისის ქენჯნის გარეშე მჭიდროდ შევეუკავშირდეთ მას და ჩვენთვის სასარგებლოდ კარგად გამოვიყენოთ მისთვის დამახასიათებელი „სიკეთის გაცემის“ უშრეტო ენ-ერგია. ამასთან, ჩვენ ხომ ვიცით, რომ ოლონდაც ძალადობით არ გააუპატიურონ და ამისათვის ყვე-ლაფერზე მზად არის. ამიტომაც, ვეცადოთ უხემ ძალას მაქსიმალურად შევეუზღუდოთ მასზე ძა-ლადობის შანსი (ამას ადრევე მიხვდა აშშ და მას საკუთარი თავის უშიშროების უზრუნველსა-ყოფად „ნატო“ შეუქმნა). ამას კი მხოლოდ ნატოსთან ალიანსში შეეძლებო. ასეთ შემ-

თხვევაში უნ-და ველოდეთ, რომ მისგან მივიღებთ ყველა იმ სარგებელსა და სიკეთეს, რასაც „მდიდარი მატრო-ნასაგან“ ყოველთვის გამოეღიან, თვით „სიფილისის“ ჩათვლით. მაგრამ ხომ გვაქვს ამის წინა-აღმდეგ საიმედო „კონტრაცეპტივებიც“, საკუთარი ტრადიციული ცხოვრების წესის დასაცავად.

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ „შეხვედრებს, დებატებს და პრო-ტესტს შედეგი არ მოჰყოლია. არავის სურდა უთანხმოება შორეულ კავკასიაში მდებარე პატარა ქვეყნის გამო საბჭოთა რუსეთთან. 1921 წელს მსოფლიოს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გათავისებულ-გააზრებული კოლექტიური უსაფრთხოების პრინციპი და ის კონცეფცია, რომლის თანახმადაც თავისუფლება საყოველთაო ფასეულობაა და საფრთხის შემთხვევაში იგი ერთად დასაცავია“ – ვკითხულობთ აშშ წარმომადგენელთა პალატის 83-ე კონგრესის საგანგებო კომიტეტის სოციალ-ურ ანგარიშში – კომუნისტური გადატრიალება და საქართველოს ოკუპაცია [Communist takeover ... 1955: 25]. ევროპის თუ მაშინდელი დასავლეთის ზემოთ დაფიქსირებული პოზიცია და მისი გამო-მწვევი მიზეზები არ შეიძლება უცნობი და მიუწვდომელი ყოფილიყო ნ. ჟორდანიასთვისაც; ამი-ტომაც, აქედან გამომდინარე არაფერი დაუჯერებელი არ არის დამოუკიდებელი საქართველოს გენერალ გიორგი კვინიტაძის ამ მოგონებებშიც, რომ „თვითონ ნ. ჟორდანიას უნდოდა დასაწყისში თბილისის დატოვება უბრძოლველად“ [კვინიტაძე, 1990: 18] და არც იმაში, რომ „ჟორდანიას სან-დო პირადი ინფორმაციის თურმე ყოფილა გენერალი ლებედინსკი (საქართველოში შემოჭრი-ლი საბჭოთა ჯარის ერთ-ერთი სარდალი – უ. ო.), რომელიც ჩანს იყო ურთიერთობაში ბოლშე-ვიკურ მისიასთან, რადგანაც მონაყო საიდუმლო შეხვედრა თავის ბინაზე ნ. ჟორდანიასი ამ მისი-ის სამხედრო წარმომადგენელთან, რასაკვირველია, ბოლშევიკების მისიის ნებართვით“ [იქვე, 19].

იმასაც თუ გავიხსენებთ, რომ ცნობილ ქართველი მკვლევარი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ლევან ურუშაძე თავის ნაშრომში „ბოლშევიზმ-მენშევიზმი საქართველოს დემოკრა-ტიულ რესპუბლიკაში“, ამბობს: „კრებულში – Dokumenti i materiali po vneshnei politiki Zakavkazia i Gruzia“, – რომელიც საქართველოში მენშევიკების მმართველობისას გამოიცა – „ერთ სიტყვაც არ არის ნათქვამი რაიმე ეროვნულზე და ქართულ თვითშეგნებაზე (მხედველობაში მაქვს მასალები საქართველოს დამოუკიდებლობის გა-

მოცხადებამდე); სამაგიეროდ აქ უხვადაა მგზნებარე ფრაზები რუსეთზე, რუსულ დემოკრატიაზე, დიად რევოლუციურ მონაპოვარზე... რუსეთის დროებითი მთავრობისა და მენშევიკური ცაკის დაშლამდე (ნაწილობრივ შემდეგაც), ქართველ მენშევიკთა მთელი იმედები „დიადი რუსეთისაკენ იყო მიმართული“ [ურუშაძე, 1991: გვ.31]. „ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტისა და სეიმის შექმნაც იძულებით, დროებით მოვლენად მიაჩნდათ ესდეკებს, აქაოდა რუსეთის დემოკრატიული დამფუძნებელი კრების არჩევის შემდეგ უნდა შეედგინა დროებითი ხელისუფლება, რომლის საფუძველიც იქნებოდა:

ა) ნაყვანა ადგილობრივი საოლქო პოლიტიკისა რუსეთის დემოკრატიათან კავშირით, საერთო სახელმწიფოებრივი ამოცანების გადაწყვეტის მიმართულებით;

ბ) ავტონომიურად გადაწყვეტა მხოლოდ ადგილობრივი საკითხებისა;

გ) მიყვანა მხარისა იმ მომენტამდე, როცა შეიქმნება ყველასაგან ცნობილი რევოლუციურ-დემოკრატიული ხელისუფლება, ან როცა გაიხსნება საერთო რუსეთის სრულუფლებიანი დამფუძნებელი კრება“ [იქვე; ამონერილია 1917 წლის 11 ნოემბრის რევოლუციური ორგანიზაციების წარმომადგენელთა ყრილობის დადგენილებიდან; ნოზაძე ვ., ქართული მარქსიზმი და ეროვნული საკითხი, ჟურნ. „ორნატი“, # 3, პარიზი, 1934, გვ. 21].

ამ შემთხვევაში ჩვენ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ნ. ჟორდანიამ, მენშევიკურ-ბოლშევიკური სოციალ-დემოკრატობის მსოფლიო მოქალაქეობის თავისებურმა ნაზავმა, ამ სახით ხომ არ განა-ხორციელა ზემოთ მოყვანილი პროგრამა, რადგან ბოლშევიკები რუსეთში მიიჩნია სწორედ ამ, ყველასაგან აღიარებულ რევოლუციურ ხელისუფლებად?! ამასთან, როგორც ლ. ურუშაძე აქვე ამბობს: „ლენინმა და ერის გამყიდველმა ქართველმა ბოლშევიკებმა კარგად იცოდნენ მერყევი და ეროვნულ ცნობიერებას მოკლებული ქართველი სოციალ-დემოკრატების (მენშევიკების) სუსტი მხარეები, აკი, ისარგებლეს კიდევ ამით! სწორედ ამაში უნდა ვეძებოთ ბოლშევიკთა ესოდენ თავხედობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი“... ქართველი პატრიოტი იქვე განაგრძობს, რომ „ქართველ სოციალ-დემოკრატთა რუსოფილური მიდრეკილება სავსებით გამომჟღავნდა დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ემიგრირებიდან კარგა ხნის შემდეგაც, კერძოდ კი ვისბადე-ნის და შემდეგ

მიუნხენის მოლაპარაკებებზე, რომელთაც აწარმოებდნენ რუსული პოლიტიკური დაჯგუფებანი. საბოლოოდ, მოლაპარაკების შედეგად გაფორმებული იქნა მიუნხენში 1953 წლის 16 ოქტომბერს წერილობითი დადგენილების სახით [იქვე, გვ. 37].

საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ როგორც ლ. ურუშაძე იმავე ნაშრომში მოტანილ მასალებში აღნიშნავს: „ჯერ კიდევ ვისბადენში რუსეთის სოციალ-დემოკრატების ლიდერებმა დაადასტურეს, რომ რუსებსა და ნაცუმცირესობათა მიერ უნდა შექმნილიყო რუსეთის ყოფილი დროებითი საბჭოს (აღნიშნული საბჭო დათხოვნილი იქნა 1917 წლის ოქტომბერში ბოლშევიკების მიერ) სტრუქტურების მქონე ორგანო, რომელიც მიიღებდა ემიგრანტული „პრედპარლამენტის“ სახეს, რა თქმა უნდა, რუსული ძალების აშკარა ჰეგემონიით და წამყვანი როლით. ამ საბჭოში წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო ნაცუმცირესობათა საბჭოები. „ქართული ეროვნული საბჭოს“ სახელით პირველი ამგვარი ორგანო შეიქმნა ქართველი სოციალ-დემოკრატების მიერ (რითაც მოახდინეს საქართველოში 1917-1919 წლებში მოქმედი „ეროვნული საბჭოს“ რესტავრაცია). ყველასათვის ცხადი იყო, რომ ამგვარ პოლიტიკურ სარბიელზე გადასვლა, ამგვარ აშკარად რუსულ ბლოკში მოღვაწეობა, ნიშნავდა რუსეთის თებერვლის რევოლუციის დროშის ქვეშ გაერთიანებას და ველიკორუსული განუყოფლობის კვლავ აღიარებას“ [ასათიანი, 1953: 12-13].

ეს ტენდენცია საბოლოოდ დადასტურდა მიუნხენის შეთანხმებით, რომელიც აღიარებდა მხოლოდ და მხოლოდ რუსეთის თებერვლის რევოლუციის დროინდელ მმართველობის სტრუქტურებს და უარყოფდა ყოველგვარი სხვა სახის რესტავრაციას.

ქართველი სოციალ-დემოკრატები „მონოდების სიმალღეზე“ აღმოჩნდნენ (როგორც თანა-მედროვე „რესპუბლიკელები“ – უ. ო.). „ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ“, სოციალ-დემოკრატთა მეთაურობით, თანხმობა განაცხადა მიუნხენში დაარსებულ „საკოორდინაციო ცენტრის შემადგენ-ლობაში შესვლაზე და მისმა წარმომადგენელმა ხელი მოაწერა საბოლოო დოკუმენტს [იქვე, გვ. 15-21]. ამგვარი ქმედება მიუღებელი იყო არა მარტო ქართული ემიგრაციისათვის, არამედ მთელი ქართველი ერისთვის“ [ურუშაძე, იქვე: 39] რადგანაც „სრული მოულოდნელობა იყო ქართველი სოციალისტების აქტიური მონაწილეობა ისეთ პოლიტიკურ მუშაობაში, რომელიც მთელი თავისი ბუნებით ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს

დამოუკიდებლობის აქტსა და მის კონსტიტუციას, საქართველოს დამფუძნებელი კრებისა და მისი მთავრობის ყოველგვარ ნამოქმედარს; 1917-1922 და 1924 წლების აჯანყებათა წმინდა მიზანსა და დროშას... ასეთი მოქმედება მძიმედ აზიანებს არა მარტო ქართული ემიგრაციის სახელსა და მორალს, არამედ მთელი ერის ზნეობრივ სახეს“ [იქვე]. რასაც ჩვენ აქ სრულიად უნდა დავეთანხმოთ და აღვნიშნოთ, რომ ამ ქმედებით მათ, მართლაც, ხაზი გადაუსვეს ქართველი ხალხის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი არსებობის 3 წლიან ისტორიას და ამ პერიოდში, მთელ მის შემოქმედებასაც.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულისა და სხვა უტყუარი დოკუმენტების საფუძველზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ნ. ჟორდანიას, რომელიც, სხვა სოციალ-დემოკრატებთან ერთად, უდიდესი მწუხარებით შეხვდა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას და ამით რუსეთის სოციალ-დემოკრატისთან ერთიანობის დარღვევას, – აზერბაიჯანისა და სომხეთის გასაბჭოების შემდეგ საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ ასეთ ვითარებაში საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო: რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცების შემდეგ, საქართველოშიც მათი დამკვიდრება, სავარაუდოა, რუსეთის სოციალ-დემოკრატისთან ერთობის აღდგენის ერთადერთ საშუალებად ჩათვალია; ამიტომაც, ყველანაირად ეცადა, რაც შეიძლება ნაკლები დანაკარგებით, ამასთან ისე, რომ მისთვის და მისი მომხრე-ებისათვის აშკარა ღალატის ბრალდება ვერ წაეყენებინათ, გასცლოდა მისგან უკვე ბოლშევიკების ასპარეზად მიჩნეულ რეგიონს. ამით კი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატისთან ფარული ერთობაც საბოლოოდ აღედგინა და ამასთან, ბოლშევიკებისათვის რუსეთის სოციალ-დემოკრატისადმი ერთგულების დამამტკიცებელი საპირწონე სამსახურიც გაენია. ანუ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მან შეგნებულად **„მიიყვანა მხარე იმ მომენტამდე, სანამ შეიქმნებოდა ყველასაგან ცნობილი რევოლუციური-დემოკრატიული ხელისუფლება“** და ამით ბოლომდე დარჩა რუსეთის სოციალ-დემოკრატის ერთგულ ჯარისკაცად.

თუკი, ჩვენს მიერ წამოყენებული აღნიშნული თეზა საბოლოოდ დამტკიცდება, კიდევ ერთი მყარი არგუმენტი გვექნება, თუ რატომ არ უნდა მივუშვათ არაეროვნული ძალები ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საჭესთან.

სტატიაში გამოყენებული ქართული ემიგრაციის წარმომადგენელთა წერილებისა თუ სხვა ნაშრომების განხილვა, მათი ისტორიული ანალიზი, საშუალებას გვაძლევს ახლებურად გადავია-ზროთ საქართველოს ისტორიის აღნიშნული პერიოდი, დავადგინოთ მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები თუ წარმმართველი იმპულსები და ყველა ასპექტის გათვალისწინებით შევქმნათ ეპოქის შედარებით უფრო სრულყოფილი სურათი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ეროვნული გაერთიანება (მასალები), პარიზი, 1937;
2. 1917 წლის 11 ნოემბრის, რევოლუციური ორგანიზაციების წარმომადგენელთა ყრილობის დადგენილების, ამონაწერი;
3. ნოზაძე ვ., ქართული მარქსიზმი და ეროვნული საკითხი, ჟურნ. „ორნატი“, # 3, პარიზი, 1934;
4. ურუშაძე ლ., ბოლშევიზმ-მენშევიზმი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, თბილისი, გამომც. „მეცნიერება, 1991;
5. ასათიანი ა., ამერიკა და რუსეთი, ჟურნ. „ივერია“, # 5-6, პარიზი, 1953;
6. N. Jordania, la probleme Georgian, Paris, 1948;
7. G. Gvazava, La problem Georgien et la situation internationale, La Georgia #1, Paris, 1938, p. 4-9;
8. Ch. OdiCharia., La Georgia en face de l'Europe et de Moscou, La Georgia #1, paris, 1938, p. 13-14;
9. Aide- Memoire, Paris, 27 Janvier, 1933;
10. Communist takeover and occupation of Georgia, Special report #6 of the select committee communist agresion house of representatives eighty third congress second session, United States. Government Printing office, WaShington, 1955, p.25;
11. Dokumenti i materiali po vneShei politiki Zakavkazia i Gruzii, Tfilisi, 1919;

ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის გამწვანების სათავეებთან

ქალაქ ბათუმის ნორმალური გამწვანებისათვის ყველაზე ეფექტური საშუალება იყო მწვანე ნარგავთა ისეთი შერჩევა, რომლებიც ქალაქის კლიმატს უშუალოდ შეესაბამებოდა.

თავის დროზე ტროპიკული ფლორის დიდი მოღვაწე, პროფესორი ანდრია კრასნოვი წერდა: „ბათუმს შეუძლია მთლიანად ჩაიძიროს მცენარეთა საფარში, იყოს მიმობნეული ყვავილებით ზამთარში, გახდეს საუკეთესო ხმელთაშუა ზღვის კუთხეთა სხვა სახელგანთქმულ კურორტებს შორის.“ (კრასნოვი, 1911:35)

ანდრია კრასნოვი იძლეოდა სწორ და ზუსტ შეფასებას — შესანიშნავი ბუნებითა და კლიმატური პირობებით დღეს ბათუმი განუმეორებელი სუბტროპიკული იერის მქონე ქალაქია.

1902 წელს ივანე ანდრონიკაშვილმა ქალაქის მთავარ მეზღვედ დანიშნა თბილისის საბაღოს სკოლის კურსდამთავრებული, თავადი ი. ლიონიძე, რომელსაც დიდი ღვაწლი და დამსახურება მიუძღვის ბათუმის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების შექმნის საქმეში. ირკვევა, რომ ი. ლიონიძე ქალაქის მერიას უყვამანოდ აურჩევია საზოგადოების მეხილეობის სექციის თავმჯდომარედ.

ი.ლიონიძის დანიშვნის წინააღმდეგი იყო ბათუმის ოლქის მაშინდელი გენერალ-გუბერნატორი ფონ-პარკაუ, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ეს თანამდებობა ეკუთვნის რუსს ან სხვა ეროვნების ადამიანს და რომ ქალაქისათვის ნაციონალისტებთან არის შეკრული და ცდილობს ქალაქის მნიშვნელოვან თანამდებობებზე დანიშნოს მასთან დაახლოებული ნაციონალისტები. ამასთან დაკავშირებით, ი. ანდრონიკაშვილმა გუბერნატორს უთხრა, რომ ის ხალხი, რომელიც დანიშნა მის მიერ თანამდებობებზე არის კომპეტენტური და საქმის მცოდნენი. აქ იმის შიში, რომ ეს ხალხი ნაციონალისტებია, ვერ უძლებს ვერავითარ კრიტიკას. ამ ხალხმა ყველას დაანახა საქმისადმი სიყვარული და ცოდნა და სხვა აზრი, ვფიქრობ მცდარია. ი. ლიონიძის პიროვნებამ ეს ნათლად დაადასტურა. (ასს ც სა, ფ. 1, აღნ.1, საქ. 202, ფურც. 18)

მართლაც, ი. ლიონიძემ გაამართლა იმედები და უდიდესი ნვლილი შეიტანა ქალაქის გამწვანებისა და განამენიანების საქმეში. მისი ძალისხმევით, მდინარე მეჯინისწყლის ზღვასთან მიერთების მიმდებარედ, 4 ჰექტარ ფართობზე, ქალაქის გამწვანების ინტერესებიდან გამომდინარე, შეიქმნა საყვავილე მეურნეობა (სანერგე). ქალაქის მუშახელის ხელფასისათვის ქალაქის ბიუჯეტიდან გამოყოფილი იქნა 1200 მანეთი ნლიურად. ამ ფულის ნაწილი ხმარდებოდა ასევე სანერგის სამუშაო იარაღებისა და ყვავილთა თეს-

ლების შექმნას, დანარჩენი ხარჯები კი იფარებოდა სანერგეში გამოყვანილი ნერგებისა და ყვავილების რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლით. გარდა ამისა, სანერგეს ყოველწლიურად ქალაქის ბიუჯეტში შეჭქონდა 3000 მანეთი. ი. ლიონიძეს თავის სანერგეში გამოჰყავდა მხოლოდ სუბტროპიკული ზონისათვის დამახასიათებელი დეკორატიული მცენარეები, რომლებიც ირგვებოდა ბულვარში, ქალაქის ბაღებში და სკვერებში. სანერგეში დიდი რაოდენობით გამოჰყავდათ ვარდი, ია, მიხაკი, ციტრუსოვანთა ნერგები და სხვა. **(ასს ც ს ა, ფ. 1, აღნ. 1, საქ. 202, ფურც. 32)**

ი.ლიონიძის ძალისხმევით, იმდროისათვის არსებულ ყველა ქუჩის სავალ ნაწილში დაირგო მწვანე დეკორატიული ნარგავი.

1911 წელს ბათუმში დიდი თოვლი მოვიდა და ძლიერი ყინვებიც დაიჭრა. იმ წელიწადს ყინვამ -10 გრადუსს მიაღწია, რის გამოც ბათუმში მრავალი მწვანე ნარგავი განადგურდა. ბათუმისათვის ასეთი უჩვეულო ყინვის მიუხედავად, ი. ლიონიძეს სანერგეში, რომელიც ოთხ ჰექტარზე გახლდათ გადაჭიმული, შემორჩა შემდეგი სახეობის დეკორატიული მცენარეები: 1. ფინიკის პალმა – 4059 ნერგი, 2. საბავდორა – 71 ნერგი, 3. ლატანია – 1251 ნერგი, 4. რაპისი – 78 ნერგი, 5. კენტია ფროტერიანა – 256 ნერგი, 6. ასპარაგუსი – 1827 ნერგი, 7. ფრუქსი – 150, 8. ევკალიპტი – 315, 9. აკაცია – 87 ნერგი და სხვები. ეს ჩამონათვალი იმ დიდი პასუხისმგებლობის დასტურია, რომლითაც ეკიდებოდნენ იმხანად ბათუმში გამწვანების საქმეს. **(ასს ც ს ა, ფ. 1, აღნ.1, საქ. 202, ფურც. 36)**

1903 წელს ივანე ანდრონიკაშვილმა ი. ლიონიძის თანაშემწედ მოიწვია თბილისის საბაღოსნო სკოლის კურსდამთავრებული იასონ გორდეზიანი, რომლის ძალისხმევითაც ქალაქის გამწვანების სანერგეებში დაირგო მრავალი სახეობის დეკორატიული მცენარე. ციხისძირში, ერთ-ერთ მამულში, მან შეაგროვა ძვირფასი პალმის ნერგები და გაამრავლა ისინი, რითაც დიდად შეუწყო ხელი ციტრუსოვანთა კულტურების გავრცელებას საქართველოში.

1908 წელს იასონ გორდეზიანი თავს ანებებს დაკავებულ თანამდებობას. იგი ჩაირიცხა საფრანგეთის ფერსადის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში, რომელიც წარმატებით დაამთავრა 1911 წელს.

1913 წელს იასონ გორდეზიანი უშუალოდ ივანე ანდრონიკაშვილისა და ანდრია კრასნოვის გადაწყვეტილებით მუშაობას იწყებს ბათუმის ბოტანიკურ ბაღში უფროსი მეზღლის თანამდებობაზე. მისი უშუალო ხელმძღვანელობითა და ძალისხმევით გაშენდა ბოტანიკური ბაღის იაპონური, ჩინური, მექსიკური, ავსტრალიური, ჩილეს, ახალი ზელანდიის, ამერიკული და ევროპული განყოფილებები. ამის პარალელურად, იასონ გორდეზიანი დიდ მუშაობას ეწეოდა ქალაქ ბათუმის გამწვანების საქმეში. მის მიერ გატარებული

ლონისძიებები საკმაოდ ეფექტური აღმოჩნდა, რამაც ბათუმისა და მისი შემოგარენის გამწვანებას საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი. უშუალოდ ი. გორდეზიანის ხელმძღვანელობით მნიშვნელოვნად გადახალისდა ზღვისპირა ბულვარისა და ახალგაზრდობის პარკის მცენარეული საფარი, გაფართოვდა ძველი და შეიქმნა ახალი სანერგეები სათანადო სათბურებითა და ორანჟერეებით, სადაც გამოჰყავდათ ათასობით ძირი დეკორატიული და სუბტროპიკული მცენარე. (ასს ც ს ა , ფ.1, აღნ.1, საქ.202, ფურც. 44-45)

გამწვანების დარგის სპეციალისტების მონდომებამ და მალაქა პროფესიონალიზმმა შედეგიც სათანადოდ მისცა ქალაქს. მათი ძალისხმევით ორჯერ გაიზარდა ზღვისპირა პარკის ტერიტორია, შეივსო ახალი ნარგავებით ახალგაზრდობის პარკი, მონესრიგდა ქუჩების გამწვანება.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ა. კრასნოვი, ბათუმის ბოტანიკური ბაღი და მისი მნიშვნელობა კავკასიისა და რუსეთისათვის, რუსულ ენაზე, მოსკოვი, 1911;
2. აჭარის საარქივო სამმართველო, ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემოკლებით ასსცსა), ფ.1, აღნ.1, საქ.202.

Otar Gogolishvili

At sources of gardening of the city of Batumi

Summary

By the initiative of the mayor of the city of Batumi Ivan Andronikashvili I. Lionize was appointed as an main gardener of the city of Batumi, and I. Gordesiani as his assistant. I. Lionize and I.Gordeziani increased the territory of the seaside park twice, the park of the youth was filled up by new plants, the streets of the city were planted by a lot of new plants.

**შავი ზღვის სრუტეების ზოგირითი
პოლიტიკურ-სამართლებრივი ვითარების
გააზრებისათვის**

აბსტრაქტი – შავი ზღვის სრუტეების საერთაშორისო სამართლებრივი რეჟიმების დარღვევა ამ ბასეინში მყოფი ქვეყნების მიერ საშინაო შიშროებას უქმნის შავი ზღვის შემდგომ მილიტარიზაციას. ნაშრომის მიზანია გამოავლინოს ის ხარვეზები რომლებიც დღემდე არის მოძველებულ საერთაშორისო საზღვაო კონვენციებში.

საკვანძო სიტყვები: შავი ზღვა, სრუტე, ქერჩის ყურე, უკრაინა.

ამჟამად შავ ზღვაზე, რუსეთის ფედერაციასა და უკრაინის რესპუბლიკას შორის, შავი ზღვის და ქერჩის ყურის გამოყენებისა და ლიმიტაციასთან დაკავშირებით, ერთობ რთული სამართლებრივ-პოლიტიკური ვითარება შეიქმნა. რის გამოც 2018 წლის 25 ნოემბერს ადგილი ჰქონდა სერიოზულ ინციდენტს.

შავი ზღვის სტატუსს და სამართლებრივი რეჟიმის დადგენას მრავალი წლების ისტორია გააჩნია; საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, მსოფლიო გეოპოლიტიკაში ორპოლუსიანი სისტემის რღვევას მოჰყვა ახალი მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბების პროცესი. ანალიტიკოსები აღნიშნავენ, რომ მსოფლიოში მიმდინარეობს ძალთა ახალი გადანაწილება. ამ პროცესში გამოიყო მრავალთაგან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ფაქტორია საერთაშორისო ნორმების უგულვებელყოფის ტენდენცია, რომელიც მსოფლიო პრაქტიკაში გახშირდა გარკვეული პოლიტიკური დივიდენდების მიღებას ემსახურება. ასე მაგალითად, მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრიდან დღემდე თუ გავიხსენებთ ზოგიერთ მოვლენებს: საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ კოსოვოს, აფხაზეთის, სამხრეთ ოსეთის აღიარება საერთაშორისო სამართლის ნორმების უგულვებელყოფით განხორციელდა. ანალოგიურად შეიძლება განხილული იქნას რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის საომარი მოქმედების შეჩერებასთან დაკავშირებით მედვედევ-სარკოზის საერთაშორისო შეთანხმება, რომელსაც რუსეთის ფედერაცია დღემდე არ ასრულებს. ასევე 1982 წელს თურქეთის რესპუბლიკამ შავი ზღვის საერთაშორისო სრუტეების საერთაშორისო კონვენცია „მონტრე“-ს მოთხოვნების უგულვებელყოფით ცალმხრივად შეიტანა ე.წ. სტამბულის პორტის რეგლამენტად წოდებული რეგულაცია, რომლითაც ის შავი

ზღვის საზღვაო სივრცეებზე ავრცელებს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ქვეყნის შიდა სამართლის ნორმებით (სალოცმანო გაყვანის აუცილებლობა ბოსფორის და დარდანელის სრუტეებში გემების გასვლის რიგითობა და ა.შ.) რითაც ზღუდავს საერთაშორისო ნაოსნობას, უგულვებელყოფს კონვენციის მოთხოვნებს და ა.შ. მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო თანამეგობრობის მხრიდან არანაირი რეაგირება არ მოჰყოლია.

ცნობილია მსოფლიოს ზოგიერთი ქვეყნის მიერ, საზღვაო სივრცეების გამოყენებასთან დაკავშირებით, გაეროს 1982 წლის კონვენციის საზღვაო სამართლის შესახებ (UNCLOS-80) რომელსაც ზოგჯერ ექსპერტები “ზღვების კონსტიტუციას” უწოდებენ – ცნობილია ფუძემდებლური პრინციპი კერძოდ, მუხლი 136 აღიარებს, „საზღვაო სივრცეების მისი შეღვის და განსაკუთრებული ეკონომიკის ზონა კაცობრიობის საერთო მემკვიდრეობა“. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საერთაშორისო თანამეგობრობის მხრიდან, საერთაშორისო ნორმების საერთაშორისო საზღვაო სამართლის “მონტრეს” კონვენციური მოთხოვნების დარღვევის ფაქტებისადმი, უხეშად რომ ვთქვათ, წაყრუებამ, შექმნა “დაუსჯელობის სინდრომი”, რასთანაც ჩვენ დღეს საქმე გვაქვს ქერჩის ყურეში არსებულ ვითარებასთან.

შავ ზღვას, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით, ყოველთვის ეკავა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პოლიტიკურ-ეკონომიკური ადგილი. ამიტომ სავსებით გასაგებია, რომ ეს საზღვაო სივრცე იყო და რჩება საერთაშორისო დავების და კონფლიქტების საგანი.

საერთაშორისო კონვენცია “მონტრეს”, რომელიც მიიღეს 1936 წ. და მისი მოქმედების ვადა 20 წლით იყო განსაზღვრული, შემდეგი წინაპირობა იყო დაფიქსირებული: “2 წლით ადრე მანამ შესრულდება 20-წლიანი მოქმედების ვადა, მისი ხელმომწერი ქვეყნებიდან თუ არცერთი არ დასვამს კონვენციის დენონსაციის საკითხს, კონვენციის მოთხოვნები დარჩება ძალაში. კონვენციის ხელშემკვრელ ნებისმიერ ქვეყანას აქვს უფლება აიღოს ინიციატივა და შეიტანოს განსახილველად რაიმე სახის ცვლილება.” აღსანიშნავია ისიც, რომ დღემდე არცერთ ხელმომწერ ქვეყანას რაიმე ცვლილებები ან კონვენციის დენონსაცია არ დაუფიქსირებია.

“მონტრეს” კონვენციის გადასინჯვის მცდელობა იყო მეორე მსოფლიო ომის პერიოდშიც, როდესაც ფაშისტური გერმანიის მიერ საბჭოთა კავშირთან ომის დაწყებისთანავე, თურქეთმა საბჭოთა სამხედრო გემებს შავი ზღვის სრუტეებში გავლის რეჟიმი დაუხურა, მაშინ როცა ფაშისტური სამხედრო და სავაჭრო გემები ამავე სრუტეებით სარგებლობდნენ. მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ, 1946 წელს საბჭოთა კავშირმა დააყენა საკითხი, რომ შავი

ზღვის სრუტეებით სარგებლობისას დაცული ყოფილიყო შავი ზღვის ქვეყნების ინტერესები. კერძოდ, საბჭოთა კავშირი ითხოვდა ბოსფორის სრუტეში, უსაფრთხოების დაცვის მიზნით, ჰქონოდა თავისი სამხედრო ბაზა. სსრკ-ს ეს წინადადება უარყო აშშ-მ, დიდმა ბრიტანეთმა, კატეგორიული წინააღმდეგი იყო, ასევე თვით თურქეთის რესპუბლიკა. ამ უკანასკნელმა შეშფოთება გამოთქვა, საბჭოთა კავშირის ბაზის შესაძლო არსებობაზე. საბჭოთა კავშირმა, მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ, კვლავ წამოაყენა საერთაშორისო დონეზე ეს საკითხი განსახილველად; ამასთან იგი თურქეთს ტერიტორიულ პრეტენზიებს უცხადებდა სომხეთისა და საქართველოს რესპუბლიკების ისტორიულად კუთვნილი ტერიტორიების თაობაზე).

1953 წლის 30 მაისს საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მამინდელმა მინისტრმა ვ. მოლოტოვმა, საბჭოთა კავშირის მთავრობის სახელით, თურქეთის ელჩს, გადასცა შემდეგი სენსაციური მინაარსის ნოტა: “როგორც ცნობილია საბჭოთა კავშირის და თურქეთის 1925 წლის ხელშეკრულებას ორი ქვეყნის ურთიერთობის დარეგულირების შესახებ, ვადა გაუვიდა. ორმხრივი შეხვედრებისას ადრე დაისვა საკითხები ტერიტორიული პრეტენზიების და შავი ზღვის ყურის გამოყენების საკითხებთან დაკავშირებით. შემდგომი ორ ქვეყნის კეთილმეზობლური ურთიერთობების, მშვიდობისა და უსაფრთხოების შემდგომი შენარჩუნებიდან გამომდინარე, საბჭოთა კავშირის, სასომხეთის და საქართველოს რესპუბლიკებმა ჩათვალეს შესაძლებლად უარი ეთქვათ თავის ტერიტორიულ პრეტენზიებზე თურქეთის რესპუბლიკის მიმართ. რაც შეეხება შავი ზღვის სრუტეების რეჟიმების საკითხს, ის გადაწყდება შემდგომი მოლაპარაკებისას ორი ქვეყნისათვის ურთიერთმისაღებ სამართლებრივ ჭრილში.”

მიუხედავად ამგვარი ოდიოზური განცხადებისა, სადაც სახელმწიფოს, თავისი ორი მოკავშირე რესპუბლიკის სახელით, აღარ აცხადებს პრეტენზიებს მათ ისტორიულად კუთვნილ ტერიტორიებზე, შავი ზღვის სრუტეების სარგებლობისა თავისი სტრატეგიული ამბიციების დაკმაყოფილების სანაცვლოდ, რაიმე სამართლებრივი გადაწყვეტილება საბჭოთა კავშირის სასარგებლოდ არ მოყოლია. პირიქით, ამგვარად საკითხის დასმამ, დააჩქარა თურქეთის “ნატოს სამხედრო ბლოკში მიღება და შავი ზღვის საერთაშორისო სრუტე გახდა ნატოს და მის ბლოკში შემავალი ქვეყნების სამხედრო ინტერესის ობიექტი. მაშინაც მოსკოვის, დღემდე რუსეთის ფედერაციის ერთ-ერთი დამაზიანებელ და გადაუჭრელ პრობლემად იქცა.

საერთაშორისო საზღვაო სამართალში, მნიშვნელოვანი ადგილი

ეთმოზა შავი ზღვის სივრცეების სამართლებრივი რეჟიმის ჩამოყალიბებას და ამ სივრცეების სტატუსს.

შავი ზღვის სამართლებრივი რეჟიმების ჩამოყალიბება იწყება მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში, როგორც ცნობილია 1958 წელს სამართლის შესახებ პირველ სარეთაშორისო კონვენციაზე მიღებულ იქნა საზღვაო ოთხი საერთაშორისო კონვენცია: – 1. ტერიტორიული წყლების და მიმდებარე ზონის შესახებ, 2. კონტინენტური შელფის (ზღვის ფსკერის) ღია ზღვის, 3. თევზჭერის და 4. ბუნებრივი რესურსების დაცვის შესახებ. ამ კონვენციების საფუძველზე, შავი ზღვის აუზის ქვეყნებმა მიიღეს შიდა სახელმწიფოებრივი აქტების თავისი კონტინენტური შელფის საზღვრების დასაფიქსირებლად.

გაეროს 1982 წლის კონვენციით “საზღვაო სამართლის შესახებ” 1958 წლის ზემოთ აღნიშნული კონვენციების მოთხოვნები დატოვებულ იქნა ძალაში და დაემატა ახალი საზღვაო სივრცეების ნება როგორცაა, 200 მილი განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონა და 12-მილიანი ტერიტორიული წყლების ზონა (ტერიტორიული წყლები, ჩაითვალა სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემავალ ტერიტორიებად, მისი გარე ნაწილი კი – სახელმწიფოს საზღვრად. კონტინენტური შელფის სიგანე (კონვენციური მოთხოვნით დასაშვებია) შეადგენს 350 საზღვაო მილს, მაშინ როცა შავ ზღვაზე ყველაზე ვიწრო ადგილის სიგანე 144 საზღვაო მილია. შავი ზღვის აუზის გეოგრაფიულმა ამგვარი კონფიგურაციის გამო, აქ არსებული ქვეყნები იძულებული გახდნენ დაედოთ ერთმანეთთან ორმხრივი ხელშეკრულებები, ერთმანეთის კონტინენტური შელფის და განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონების აღიარების თაობაზე.

ამგვარად, თუ 1960 წლისათვის შავი ზღვის საზღვაო სივრცეებზე ვრცელდებოდა ქვეყნის შიდა სამართლებრივი და ღია ზღვაზე საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმები, 1986 წლის ბოლოს შავ ზღვაზე ქვეყნების მიერ განხორციელებული ლიმიტაციით, აღარ არსებობს საზღვაო სივრცის ისეთი კატეგორია (ღია ზღვა), რომელზეც ვრცელდება საერთაშორისო რეჟიმი. ყველა საზღვაო სივრცეებზე ვრცელდება ნაციონალური სუვერენიტეტი, სუვერენული უფლებებით საზღვაო რეპერსიებზე ან იურისდიქცია გარკვეულ სამუშაოებზე.

ასევე, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ანალიტიკოსების ინფორმაციით, დაუფარავი ინტერესი გამოიჩინეს შავი და აზოვის ზღვის რეგიონის ქვეყნებისადმი არა შავი ზღვისპირა სახელმწიფოებმა. 90-იან წლებში გაიზარდა ნატოს წევრი ქვეყნების სამხედრო ხომალდების შემოსვლა ე.წ. “მეგობრული ვიზიტით.”

რეგიონალური სისტემის უსაფრთხოების ზომების განსამტკიცებლად 2001 წელს სტამბულში ექვსმა შავიზღვისპირა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას შავ ზღვაზე სამხედრო თანამშრომლობის შესახებ (BLACKSEAFOR).

ამგვარად, როგორც მოვლენებმა ცხადყო, რუსეთის ფედერაცია ამ იმ საბაბით, რომ უკრაინა აპირებს აშშ-ს ასწლიანი ვადის არენდით ყირიმი გადასცეს სამხედრო ბაზად, მოახდინა ყირიმის ანექსია, შემდგომ კი ქერჩის ყურეში ხიდიც ააგო.

შავ ზღვაზე შემდგომი სამხედრო ესკალაციის შესაძლო განვითარების კუთხით, მნიშვნელოვანია მიმოვიხილოთ შემთხვევა, როდესაც 2018 წლის 25 ნოემბერს უკრაინის სამხედრო გემები: “ბერდიანსკი” და “იან-კაპუ” როგორც აცხადებს რუსეთის ფედერაცია, შევიდნენ ე.წ. დროებით დახურულ რუსეთის ტერიტორიული წყლების აკვატორიაში, დაარღვიეს რუსეთის სახელმწიფო საზღვარი და გეზი აიღეს შავი ზღვიდან ქერჩის ყურის მიმართულებით. უკრაინის გემები არ დაემორჩილენ რუსეთის ფედერაციის სამხედრო გემების მოთხოვნებს და აპირებდნენ ცურვის გაგრძელებას, რის გამოც რუსეთის მხარემ დააკავა აღნიშნული გემები და 24 მეზღვაურზე აღიძრა სისხლის სამართლის საქმე.

რომ გავერკვეთ აღნიშნული ინციდენტის სამართლებრივ ასპექტებში, გავეცნოთ რუსეთ-უკრაინის საერთაშორისო ხელშეკრულებებს, საზღვაო საზღვრებთან დაკავშირებით.

1994 წელს რუსეთსა და უკრაინას შორის, დაიდო ხელშეკრულება თანამშრომლობისა და სასაზღვრო საკითხებში ურთიერთობების შესახებ. რომელიც გამომდინარეობდა 1992 წლის ორი ქვეყნის ურთიერთთანამშრომლობის პროტოკოლიდან, შავი და აზოვის ზღვებში და ქერჩის სრუტეში მხარეები შეთანხმდნენ რომ აზოვის ზღვა ცნობილ იქნეს რუსეთის და უკრაინის შიდა წყლებად.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1996 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით დღემდე, მხარეებს შორის ჩატარდა მოლაპარაკებების ორმოცი რაუნდი, მაგრამ მხარეები დღემდე ვერ შეთანხმდნენ ისეთ მნიშვნელოვან დელიმიტაციის საკითხზე, როგორიცაა აღიარება (ან არაღიარება) სასაზღვრო საბჭოთა ხაზის, რომელიც ადრე იყო ადმინისტრაციული საზღვარი რუსეთის ფედერაციის და უკრაინას შორის.

ზემოაღნიშნული ვითარება სამართლებრივ ქრილში კიდევ მეტ ბუნდოვანებას ქმნის იმ მიმართულებით, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის და დსთ (CHI) ჩამოყალიბების შემდეგ, 1991 წელს, საერთაშორისო საზღვაო სამართლის 123 მუხლის თანახმად, აზოვის ზღვამ შეიძინა “დახურული ან ნახევრად დახურული” ზღვის სტა-

ტუსი.

“სრუტე, ბასეინი, ზღვა, რომელსაც გარს აკრავს ორი ან მეტი სახელმწიფო და ერთმანეთს უკავშირდებიან ვინრო გასასვლელით, ან ტერიტორიული წყლებით, ეკონომიკური ზონით“, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს კონვენცია არ აკონკრეტებს, როგორ უნდა განხორციელდეს ამგვარი სტატუსის ზღვებში სახელმწიფოს უფლებები და მოვალეობები; ასევე, არ იძლევა რეკომენდაციებს ერთმანეთთან სამართლებრივი საკითხების დარეგულირების თაობაზე.

უკრაინის მხარე არ ცნობს რუსეთის ფედერაციის მიერ ყირიმის მიერთების კანონიერებას და აქედან გამომდინარე, არც რუსეთის იურისდიქციას ქერჩის სრუტეზე. შესაბამისად, უკრაინას მიაჩნია რუსეთის მხარის მიერ მათი სამხედრო გემების და ეკიპაჟის წევრების დაპატიმრება არაკანონიერია და ამიტომაც, 2019 წლის 26 მაისს სარჩელით მიმართა საერთაშორისო ტრიბუნალს საზღვაო სამართლის საკითხებში.

ტრიბუნალის განჩინებით: “რუსეთის მხარემ გაანთავისუფლა დაპატიმრებული უკრაინის ეკიპაჟის წევრები.”

აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმაზე, რომ დღეისათვის შავი ზღვის სამართლებრივი საკითხების გადანყვეტაში, დომინირებს პოლიტიკური ფაქტორები, თვით კონვენცია “მონტრე”-ში მითითებული ნორმები დღევანდელ რეალობას არ ასახავს, ადგილი აქვს საერთაშორისო საზღვაო სამართლის ნორმების უგულვებელყოფას და ხშირ შემთხვევაში, გაუგებარი, ახალი სამართლებრივი ნორმების შემოღება. და როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სახელმწიფოები ცდილობენ ისინი ჩაანაცვლონ შიდასახელმწიფოებრივი მარეგულირებელი საკანონმდებლო აქტებითა და ნორმებით.

და ბოლოს, უნდა ითქვას, რომ შემდგომში პოლიტიკურ-სამართლებრივი ასპექტის დაურეგულირებლობამ შავი ზღვის ქვეყნებს შორის, უპირველესად რუსეთის ფედერაციასა და უკრაინას შორის, შეიძლება ფართო მასშტაბის სამხედრო დაპირისპირების პრეცედენტი შექმნას. ჩვენი მოსაზრებით, საერთაშორისო საზღვაო ორგანიზაციამ IMO უნდა დასვას საკითხი, “მოტრეს” კონვენციაში, ახალი რეალიებიდან გამომდინარე ცვლილებების შეტანაზე, რათა განმუხტოს ვითარება შავ ზღვაზე, სადაც სახეზეა არა მარტო რუსეთის, არამედ შავი ზღვის აუზების სხვა ქვეყნებში მილიტარზაციის მცდელობა.

ეკატერინე მაისურაძე

ქართული ენა, როგორც ბათუმის ოლქის ქართველი მუსლიმების იდენტობის შენარჩუნების მთავარი მარკერი

XVI საუკუნეში ოსმალთა მიერ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მიტაცება დიდი ტრაგედია იყო სრულიად საქართველოსთვის. სამშობლოს მონყდა მისი ტერიტორიისა და მოსახლეობის ერთი მესამედი. ისინი ეროვნული კულტურის შემდგომ განვითარებაში მონაწილეობას ვეღარ მიიღებდნენ. დაპყრობილ ტერიტორიაზე ოსმალები ცდილობდნენ აღმოეფხვრათ ხალხში მშობლიური ქართული ენა, ქრისტიანული რელიგია, ზნე-ჩვეულებანი. ქართველების გათურქების განსახორციელებლად ოსმალები ყოველგვარ საშუალებებს იყენებდნენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ აჭარის მოსახლეობა ადვილად არ თმობდა თავის მრავალსაუკუნოვან მალალ კულტურას, ზნე-ჩვეულებებსა და სარწმუნოებას. ისინი დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ მტერს, რის გამოც ოსმალთა დამპყრობლები ცეცხლითა და მახვილით ცდილობდნენ მათი წინააღმდეგობის გატეხვას.

მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალებმა შეძლეს ისლამის გავრცელება აჭარაში, თავის მიზანს ბოლომდე მაინც ვერ მიაღწიეს. მოსახლეობა ვერ გაათურქეს; ვერ წაართვეს მათ ენა და საერთო ეთნიკური ცნობიერება.

ჩემს მოხსენებაში შევეცდები განვიხილო თუ როგორ შეძლეს ბათუმის ოლქის ქართველმა მუსლიმებმა იდენტობის მთავარი მარკერის მშობლიური ენის შენარჩუნება ოსმალთაგან დიდი ზეწოლისა და იძულებითი საშუალებების გამოყენების მიუხედავად. ასევე მსურს, შევაფასო თავად აჭარის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი როლი ამ დიდ ეროვნულ საქმეში.

ეთნიკური ჯგუფი კულტურული ერთობლიობის ის სახეობაა, რომელიც ხაზს უსვამს წარმომავლობის შესახებ მითებისა და ისტორიული მეხსიერების როლს და რომელიც ერთი ან მეტი კულტურული განმასხვავებელი ნიშნით ამოიცნობა. ასეთი ნიშნები შეიძლება იყოს რელიგია, ნეს-ჩვეულებები, ენა ან ინსტიტუციები. ასეთი კოლექტივები ორმაგად „ისტორიულნი“ არიან. ისტორიული მეხსიერება მათი არსებობის გაგრძელების მთავარი პირობაა (სმიტი, 1990:26).

ენას, რელიგიას, წეს-ჩვეულებებს ძალიან ხშირად ვიშველიებთ ობიექტური „კულტურული მარკერის“ დახასიათებისას. ეს ისეთი განმასხვავებელი ნიშნებია, რომლებიც ინდივიდთა ნებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს და თითქოს კიდევ ბოჭავს მათ (სმიტი, 1990:29).

კოლექტიური კულტურული იდენტობა გულისხმობს არა თაობიდან თაობამდე ელემენტების ერთფეროვნებას, არამედ მოცემული პოპულაციის კულტურული ერთობის შიგნით თაობათა შორის მემკვიდრეობითობის განცდას. ცვლილება კულტურულ იდენტობაში ასახავს იმას, თუ როგორ ცვლის მავნე გარემოებანი კულტურის იმ ელემენტების ძირეულ მოდელებს, რომლებიც ერთობის ცნობიერების შემადგენელი ნაწილებია; ესენია ზიარი მეხსიერება და საერთო ბედის გაცნობიერება მოცემული პოპულაციის კულტურულ ერთობაში (სმიტი, 1990:32).

ხშირად არცთუ მთლად სასიკეთო გარეგანი ფაქტორებისა და მდიდარ „ეთნო“-ისტორიის კომბინაციას შეუძლია ხელი შეუწყოს ეთნიკური იდენტობების კრისტალიზაციას და მათ შენარჩუნებას. ეთნიკური ყალიბდება არა ფიზიკური ჩამომავლობის, არამედ განგრძობადობითობის შეგნების, საერთო მეხსიერებისა და საერთო ბედის, ანუ კულტურული ნათესაობის წყალობით. ეთნისა და დამწერლობის, გარკვეული ღირებულებების, კონკრეტული გარემოსა და მისი მონატრების, ხანგრძლივი სოციალური ურთიერთობების, რელიგიური და კულტურული განმასხვავებელი ნიშნებისა თუ თვით განსაკუთრებულობის თვალსაზრისით, მოხერხდა ქართული იდენტობისა და ეთნიკურობის საერთო განცდის შენარჩუნება მიუხედავად იმ მრავალი სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებისა, რომელიც თავს იჩენდა აჭარის რეგიონში ოსმალთა ბატონობის პერიოდისა.

აღსანიშნავია, რომ საერთო ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართულმა ენამ. სწორედ მშობლიური ენა იქცა ქართული იდენტობის მთავარ მარკერად ოსმალთს აჭარაში. თუმცა აქვე ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ამ ფრიად მნიშვნელოვან საქმეში უდიდესი როლი თავად აჭარის მოსახლეობამ ითამაშა ოსმალთა ბატონობის დასაწყისიდან მისი დედასამშობლოსთან დაბრუნების პერიოდის ჩათვლით. აჭარის სახელმწიფო მამულიშვილები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ შენარჩუნებისათვის ენა, რათა გათურქების საფრთხე თავიდან აეცილებინათ.

დაპყრობილ ტერიტორიაზე ოსმალები ცდილობდნენ აღმოეფხვრათ ხალხში მშობლიური ქართული ენა, ქრისტიანული

რელიგია,ზნე-ჩვეულებანი და ა.შ. ქართველების გადაგვარების, გათურქების განხორციელებისათვის ოსმალები ყოველგვარ საშუალებას იყენებდნენ: ნვავედნენ და არბევდნენ სოფლებსა და ქალაქებს, ანადგურებდნენ მატერიალური კულტურის ძეგლებს, შორეულ მხარეებში ასახლებდნენ და ფიზიკურად ანადგურებდნენ ხალხს.ოსმალეთის მთავრობა უფლებას აძლევდა თავის ჯარს ემოქმედა ისე,როგორც ამას ყურანი და საკუთარი ზნე-ჩვეულება ქადაგებდა.თვით ოსმალეთისადმი სიმპათიურად განწყობილი გლადსტონი ასე ახასიათებს მათ:„სადაც თურქები შეიჭრებოდნენ,სისხლიანი კვალი ჩნდებოდა და ყველგან, სადაც მათი ბატონობა მყარდებოდა, ქრებოდა ცივილიზაცია“ (Гладстон,1976:10).

თუმცა უნდა ითქვას,რომ ოსმალებმა ვერ შეძლეს მტკიცე ხელისუფლების დამყარება აჭარაში.მას ადგილობრივი ბეგები განაგებდნენ,რომელთა მიმართ სულთანი გარკვეულ დათმობებზე მიდიოდა. „ამით აიხსნება ის ფაქტი,რომ აჭარაში უამრავი სანჯაყები იყვნენ: ხიმშიაშვილები,აბაშიძეები,თავდგირიძეები,მაშინ,როდესაც ტერიტორიულად აჭარა ერთი სანჯაყის მოცულობას თუ გაუტოლდებოდა“ (ავალიანი:60-61).

აჭარაში ქრისტიანი ყოველგვარ უფლებებს იყო მოკლებული. ისლამის მიღებით კი ისინი დიდ პრივილეგიებსა და ჯილდოს ღებულობდნენ. ქრისტიანს სიკვდილით დასჯა ელოდა უბრალო დანაშაულისთვის, ხოლო ეპატიებოდა სასჯელი თუ იგი გამაჰმადიანდებოდა. მაგრამ ყველაზე აუტანელი აჭარის მოსახლეობისთვის მიწათმფლობელობის ოსმალური წესის გავრცელება იყო.„კანონის თანახმად მიწას ის ფლობდა,ვინც სამხედრო სამსახურს ეწეოდა.უკანასკნელი კი შეიძლებოდა მხოლოდ მაჰმადიანი ყოფილიყო,ე.ი. გლესს ან მიწა უნდა დაეკარგა, რომლის გარეშე მას არსებობა არ შეეძლო, ან მაჰმადიანური რჯული მიეღო, ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო,აჭარის მოსახლეობა იძულებული გახდა მაჰმადიანობა მიეღო“ (მეგრელიძე,1969:8).

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ მართალია აჭარლებმა მიიღეს ისლამი, მაგრამ შეინარჩუნეს ენა და ქართული ზნე-ჩვეულებანი.როგორც უკვე აღვნიშნე,ისლამის გავრცელებას ხელს უწყობდა გარკვეული უპირატესობანი,რომლებიც ოსმალებმა მუსლიმთათვის გაატარეს აჭარის დაპყრობის შემდეგ. მაგალითად,ბატონყმობის ფორმალური გაუქმება,მუსლიმთათვის გადასახადების შემცირება,ხოლო ქრისტიანების მაქსიმალურად დაბეგვრა და სხვა.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება,თურქეთში აჭარიდან გადასახლებულმა ქართველებმა დაივიწყეს თავისი მშობლიური ქართული ენა, ხოლო მკვიდრმა მცხოვრებმა აჭარლებმა კი არა,მიუხედავად იმისა,რომ თურქები ყოველგვარ ღონისძიებას მიმართავდნენ,რათა მათთვის ქართული ენა დაევიწყებინათ. „ისინი აჭარლებს ცოლად ართვევინებდნენ ქურთ და თურქ ქალებს,უცვლიდნენ გვარებს,ხოლო ვინც ქართულად ლაპარაკობდა,მას აჯარიმებდნენ,სახელმწიფო ენად თურქული ენა იყო შემოღებული და სხვა,მაგრამ ენის დავიწყების საქმეში მათ მაინც ვერაფერი გააწყვეს“ (ახვლედიანი,1944:104).

თურქეთის ბატონობის დროს ქართული ენა დიდხანს იყო შენახული სხვადასხვა ფორმებში.ხშირად ქართული ასოებით თურქულად წერდნენ.„ჩვენ ხელთ გვაქვს ერთი საბუთი,რომელიც ადასტურებს,რომ აჭარაში თურქულ-არაბული წერა-კითხვა არ იცოდნენ,ხოლო სალაპარაკო ენა სცოდნიათ თურქული და სწერდნენ კი ქართული ასოებით.ერთ-ერთი ასეთი ხელნაწერის ასლი დაცულია საქართველოს მუზეუმში“ (ახვლედიანი,1944:104).

თ.სახოკიას ხულოს რაიონში მოგზაურობის დროს,ვინმე ბეჟანიძის სახლში უნახავს ერთ-ერთი ასეთი ხელნაწერი ეგრეთწოდებული „ანბანთქება“,რომელიც დაწერილი ყოფილა თვით ბეჟანიძის დედის მიერ (სახოკია, „მოამბე“ N12,1901).

ვინც რჯულის გამოცვლაზე უარს განაცხადებდა, მათ წინააღმდეგ იძულებით ღონისძიებებს ატარებდნენ სხვადასხვა დამსჯელი ზომების გამოყენებით. როგორც სხვა კუთხეებში, ისე აჭარაშიც ყოფილა სახრჩობელები. ზ.ჭიჭინაძეს თავის წიგნში: „მუსულმანი საქართველო და მათი სოფლები საქართველოში“ მოხსენიებული აქვს ქობულეთის რაიონში ჭახათის სოფლის საბჭოს ახლოს მდებარე სოფელი სოდომური,სადაც ტყეში ყოფილა ოთხსვეტიანი თლილი ქვის სახრჩობელა.

მიუხედავად იმისა,რომ აჭარლებმა თავისი ძველი სარწმუნოება დაკარგეს,მათ მაინც შერჩათ ეროვნული კულტურის ძირითადი თვისებები,რაც მათ საუკუნეების განმავლობაში უცვლელად შეინახეს.

ისლამის გავრცელებას აჭარაში ოსმალთა მხრიდან ფართო საავგიტაციო საქმიანობაც უწყობდა ხელს.ავიტატორებად კი უმთავრესად ხოჯა-მოლები ითვლებოდნენ.თავდაპირველად ისინი თურქეთიდან იყვნენ.ბუნებრივია,რომ ხოჯები ემსახურებოდნენ გაბატო-

ნებული კლასის ინტერესებს. ისინი იყვნენ არა მარტო ისლამის აგიტატორ-პროპაგანდისტები, არამედ ამავე დროს ოსმალეთის დახელოვნებული აგენტები. შემდეგ უკვე თვით აჭარელთაგან დაიწყო მოლა-ხოჯების აღზრდა-გამოშვება. ამ ადგილობრივი ხოჯებიდან ზოგნი უნებლიედ იჩენდნენ პატრიოტულ განწყობილებას თავისი ქვეყნისადმი, ცდილობდნენ ელაპარაკათ ქართულად. ასეთებს ოსმალთა მოკავშირე ხოჯები მაშინვე სტამბულში აბეზლებდნენ სულთანთან. ერთი ასეთი შემთხვევაა ცნობილი: ქედის მუფთი ხოჯა ახმედ-ეფენდი ხალიფაშვილი მედრესეში თალიბებს (მოსწავლეებს) ქართულად ასწავლიდა. მას ეს გაუგეს და დაპატიმრება დაუპირეს. მან კი თავი ასე იმართლა: „ჩვენ ქართველები ვართ, მეც ამ ენით ვქადაგებ, რომ ისლამი უკეთ გავაცნო-შევასწავლო“ (ახვლედია-ნი, 1944:109).

უფრო მეტიც, ქედაში ყოფილა ერთი ხოჯა ისმაილ ეფენდი ხალიფაშვილი, მას სულთანთან გაუკეთებია საქმე იმის შესახებ, რომ ქართულ ენაზე შეედგინა ყურანის სახელმძღვანელოები იმ მოტივით, რომ ქართულ ენაზე უკეთ შევასწავლი ისლამსო. სულთანი მაზე დათანხმებულა და ხალიფაშვილი ასეთი სახელმძღვანელოთი ასწავლიდა ხოჯებსა და მოსწავლეებს რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამდე, შემდეგ ოსმალებს შეშინებიათ და აუკრძალავთ: თქვენ ქართველები ხართ და ვერ გენდობითო.

არ არის გამორიცხული ოსმალებმა ეს „დათმობის მანევრი აჭარლებისადმი პირველ ხანებში მათზე ზემოქმედების მიზნით გამოიყენეს, ხოლო მიზნის მიღწევის შემდეგ კვლავ აუკრძალავთ იგი.

უნდა აღინიშნოს, რომ აჭარელ ქალებს ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენი წარსული კულტურის შენახვა-შენარჩუნების საქმეში. ქართული ენის, ზნე-ჩვეულებების დაცვა უმთავრესად ქალებს ხვდათ წილად. ამ მდგომარეობას ისიც უწყობდა ხელს, რომ ქალები სახელმწიფო-საზოგადოებრივ საქმეში არ იყვნენ ჩაბმული. ამ ფაქტორმაც მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა აჭარაში ქართული ენისა და ზნე-ჩვეულებების შენარჩუნების საქმეში. როგორც ამბობენ, „ზოგი ქირი მარგებელიაო“-და აი, აჭარელი ქალის საზოგადოებრივი უუფლებობა დადებით როლს თამაშობს საერთო ეროვნულ საქმეში.

აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნებით ალტაცებულმა ქართველმა საზოგადოებამ მუსლიმან ქართველების პატივსაცემად დიდი ბანკეტი გამართა, 1878 წლის ნოემბერში აჭარის დელეგაცია მიი-

პატიჟეს თბილისში. ქართველი საზოგადო მოღვაწეები სიხარულითა და სიამაყით აღნიშნავდნენ, რომ წინაპართა ანდერძი აღსრულდა. ანდერძი, რომლის მთავარი მიზანი დედა ენა და ეროვნულობა იყო. ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და კიდევ სხვანი ქართველ მუსლიმებთან კავშირის საუკეთესო საშუალებად და ფორმად მიიჩნევდნენ სწავლის, ცოდნისა და მეცნიერების შეტანას მაჰმადიან ქართველებში. ილია ამბობდა, რომ ორი ძმის სულიერი შეკავშირებისათვის ყველაზე უფრო ძლიერი იარაღია მშობლიური ენა, ქართული სიტყვაო. მართლაც ი. ჭავჭავაძის ინიციატივით 1881 წელს ბათუმში გაიხსნა პირველი ქართული სკოლა, სადაც ცოდნას ეზიარნენ ქართველ მაჰმადიანთა შვილები. „ამ სკოლამ აჭარელ ახალგაზრდობას მისცა მეცნიერული ცოდნის საფუძვლები და თან სამშობლოს სიყვარული გაუძლიერა (ხ.ახვლედიანი, 1972:45).

ქართული ენის შემდგომი განმტკიცების საქმეში ფასდაუდებელი წვლილი თავად აჭარელ მუსლიმებს მიუძღვით. მინდა რამდენიმე მათგანის ღვაწლზე ვისაუბროშევაფასო მათი მოღვაწეობა. აჭარის დიდი პატრიოტი გულო კაიკაციშვილი გაზეთ „ივერიისა“ და „დროების“ კორესპონდენტი იყო და სისტემატიურად აქვეყნებდა სტატიებს აჭარის ცხოვრებაზე. იგი 1878 წელს „დროების“ რედაქტორისადმი გაგზავნილ წერილში ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ მის წინაპრებს სცოდნიათ ქართული ენა, სათუთად უფროთხილდებოდნენ და ზრუნავდნენ შთამომავლობისათვისაც ესწავლებინათ. „თქვენი გაზეთის ძველმა მკითხველმა ბებიაჩემის ნასწავლი ანბანით წავიკითხე თქვენ გაზეთში ამბავი ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ“ (ახვლედიანი, 1972:53).

აკაკის საფლავზე წარმოთქმულმა მისმა გამოსათხოვარმა სიტყვამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა დამსწრე საზოგადოებაზე. იგი აქაც აღნიშნავდა, რომ სამასი წლის განმავლობაში შეინახა აჭარამ მშობლიური დედა ენა. გულო კაიკაციშვილი დიდ ყურადღებას აქცევდა აჭარაში ქართული სკოლების გახსნას და ამისთვის არ იშურებდა საკუთარ ქონებას. ქართული სკოლის გახსნა, ქართული მნიგნობრობის გავრცელება, ქართული თეატრის დაარსება, ქართული წიგნსაცავის შექმნა-მას სწორედ ეს მიაჩნდა აჭარის კულტურული აღორძინების მთავარ საშუალებად.

ხალხური მთქმელი მემედ ჭყონია უმღეროდა სამშობლოს, საქართველოს ერთიანობას. მისთვის დედას, იმ დროისთვის ქართული ენის კარგად მცოდნეს, შეუსწავლებია წერა-კითხვა და ჩაუნერგია

სიყვარული მშობლიური ენისადმი.მემედი კარგად იცნობდა ქართველ მწერალთა და პოეტთა შემოქმედებას.სამშობლოსადმი უდიდესი სიყვარული ლაიტმოტივად გასდევს მის შემოქმედებას.

„სამშობლო, ჩემი სამშობლო
დედის უბეზე თბილია,
არვის დავუთმობ ამ უბეს,
ვარ მისი გამოზრდილია.
მის სიყვარულით მარადის
თვალი მაქვს ანახილია,
სამშობლოსაგან ალერსი
დედის ალერსზე ტკბილია“.

(აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N417)

ქართული ენის შემდგომი აღორძინების საქმეში გამორჩეული წვლილი მიუძღვის მემედ აბაშიძეს. მან განათლება მიიღო ბათუმის მაჰმადიან ქართველთა პირველ სკოლაში,რომელიც ი.ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით 1881 წელს გაიხსნა.აქედან დაიწყო მისი გათვითცნობიერება. პირველ შთაბეჭდილებებს„ქართველობის შესახებ მემედი ასე გადმოგვცემს:„მიღებული იყო წესად,როცა შეეკითხებოდი ქართველ მაჰმადიანებს ვინა ხარ შენ?იგი უთუოდ გიპასუხებდა:ვარ თათარი. ეს საკითხი მანვალებდა;ენა ქართული,გვარი ქართული,წეს-ჩვეულება ქართული,ეროვნება თათარი? მამას ვკითხე: ვინ ვართ ჩვენ? მართალია,რომ თათრები ვართ?-არა შვილო,-მიპასუხა,ჩვენ მუსლიმანები ვართ,ხოლო ეროვნებით ქართველებიო.მე ამ საკითხით დაინტერესებული ვიყავი. სკოლაში მასწავლებელმა მკითხა „ვინ ხარ შენო“? ვუპასუხე: მე ეროვნებით ქართველი ვარ. ამის გაგონებაზე თანაკლასელებმა მე შემხედეს, როგორც რკჯულის გამყიდველს და ქრისტიანს. აი, აქედან იწყებს მემედი თავის მოღვაწეობას ქართველი მაჰმადიანების გათვითცნობიერების დიდი საქმის განსახორციელებლად (ახვლედიანი,1972:68).

თედო სახოკია მემედ აბაშიძეს გასცნობია ახალგაზრდობაში,როცა იგი 16-20 წლის ყოფილა.თედო სიამოვნებით იგონებს მემედთან საუბარს: „წმინდა ქართულად ლაპარაკობდა,თურქულს ქართულში არ ურევდაო; რომ უფრო ვესიამოვნებინეთ,მოგვიყვა აკაკის,გ.ჭალადიდელის,მ.გურიელის ლექსები,თანაც იმღერა „სამშობლო ხევსურისა“,რომლის როგორც კილო,ისე სიტყვები მეტად მოსწონდა.ბოლოს ნაღვლიანად დასძინა:უფრო მეტი მეცოდინებო-

და, მაგრამ სულ ორ წელიწადს დავრჩი ამ სკოლაში“ (სახოკია:244).

მემედ აბაშიძე დიდად ყოფილა დაინტერესებული აჭარაში სწავლა-განათლების დანერგვით, მოითხოვდა ბეჭდური სიტყვის გავრცელებას, ლექციებისა და რეფერატების კითხვას საჭირობოროტო საკითხებზე, სკოლების, ბიბლიოთეკების გახსნას და სხვა. ამ საქმეში მთავარ ძალად მას ქრისტიანი ქართველები მიაჩნდა და ყველანაირად ცდილობდა მათთან აჭარის მოსახლეობის დაახლოებას. სწორედ მემედ აბაშიძე იყო ის პიროვნება, რომელმაც უდიდესი წვლილი შეიტანა ამ რეგიონის ქართული მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლების საქმეში. „ერთი ვინმე მამულიშვილი თუ იამაყებს თავისი ქართველობით, დამერწმუნეთ, მეც ვამაყობ ჩემის ქართველობით“ (კომახიძე, 1993:53)...

მის პუბლიცისტურ შემოქმედებას ძირითად ლაიტმოტივად გასდევს ქართული ენისადმი ზრუნვა და დაფასება. „მნამს, ქართული ენა ჩქარა დაიჭერს თავის ბუნებრივ ადგილს ჩვენს მხარეში, მაშინ ყოველგვარ გაიგებრობას ბოლო მოეღება, ვინაიდან ქართული ენა ბევრ რამეს გადასცემს ხალხს თავის წარსულისას, გააცნობს ძველი თაობის ჭკუა-გონებას, ვინაობას, თავისებურს სამშობლოს სიყვარულსა და აგრძნობინებს წინაპართა პატივისცემას. მაშინ მუსლიმანი ქართველები შეიქმნებიან ჭეშმარიტი შვილნი დედა სახელმწიფოსი“ (გაზეთი „სახალხო საქმე“ N898:1920). იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ქართული ენა მათი მშობლიური ენა იყო და მას მოვლა და გაფრთხილება სჭირდებოდა. „სიტყვა ქართული წარმტაცია, საამური, სურათოვანი და შინაარსიანი; მას მოვლა-პატრონობა, განახლება და განვითარება სჭირდება“ (აბაშიძე, 1998:1).

სამუსლიმანო საქართველოში ქართული ენის მდგომარეობის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანვდის პავლე ინგოროყვა. იგი ქართული ენის გავრცელების შესახებ აღნიშნავს, რომ XIX საუკუნეშიც კი, მიუხედავად თურქთა ბატონობისა, დედა ენა ქართული იყო. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ამ მხრივ ბათუმის ოლქი გამორჩეული იყო. „ბათუმის მხარეში ყველაზე კარგად არის დაცული ქართული ენა... ბათუმის ოლქის მთელი მუსულმანი ქართველობა ლაპარაკობს უწმინდეს ქართულ ენას“ (ინგოროყვა, 1990:23).

პ. ინგოროყვამ შეადგინა ამ მხარის მოსახლეობის შესახებ ცნობა, რომელიც 1918 წელს ივლისის კონსტანტინეპოლოს კონფერენციისათვის მოამზადა. ის ადასტურებს, რომ აქ მცხოვრები მოსახლეობის მთავარ ელემენტს შეადგენს ქართველობა, რომელთა შორის

დიდი უმრავლესობა სარწმუნოებით მუსლიმია, ნაწილი კი ქრისტიანი. „ქართველ მუსულმანებში წმინდად არის დაცული ქართული რასა, დიდ ნაწილს შეუწახავს ქართული დედა ენა, და მთელი ხალხი დღემდე თავის თავს გურჯს (ე.ი. ქართველს) ეძახის: (ინგოროყვა, 1990:21)

„ბათუმის ოლქის მკვიდრნი, სარწმუნოებით მუსლიმანები, ისტორიით, სისხლითა და ხორცით, ენით, კულტურითა და ადათებით ქართველები ვართ, მუსლიმანი ქართველები...“

ჩვენი მხარე ყოველთვის დედა სამშობლოს, საქართველოს განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა“. - ვკითხოლობთ 1919 წლის 31 აგვისტოს ბათუმის ოლქის ქართველ მუსლიმთა ყრილობის დადგენილებაში (სილაგაძე, გურული, 1996:33).

უდიდესი როლი ითამაშა ამ კუთხით „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელმა კომიტეტმა“ და მის მიერ დაარსებულმა გაზეთმა „სამუსლიმანო საქართველო“, რომელიც მკაფიოდ განსაზღვრავდა ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიზნებსა და ამოცანებს. გაზეთში რეგულარულად იბეჭდებოდა წერილები მათი ქართული ეთნიკური იდენტობისა და საერთო წარსულის შესახებ. ასევე ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ის ხედვა, რომელიც ამ რეგიონის სწავლა-განათლების საკითხთან დაკავშირებით არსებობდა ახლად შექმნილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობაში. ეროვნული საბჭოს მიერ მიღებული დადგენილების თანახმად, იმ რაიონებში, რომლებშიც ქართველი მუსლიმების სასაუბრო ენას ქართული წარმოადგენდა, საგნების სწავლება სკოლებში ქართულად უნდა წარმართულიყო, ხოლო თურქული სავალდებულო საგნად. იქ, სადაც ქართული არ იცოდნენ, სწავლება უნდა ყოფილიყო თურქულ ენაზე, ქართული კი სავალდებულო საგნად დარჩენილიყო. ვფიქრობ, ეს სწორი გადაწყვეტილება იყო, რადგან იგი გამორიცხავდა ყველანაირი იძულების ფორმას. იმ დროს შექმნილი რთული პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამგვარი გადაწყვეტილება დროული და შესაბამისი იყო. ის ყველა შემთხვევაში ქართული ენის პოპულარიზაცია-განმტკიცებას ემსახურებოდა.

და ბოლოს, მინდა დასკვნის სახით აღვნიშნო, რომ მშობლიურმა ქართულმა ენამ უდიდესი როლი შეასრულა აჭარის რეგიონის მუსლიმი მოსახლეობის ეროვნული იდენტობის შენარჩუნების საქმეში. ქართული ენა ნამდვილად იქცა ყველა ქართველის დამაკავშირებ-

ლი რგოლი.არ შეიძლება დადებითად არ შევაფასო თავად აჭარის მოსახლეობის, მისი სახელოვანი მამულიშვილების ღვაწლი ამ ფრიად მნიშვნელოვან, საშვილიშვილო საქმეში. მათმა საქმიანობამ ხომ ხელი შეუწყო ქართული ენის შემდგომ განმტკიცება-განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბაშიძე მ., ფიქრები საქართველოზე, გამომცემლობა „ალიონი“, ბათუმი, 1998
2. ავალიანი ა., მიწათმფლობელობის ფორმები აჭარაში, ბათუმი, 1960
3. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი N417
4. ახვლედიანი ხ., ნარკვევი აჭარის ისტორიიდან (XVI-XIX სს), აჭარის სახელმწიფო გამომცემლობა, ბათუმი, 1944
5. ახვლედიანი ხ., სამხრეთ საქართველოს განთავისუფლებისათვის მებრძოლნი, „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1972
6. ინგოროყვა პ., საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ. თბილისი, 1990
7. კომახიძე თ., მემედ აბაშიძე, ბათუმი, 1993
8. მეგრელიძე შ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან, საქართველოს სსრ
9. მეცნიერებათა გამომცემლობა, თბილისი, 1963
10. სახოკია თ., „მოამბე“ N12, 1901
11. სახოკია თ., მოგზაურობანი,
12. სილაგაძე ა., გურული ვ., საქართველოს განუყოფლობისათვის ბრძოლის ისტორიიდან, ნაკვეთი I, „სამშობლო“, თბილისი, 1996
13. სმიტი ე., ნაციონალური იდენტობა, თბილისი, 1990
14. Гладстон В., болгарские ужасы и восточный вопрос, 1876

ნათელა ფოფხაძე

**ცნობები სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს
ერთ-ერთი ნაწილის შესახებ ლურსმულ
ნერილოვით დოკუმენტებში (ადგილის
სახელწოდება // ტოპონიმი კულხითი/კოლხითი ანუ
კოლხეთი 2000 წელს ლურსმული დამწერლობით
შესრულებულ ტექსტებში 1940-იან წლებში
ალმონილ არქივში)**

საკვანძო სიტყვები: აია – ქვეყანა და დედაქალაქი; კოლხეთი, აია-კოლხეთი, მეფე ზიმრილიმის არქივი მესოპოტამიაში; ქარდუნია; საქართუ-ელო, მოსე ჯანაშვილი.

ჩვენი მრავალათასწლოვანი სახელმწიფო ოთხი ათასი წლის წინათ წერილობით იხსენიებოდა არა დღევანდელი სახელწოდებით – საქართველო, არამედ, იხსენიებოდა სხვა სახელწოდებებით, რომელთაგან, ჩვენთვის ყველაზე საპატიოა სახელწოდებები აია და კოლხეთი. უმთავრესად ამ სახელებით იცნობდა ჩვენს ძველთაძველ სახელმწიფოს ძველი სამყარო. აიას შესახებ პროფესორი მოსე ჯანაშვილი წერდა, რომ აია იყო ჩვენი სახელმწიფოს სახელი, თუმცა, იმავე დროს, ჩვენი სახელმწიფო აია-ს დედაქალაქსაც ეწოდებოდა აია. ასე ძველ დროშიც ხდებოდა ზოგიერთ სახელმწიფოში და ამჟამინდელ ზოგ სახელმწიფოშიც ხდება. ვოცნებობ ჩვენი სახელმწიფოს სახელწოდებად აიაკოლხეთის აღდგენაზე, რადგან ეს სახელწოდება უფრო ძველია, ვიდრე ამჟამინდელი სახელწოდებები: საქართველო, გორგია, გურჯისტან, გრუზია, რომელნიც ძველთაძველ ტექსტებში და რუკებზე არ აისახა, რაც საერთაშორისო საზოგადოებების თანამშრომლებს ხელს უშლის ჩვენი ეთნოსისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელი სწორი დადგენილებების ჩამოყალიბებაში. ამჟამად ქართულ-ქართველურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩასართავად შემომაქვს პარიზში 1948 წელს დაბეჭდილი ლურსმულით ნაწერი აქადური ნაწერების ცნობები კოლხეთზე, რომლებიც ახლახან მოვიძიე უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ეს ცნობები აქამდე არ ასახულა ქართულენოვან ან საქართველოს რესპუბლიკაში გამოქვეყნებულ მრომეტი ან ჩემთვის ხელმისაწვდომ საქართველოში არსებული არქივების მასალებში, რამდენადაც შევძელი დამედგინა დარგის სპეცი-

ალისტებთან – პროფესორ-მასწავლებლებთან და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სათანადო დარგის სტუდენტებთან გასაუბრებით.

კვლევის დაგეგმვისას შეძლებისამებრ სრულად მოვიძიე, წავიკითხე, გავაანალიზე მთავარ თემასთან დაკავშირებული სამეცნიერო ლიტერატურა ქართულ, ინგლისურ, რუსულ, ფრანგულ, იტალიურ ენაზე. შევარჩიე ყველაზე აუცილებელი ნაბეჭდი და საარქივო მასალა. თბილისში არ არსებული ზოგი ცნობა მოვიძიე უცხოელ მკვლევარებთან ინტერნეტის საშუალებით დაკავშირებისა და მათგან ლურსმულით ნაწერი ტექსტების ფოტოასლების, განმარტებებისა და დაზუსტებების მიღების საფუძველზე. დარგის სპეციალისტებთან სილმისეული გამოკითხვა ჩავატარე. მიღებული ჩემი დასკვნები და ვარაუდები გავაცანი დარგის სპეციალისტების შეძლებისდაგვარად ფართო წრეს თბილისში. გავითვალისწინე მათი მოსაზრებები ამ თემის მომზადებისას.

მდინარე ევფრატს ძველად პურანუნუს უწოდებდნენ. მის შუა წელზე იყო ქალაქი, სახელად მარი. მისი მეფის, სახელად ზიმრი-ლიმის სასახლე მხოლოდ 1935 წელს გამოჩნებურდა პარიზელი არქეოლოგის – ანდრე პარროს ძალისხმევით. აღმოაჩინა ამ მეფის არქივი. მისი ნაწილი იკვლიეს, გადანერეს ლურსმული დამწერლობითვე ა. პარრომ და მისმა თანამშრომლებმა და გამოაქვეყნეს ტომებად. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ლექტორობისას პროფესორ გრიგოლ/კუკური გიორგაძეს ჰქონია მესამე ტომი და თავის სხვა წიგნებთან ერთად უსახსოვრა ლურსმული დამწერლობის კვლევის კაბინეტს; მდებარეობს უნივერსიტეტის მეხუთე კორპუსის პირველ სართულზე. ის წიგნი რამდენჯერმე გადავათვალიერე, მაგრამ ვერ წავიკითხე, თუ რა ეწერა ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილ, დანომრილ თიხის ფირფიტებზე.

2007 წელს წავიკითხე თბილისში მდებარე ე. წ. საჯარო ბიბლიოთეკაში გერმანიაში 1992 წელს გამოქვეყნებული ჟურნალი. ყურადღება მივაპყარი სიტყვა კულუხითუმ-ის მოხსენიებას ვოლფრამ ჰერბერტ ვან სოლდტის სტატიაში. წერილით ვთხოვე დამატებითი ცნობების მოწოდება. მაცნობა, რომ კულუხითუმ იხსენიება ქალაქ მარი-ში აღმოჩენილ ლურსმულით ნაწერ სამ ტექსტში და მათი ნომრები დამისახელა. იმ ნომრებით მივაკვლიე ტექსტების ფოტოებს სწორედ იმ ერთადერთ ტომში, რომელიც ჰქონია გ. გიორგაძეს უნივერსიტეტის ხსენებულ ოთახში. გავარკვიე, რომ სამივე ტექსტში ნამდვილად წე-

რია სიტყვა კულხითუმ და რომ ის არის ქვეყანა, ლურსმულით წერია სიტყვა ქი, სწორედ ქვეყანას ნიშნავდა იმ ძველ დროში და ახლაც ქვეყანას ნიშნავს ქართველურში, კერძოდ, მარგალურში/მეგრულში, ანუ შენარჩუნებულია მნიშვნელობა. საყოველთაოდ ცნობილია დარგის სპეციალისტების წრეში და სტუდენტებს ასწავლიან, რომ ლურსმული დამწერლობით ბგერა უ ითავსებდა როგორც ბგერა უ-ს, ისე ბგერა ო-ს თვისებას. ამდენად, მაქვს საფუძველი ვივარაუდო, რომ სიტყვა შეგვიძლია წავიკითხოთ *კოლხითუმ* სახით. წერია როგორც ამ სახით, ასევე კულხითიმ/კოლხითიმ სახითაც. შემდგომში ჩამოშორდა სიტყვებს ბოლო ბგერა მ და დარჩა კულხითი//კოლხითი. დარჩენილი სახით – კოლხითი – აშკარაა მსგავსება იმ სიტყვასთან, რომელიც ჩვენი ეთნოსის მიერ დაარსებული სამეფოს ერთ-ერთი სახელწოდებაა – კერძოდ, კოლხეთი. ვხედავთ, რომ ამჟამინდელ ჩვენს ყოფაში შევინარჩუნეთ ლურსმულით აღბეჭდილი ძველი სახელწოდება ძველი ფორმით – კოლხითი//კოლხეთი, მაგრამ მხოლოდ ძველი კოლხეთის ერთი მცირე ნაწილის აღსანიშნავად, რომელიც მდებარეობს კოლხეთის ზღვის (ასე იხსენიებდა მას სტრაბო//სტრაბონი პირველ საუკუნეში შედგენილ მსოფლიოს აღწერაში, რომელსაც გეოგრაფიკა უწოდა. კოლხეთის ზღვად// თალასსა კოლხიკედ ამჟამად ქალაქებთან: ნოვოროსსიისკი, სოჭი, ცხუმი// სოხუმი, ბათუმი, ტრაპიზონი, სინოპი – მიმდებარე ზღვის სივრცეს მოიაზრებდა. აღსადგენია ამ ნაწილის ეს სახელწოდება – კოლხეთის//აიაკოლხეთის ზღვა. მოსაწონი არ არის მისი მოხსენიება შავ ზღვად. ზოგადად შავი არ არის, არამედ, გამჭვირვალეა და მოლურჯოა. ქარიშხალისას კი ყოველი ზღვა შავია და არა მარტო ეს ზღვა. ძვ. წ.-ით 2000-იან წლებში ელლინები//ჰელენები არ არსებობდნენ და მათ ენაში ამიტომ ვერ აისახა ძველთაძველი სახელწოდება, სიტყვა კულხითუმ/კოლხითუმ ამ სახით.

ახლახან ხელახლა დავინტერესდი ამ თემით. ამჯერად მივწერე ლეიდეის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორს ჯეკ სასსოონს და კალიფორნიის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორს ჯორჯო ბუჩჩელატისს. შევატყობინე, რომ თბილისში მხოლოდ მესამე ტომია, ვთხოვე მარის არქივის მეექვსე ტომში დაბეჭდილი ტექსტის ასლის გადაღება და გამოგზავნა, რომელშიც სიტყვა კულხითიმ იხსენიება. შემპირდნენ. პროფ. ჯ. ბუჩჩელატტი დიდად დაინტერესდა. მომწერა, რომ აშშ-ის იმ ქალაქში, ბოსტონში, სადაც ცხოვრობს, არქივზ როიალზ დე მარი – სერიის მეექვსე ტომი არ იყო და თავის თანაშემწეს დაავალა გამოეწერა აშშ-ის სხვა ქალაქიდან. ივლისი იყო, უნივერსი-

ტეტებში საქმიანობა შენელებული იყო შვებულებების, არდადეგების გამო და ამიტომ თვენახევარი გავიდა, ვიდრე მეექვსე ტომს მიიღებდა სხვა ქალაქის ბიბლიოთეკიდან. გადაიღო სხენებული თიხის ფირფიტის ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი ასლი და გამომიგზავნა ელ-წერილით. ჩემდა გასაკვირად, თვითონაც იმ დღეებში ჩამობრძანდა თბილისში მეუღლითურთ, რომელიც ამ დარგში გამოჩენილი, აღიარებული არქეოლოგია. ორიოდ დღე დაჰყვეს თბილისში. მოინახულეს ჩვენს რესპუბლიკაში მდებარე ქალაქ გორისა და ქალაქ კასპის შუა მდებარე არქეოლოგიური გათხრების ადგილი სახელწოდებით გრაკლიანი. იქ ორიოდ წლის წინათ თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტის ხელმძღვანელმა, პროფესორმა ვახტანგ ლიჩელმა სტუდენტებთან ერთად გათხრები ჩაატარა. გამოავლინეს ძველი წელთაღრიცხვით მეთვრამეტე-მეთერთმეტე საუკუნის არქეოლოგიური ნივთები: თიხის რამდენიმე ქოთანნი, ლუმელი წმინდა პურის გამოსაცხობად, საკურთხეველი. რაც მთავარია, საკურთხეველთან გამოჩნდა წარწერა. მისი ამოკითხვა სცადა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ცენტრის „აზროვნება, ლოგიკა, ენა“ ხელმძღვანელმა, ფაზისის ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსმა, ბატონმა გია კვაშილავამ და ამ საკითხზე ნაშრომი გამოაქვეყნა. ზემოხსენებული ოთხი თიხაზე ნაკვეთი ტექსტის გარდა კიდევ ყოფილა თიხაზე აღბეჭდილი სხვა ტექსტები, რომლებშიც კოლხითი იხსენიება, რაც კიდევ სხვა მკვლევარების სხვა პუბლიკაციებით შევიტყვე ინტერნეტის სისტემის მოშველიებით. ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი ზემოხსენებული ტექსტები, რომლებშიც გეოგრაფიული სახელი კოლხეთი იხსენიება, ვრცელია. ითარგმნა ფრანგულ და ინგლისურ ენაზე. ფრანგულენოვანი თარგმანების წიგნი დასკანიებული სახით გამომიგზავნა როფესორმა ჯეკ სასსონმა., რადგან თბილისში ბიბლიოთეკებში ვერ მოვიძიე. ჩემი თხოვნით ნაწყვეტები აქადური ლურსმული ტექსტებიდან, სადაც იხსენიება სიტყვები კულხითუმ და კულხითიმ, ფრანგულად თარგმნილი შესაბამისი მასალიდან თარგმნა ფრანგული ენის კარგად მცოდნე პიროვნებამ ანა გვალიამ. მისი თარგმანი შევუდარე დედან ლურსმულით ნაწერ ტექსტებსა და მათს ლათინურენოვან ტრანსლიტერაციას უკვე გამოქვეყნებულს ათწლეულების წინათ სხვა მკვლევარების მიერ. ანა გვალიას მიერ ქართულ ენაზე ფრანგულიდან თარგმნილი მასალა ძალიან მომწონს და ამიტომ ამ სტატიაში ჩავრთე. ვაგრძელებ ამ თემაზე მუშაობას. ამ წერილს/სტატიას სხვა ცნობებითაც გავამდიდრებ

და შემდგომშიც უფრო ვრცელი სახით შემოგთავაზებთ.

თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის მე-ხუთე შენობის 120-ე ოთახში შემონახულმა ზემოხსენებულმა ერთმა პარიზში დაბეჭდილმა წიგნმა, კერძოდ, ქალაქ მარის მეფის არქივის მესამე ტომმა, რომელიც ჰქონია გ. გიორგაძეს უნივერსიტეტის ხსენებულ ოთახში, როგორც ვნახეთ, ძვირფასი ცნობები შემოგვინახა ქვეყანა კოლხეთის შესახებ. ამ ცნობების შესახებ თვითონ პროფ. გრიგოლ გიორგაძეს არაფერი გამოუქვეყნებია, რამდენადაც შევძელი დამედგინა მისი მაშინდელი სტუდენტების, მონაფეების, ამჟამად, უკვე პროფესორების, გამოკითხვით. აქვე ვიტყვი, რომ მდინარე პურანუნუს ნაწილის, ახლანდელი სახელით თუ ვიტყვით, მდინარე ხაბურის მარჯვენა ნაპირზე არსებობს საყურადღებო არქეოლოგიური ძველთაძველი კერა, რომელსაც ძველი სახელით იხსენიებენ კახათად, ახალი სახელით კი- თელ-ბრაქად. კახათი ყოფილა სამეფო ძველი წელთაღრიცხვით მეორე ათასწლეულში, ისე როგორც კოლხეთი და ქარდუ//ქარდუნია// კარდუნია. მეორე ათასწლეულში არსებული აყვავებული ვრცელი სამეფოს, სახელად, კარდუ//კარდუნის შესახებ არქეოლოგიური მასალის გამოვლენის შედეგები ფრანგული და რუსულენოვანი სხვა მკვლევარების ნაშრომების საფუძველზე ქართველ მკვლევართაგან პირველად იკვლია ტფილისის უნივერსიტეტის საპატრიო პროფესორმა მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილმა. გამოაქვეყნა თავის წიგნში 1906 წელს ქართულ ენაზე. წიგნს უწოდა საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან. ყდაზე მიაბეჭდა, რომ წიგნს ახლავს ოთხი რუკა. ამ წიგნის ერთ-ერთი ცალი, რომელიც პროფ. ივანე ჯავახიშვილს აჩუქა და ივანე ჯავახიშვილის არქივშია დაუნჯებული ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში თბილისში, მოსე ჯანაშვილის ხელით ფურცელზე არის დახატული რუკა, რომელზეც მდინარე პურანუნუს//ევფრატის მთელს აუზში ანუ მთელს მესოპოტამიაში აღბეჭდილია სამეფო, სახელად, კარდუნია//ქარდუნია ანუ კარდუ//ქართუ ანუ სა-ქართუ-ელო. მოსე ჯანაშვილის ეს საყურადღებო ცნობები მივიწყებულია, უყურადღებოდ არის მიტოვებული და არ არის ჩართული 1934 წელს მისი გარდაცვალების შემდეგ დაბეჭდილ საქართველოს წარსულის ამსახველ სხვა მკვლევართა ნაშრომებში. მოსე ჯანაშვილი თბილისში, მთაწმინდაზე არსებულ, საზოგადო მოღვაწეთა განსასვენებელში//პანთეონში//სასაფლაოზე არის დაკრძალული ვაჟა ფშაველას//ლუკა რაზიკაშვილის უკან, იოსებ ჯულაშვილის//იოსებ სტალინის დედის, ეკატერინე გელაძე-ჯულაშვილისას მახლობლად.

ქვემოთ მკითხველებს ვთავაზობ სახელმწიფო მარის მეფის ზიმ-რილიმის სასახლის ბიბლიოთეკაში პროფესორ ანდრე პარრო-ს მიერ მოძიებული იმ თიხის ფირფიტების ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი ტექსტების ქართულ თარგმანს, რომლებშიც იხსენიება სიტყვა კულხითი/კოლხითი. ფრანგული ენიდან ჩემი თხზვნით თარგმნა ანა გვალიამ. ციფრებით აღნიშნულია უცხოელი მკვლევარის მიერ თიხის ფირფიტებისათვის მიკუთვნებული ნომერები: 83; 61; 63. კიდევ ორი ფირფიტის ნარნერის, სადაც იხსენიება კულხითიმ ვთხოვე შემდგომში ანა გვალიას, მაგრამ არ მიპასუხა და არ თარგმნა. ქვემოთ მოყვანილი ტექსტების შესახებ ცნობები ჩაურთავთ მკვლევარებს ძალიან ცნობილ საინტერნეტო საძიებელ სისტემებში, სადაც მედიცინის ისტორიაზეა მასალა თავმოყრილი. კულხითის ამ თიხის ფირფიტებზე მოხსენიება აღნიშნეს კიდევ სხვა ამჟამინდელმა მკვლევარებმა თავიანთ ნიგნებში, რომელთაგან სანიმუშოდ მოვიტანე ყდები და ნაწყვეტების ფოტოები. ახლა კი იხილეთ კოლხეთიდან ოთხი ათასი წელის წინათ გაგზავნილი წერილების ნაწყვეტების ქართულენოვანი თარგმანი:

სამეფო არქივი

83

ჩემს ბატონს

ასრე თქმული:

ამგვარად (უბნობს) კიბრი-დაგან,

მსახური შენი.

კოლხებთან დაკავშირებული მითითებების შესახებ

ჩემი ბატონი (მომწერა მე)

როგორც ის აგრძელებს: “ [ ]

(დაკარგულია რამდენიმე ხაზი)

[

ჩემთვის [

ახლა, მე თვითონ, [

ამ ქალაქს [

და მისი მითითებები [

მან მოიტანა (?) მათი მითითებები;

ისინი არ შეესაბამებიან [

გაგრძელებაში, სინამდვილეში

მათ არ შეუწყვიტავთ

(კუთვნილების გამომხატველი არტიკლი) ...

63

ჩემს ბატონს

ასრე თქმული:

ამგვარად (უბნობს) კიბრი-დაგან,

შენი [მსახური].

კულხითუმ

მე მივიღე მინიშნებები

მისი კარგად ყოფნისთვის;

მინიშნებები ხელსაყრელია.

დაე, ჩემი ბატონის გულმა

არაფერზე იღელვოს!

61

ჩემს ბატონს

ასრე თქმული:

ამგვარად (უბნობს) კიბრი-დაგან,

მსახური შენი.

დაგან და იკრუბ

კარგად არიან

ქალაქი თერქა

და მთელი მისი რაიონი კარგად არის.

ასევე გამცნობთ სხვა საქმეს: **კულხითიმში**

ღმერთი ანადგურებს

ხარებსაც და ადამიანებსაც;

დღეში ორი, სამი ადამიანი კვდება.

კვლევით წარმოჩინდა შემდეგი: ჩვენი ქვეყნის ყველაზე საპატიო სახელწოდება კოლხეთი წერილობით აღბეჭდილი ყოფილა გაცილებით ადრე, ვიდრე ეს ისწავლება ჩვენი რესპუბლიკის საშუალო სკოლებში და უმაღლეს სასწავლებლებში და ისტორიის თემებზე შექმნილ წიგნებში, სტატიებში, სატელევიზიო და ვიდეო გადაცემებში, სამოყვარულო დოკუმენტურ ფილმებში. საუკუნის წინათ მკვლევარები ამ წერილების მიმღები მეფე ზიმრილიმისა და მისი თანამედროვე მეგობარი მეფის ჰამუბარის ანუ ჰამურაბის ზეობის ხანად მიიჩნევდნენ ძველი წელთაღრიცხვით 2000 წელს. ოცი წლის წინათ ერთ-ერთმა მკვლევარმა მაიქლ რაუფმა 270 წელით უფრო გვიანდელ ხანაში გადმოიტანა ჰამურაბის ზეობის თარიღი იმ მიზნით, რომ ბიბლიაში მოხსენიებული მეფე ამრაფელის ზეობის დროს დამთხვეოდა. მე

ძველი დათარიღების მომხრედ ვრჩები და მიმაჩნია, რომ ზიმრილიმის მისი თანამედროვე ჰამურაბარ//ჰამურაბის ზეობის წლები და ზემოხსენებული ლურსმული ნაწერებიც უნდა დათარიღდეს ძვ. წ.-ით 2000-იანი წლებით. იმ დროს დაინერა ამ სტატიაში მოხმობილი ლურსმულით ნაწერი ტექსტები. მკვლევართა მეორე ჯგუფის თვალსაზრისით, რომლებიც მიიმხრო მაიქლ რაუფმა, ზიმრილიმი და ჰამურაბი მეფობდნენ 1760-იან წლებში. მკითხველებისათვის აუცილებლად მიმაჩნია ფაზისის აკადემიის აკადემიკოსის, ბატონ გია კვაშილავას ნაშრომის ნაკითხვა თემაზე: აია, აიაია, კოლხეთი. ის წასაკითხად ხელმისაწვდომია ინტერნეტის საშუალებითაც და გამოქვეყნდა 2015 წელს ილიას უნივერსიტეტში, ჟურნალ „ქართველოლოგიის“ მეოთხე ნომერში. აუცილებელია ამ ცნობების ჩართვა საინფორმაციო საშუალებებში მომუშავე პირთა მიერ შექმნილ ნაწარმოებებში, პირველ რიგში კი – სასკოლო სახელმძღვანელოებში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Archives Royales De Mari, Volume III, tablets No. 61, 66 and 83. Paris. Edited by Cooper F. G., 1948.
2. Wolfram Herbert Van Soldt. On old Babylonian *lu ittum*. Zeitschrift fur Assyriology und Vortasianische Archaeology, 1992, Vol. 82, No. 1, 60-87.
3. Wolfram Herbert Van Soldt. Information on which tablets in Archives Royales de Mari, Paris, 1948, Volume III the name of the country called Kulhitim//Kulhiti is mentioned. Personal communication. E-mail dated June 3, 2017. From Vienna to Tbilisi.
4. Giorgio Buccelatti. Personal communication concerning Archives Royales de Mari. Volume VI. Text where Kulhiti in cuneiform text is mentioned. E-mail dated July 12, 2017, from Boston to Tbilisi.
5. Neli Zigler and Anne-Babale Langlois. Les toponyms paleo-babyloniennes de la Haute-Mesopotamie. Paris. 1996.

Natela Phophkhadze

Specific importance of the cuneiform texts made in 2000 BCE mentioning the area called Kolkheti

Summary

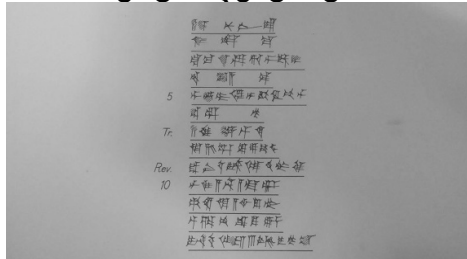
The famous great river Euphrates was called Puranunu in ancient times. At the middle of this great river was a great city called Mari. The ruins were

covered with earth and dust and Prof. Andree Parrot was an archaeologist from Paris that excavated the site in 1940, revealed the cuneiform texts of documents kept in the palace of the local king Zimri-Lim that ruled in 2000-ies BCE. My attention was aroused to those tablets after I read in 2007 a paper of Prof. Wolfram Herbert Van Soldt mentioning the name of one of the countries/ kingdoms known in those ancient days as Kulhitum/Kulhitim on clay tablets – in a journal published in Germany in 1992. Prof. W. H. van Soldt, Prof. Jack Sassoon and Prof. Georgio Buccelatti have been helpful to me in supplying precise information on where the texts where the name of the country Kulhitum//Kulhiti /Kolkheti might be found to be read in the cuneiform script. There is only one volume of the series Archives Royales de Mari in Tbilisi and happily it is volume III where Kulhitim is mentioned on three tablets. This volume was the property of Prof. Grigol/Kukuri Giorgadze. He taught Sumerian language and literature to students at the Tbilisi State University established in 1918. Ana Gvalia translated three texts of cuneiform texts translated into French by other scholars decades ago, into modern Kartdu//Kartu//Kartuli language – after I addressed her to translate these texts to be published in my scholarly review. Afterwards I asked her to translate two more small texts from other letters to the same king Zimri Lym, but she did not answer my e-mail. Hence we have now five tablets mentioning Kuluhitum or Kuluhitim in 2000 BCE. There may be much more and I go on research on this theme. These are preliminary data for my future investigation and publication that will follow after I analyze publications of several modern other scholars, those that have mentioned Kulhitim in tablets made in II millennium BCE in their publications. The kingdom called Kardunias//Kardu is mentioned in cuneiform texts a couple of centuries later and that is why I promote the idea of reviving our land's ancient name Aiakolkheti in modern days, instead of Georgia, Gruzia, Sakartuelo//Kartu, Gurjistan ore la Gorgie. Hamurabi's Law Codex was translated into our modern language Kartuli in 1918 by Professor Mose Giorgievich Janashvili in Tbilisi. He died in 1934 and is buried at the Mtatsminda Holy Hill Pantheon for the eminent public persons/figures. In the year when he died Hammurabi's Law Codex in Kartuli language translated by Elene Rusia and Alexandre Rusia was published in Tbilisi. The editor was Alexandre Tseretheli that was exiled to Siberia for several years and the books edited or written by him were prohibited to be mentioned. Therefore Isidore Dolidze translated Hammurabi's Law Codex later into Kartuli language and published it in 1961 in Tbilisi. Zurab kirknadze translated again Hammurabi's Law Codex from cuneiform texts in to Kartuli language in 1988. Professor Mose Janashvili's translation made in 1918, but unpublished kept in his archive at

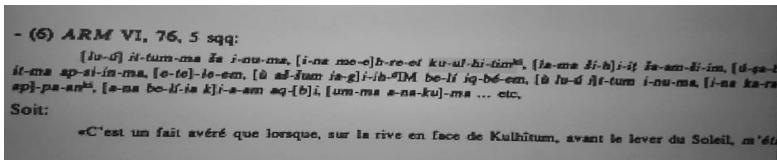
Giorgi Leonidze Museum of Literature in Tbilisi is a good translation and new translations were not needed in Tbilisi. Professor Mose Janashvili wrote an excellent text ‘Chrdiloet Sakartuelo – Khersovneti//Sakartuelo’s Northern Part – Kherson Region in the Crimea’. He published in his ‘Sakartuelos Istoria Udzvelesi Droidan’ in 1906, where he stressed that Kolkheti//Aiakolkheti was the ancient name of our kingdom and later Kardunias in Mesopotamia was mentioned in documents in the cuneiform Sumerian and Akkadian texts. All these data are true and ought to be included into modern schoolbooks, documentary films and videos.

Key words; Aia – a kingdom and its capital, Kolkheti, Archive of Zimrilim in Mesopotamia; Kardunia; Sa- kartu-elo, Mose Janashvili.

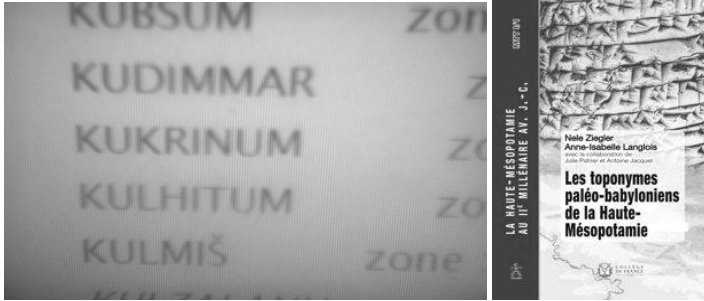
ფოტოილუსტრაცია

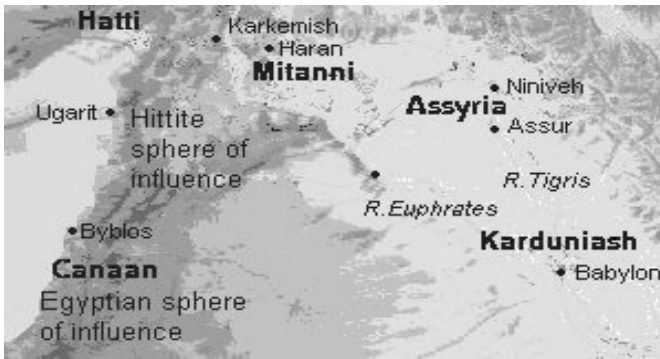
სურათი1. კოლხეთიდან მარის მეფე ზიმრილიმისადმი მისი ჯამუშის მიერ გაგზავნილი წერილი. თიხის ფირფიტის აქადური ტექსტი # 61. არქივზ როიალ დე მარი სერიის მესამე ტომი.

სურათი 2. აქადური ტექსტის ლათინური ასოებით გადმოღებული ნიმუში არქივზ როიალ დე მარი სერიის ტომი 6, წარწერა # 76.სიტყვები კულხითიმ ქი//კულხითი ქვეყანა გამოქეებულია.

სურათი 3. კულხითუმ ძველი ჩრდილო-მესოპოტამიის ტოპონიმის სურ. 4 ძველი ჩრდ. მესოპოტამიის ტოპონიმის კრებულში კრებულის ყდა. სიამია „კოლხითუმ“

სურ. 5.ძვ. მესოპოტამია (შედგ. ნიკოლას პოსტგეიტის მიერ 1963 წ.). ქანდუნია სამეფოშიმდებარეობდა ქ. ბაბილონი. იქვე იწყებოდა კოლხეთი. რუკა დაცულის თსუ-ს მე-5 კორპუსში, 120-ე აუდიტორიაში

სურათი 6-7. კოლხეთის მეფის აიაეტის ასულის, სამკურნალო საშუალებების კვლევაში განსაკუთრებული წვლილის შემომტანი მკვლევარი მეცნიერის, მედიას ძველი ბათუმსა თავისუფლების მოედანზე (არქიტექტორი ირაკლი ხმალაძე. საზეიმოდ გახსნა საქართველოს პრეზიდენტმა მიხე-

ილ სააკაშვილმა 2007 წლის 6 აგვისტოს) და ბიჭვინთაში თალასსა კოლხი-
კეს (სტრაბონი) სანაპიროზე (არქიტექტორი მერაბ ბერძენიშვილი. დაიდ-
გა 1978 წელს)

სუ. 8. ოქროს სანმისის ორდენი, რომლითაცაიეტის სურ. 9. აიეტის ძეგლი
ქობულეთში (მოქანდაკე მ. ბერძენიშვილი
2010 წ. დაჯილდოვდა რეჯებ თაიფ ერდოღანი

თამარ კუტალაძე

რომაული სამყაროს შესწავლა XX ს-ის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

მსოფლიო მეცნიერებაში ძველი რომის ისტორიის, წყაროთმცოდნეობისა და ისტორიოგრაფიის საკითხების კვლევას 15 საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. ამ ხნის მანძილზე საისტორიო მეცნიერებამ შინაგანი ევოლუცია და რიგი სტადიები გაიარა.

დღეისათვის ძველი რომის ისტორიის რიგი საკითხების შესახებ გვაქვს დეტალური ინფორმაცია. საისტორიო აზროვნების განვითარების 15 საუკუნეზე მეტი ტრადიციის ფონზე ჩამოყალიბდა სხვადასხვა სკოლები (იტალიური, ფრანგული, გერმანული, ინგლისური და რუსული) რომლებიც დღესაც წარმართავენ კვლევის მსოფლიო კარდინალურ ხაზს. მართალია ისინი ვითარდებოდნენ ცალ-ცალკე, მაგრამ მათ აერთიანებდათ მთავარი მიზანი – ძველი რომის ისტორიის შესწავლა.

ძველი რომის ისტორიის შესახებ მიძღვნილ სხვა ლიტერატურაში მოკრძალებული ადგილი უჭირავს ქართულ ისტორიოგრაფიასაც, ჩვენ განვიხილავთ 20 საუკუნეში, ეროვნული მეცნიერების მიღწევებს რომის ისტორიის შესწავლის საკითხში.

ქართულ ენაზე რომის ისტორიის შესახებ ზოგადი კურსის პირველი ფუნდამენტური ნაშრომი ეკუთვნის დიმიტრი უზნაძეს.

დიმიტრი უზნაძე

დიმიტრი უზნაძე (1886 -1950 წწ.) გამორჩეული ფიგურა გახლდათ ქართულ მეცნიერებაში. იგი შედიოდა იმათ რიცხვში ვინც მონაწილეობა მიიღო თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. სპეციალობით დ.უზნაძე იყო ფსიქოლოგი და მსოფლიო სახელი მას მოუპოვა მისმა განწყობის თეორიამ. და ასეთ ფონზე, რაოდენ უცნაურიც არ იყო მკითხველისათვის, რომ დ.უზნაძის ჰობი გახლდათ ძველი რომის ისტორიის შესწავლა. სხვათა შორის, რომის ისტორიის კურსის შესწავლა მან ბერლინის უნივერსიტეტში

მის ისტორიის კურსის შესწავლა მან ბერლინის უნივერსიტეტში

გაიარა თ.მომზენის ზედამხედველობის ქვეშ. ამიტომაც გასაკვირიც არც უნდა ყოფილიყო, როდესაც დ.უზნაძე თავის მეორე პროფესიად მიიჩნევდა ძველი რომის ისტორიას.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მხარდაჭერით, 1918-1919 წლებში, ქუთაისში სამ ნაწილად გამოიცა დ.უზნაძის „მსოფლიო ისტორია“. შესაბამისად, თითო ნაკვეთი დაეთმო ძველი აღმოსავლეთის, **ე**ლადის და რომის ისტორიებს. ჩვენ შორს წაგვიყვანდა რომთან (ნ. 3, 1919, გვ. 115) მიმართებაში უზნაძისეული ნაშრომის საფუძვლიანი მიმოხილვა, დავსძენთ მხოლოდ, რომ სახელების მხრივ მცირეოდენი უზუსტობის და ისტორიის შემეჭიდროებული ფორმით თხრობის მიუხედავად, მთლიანობაში, ეპოქის შესაბამისად რომთან მიმართებაში იგი მკითხველს საკმარის ცოდნას აძლევდა.

შემდგომ იყო ე.წ. საბჭოთა პერიოდი, რომლის დროსაც პროვინციებში ოფიციალურად იკრძალებოდა ზოგადი ხასიათის განმაზოგადებელი ნაშრომების წერა და ისინი მხოლოდ მოსკოველი მეცნიერების პრეროგატივა იყო. შესაბამისად, ისტორიოგრაფიაში ყოველგვარი არსებული ხარვეზის შევსება რუსული ენიდან ნათარგმნი წიგნებით ხდებოდა. ამიტომაც იყო, რომ ქართულ ენაზე ითარგმნა და გამოიცა ვ.სერგეევის „ძველი რომის ისტორიის ნარკვევები“ (ტ. I-II, 1940-1941 წწ.). ეპოქის შესაბამისად იგი კარგი ნაშრომი იყო, რომელში ნაჩვენებია იყო მეფეთა ხანის, რესპუბლიკის და იმპერიის პერიოდის საკვანძო საკითხების სისტემური ისტორია.

ვ.სერგეევის წიგნს მოჰყვა ცნობილი რუსი მეცნიერის ნ.მაშკინის „რომის ისტორიის“ (თბ., 1951) თარგმნა-გამოცემა. იგი გახლდათ მცირე ზომის მეთოდოლოგიური ტიპის სახელმძღვანელო, რომელიც განკუთვნილი იყო დაუსწრებელი სწავლების სტუდენტებისთვის. 1947 წელს იურიდიული ინსტიტუტების სტუდენტებისთვის ითარგმნა ი.პეტერსკის „სახელმწიფოს და სამართლის ზოგადი ისტორია. აღნიშნული სახელმძღვანელოს მეორე ნაკვეთი დაეთმო რომაულ პერიოდს.

ასეთ ფონზე, საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნათელი ფიგურა გახლდათ ალქსანდრე წერეთელი (1889-1967 წწ.). იგი იყო ძველი მსოფლიო ისტორიის ქართული სამეცნიერო სკოლის ერთ-ერთ ფუძემდებელი. მას ეკუთვნის „მსოფლიო ისტორიის“ დაწყებითი კურსის შექმნა, რომლის პირველი ნაწილი – „ძველ საუკუნეთა ისტორია“ (ტფ., 1919, გვ. 144) მოიცავდა უძველესს ცივილიზაციებს. ალ.წერეთელს ეკუთვნის რიგი ფუნდამე-

ნტური ნაშრომები ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორიაში.

ა.წერეთელია რთული ცხოვრების გზა გაიარა. საისტორიო მე-

ალექსანდრე წერეთელი

ცნიერებას იგი დაეუფლა ხარკოვის უნივერსიტეტში მსოფლიო სახელის მქონე მეცნიერის ვ.ბუ-ზესკულის (1858-1931 წწ.) ხელ-ძღვანელობით. შემდეგ იწყება საქართველოში მისი პოლიტიკური და სამეცნიერო მოღვაწეობა. იყო ეროვნული საბჭოს წევრი და იმათ შორის ვინაც ხელი მოაწერა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტს. 20-იან წლებში ალ.წერეთელი სხვადასხვა თანამდებობაზეა. ასრულებდა ცენტრალური არქივის დირექტორის მოვალეობას, განათლე-

ბის სახალხო კომისრის კოლეგიის წევრობას, ხოლო 1927-1935 წლებში გახლდათ თსუ-ს ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. მონოგრაფიისთვის „ლუკიანე სამოსატელი“, 1927 წელს, მას მიენიჭა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

1935-1955 წლები ალ.წერეთელის ცხოვრებაში არის გადასახლების, რეაბილიტაციის და კვლავ მეცნიერებაში ჩაბმის პერიოდი. 1962 წელს გამოვიდა ამაღვარი მეცნიერის „რომის ისტორია“ (ნ. I-II, 1957-1961, წწ.). ეს იყო რეპრესიების შემდგომ სამშობლოში დაბრუნებული ქართველი მეცნიერის ისტორიოგრაფიაში თამამი განაცხადი. წიგნი მაშინ დადებითად მიიღო ქართველმა საზოგადოებამ.

რომის ისტორიის თემატიკას მიეძღვნა ალ.წერეთლის ბიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი¹ – „მარკუს ციცირონი“ (1959 წ., 195გვ.). მასში რომის რესპუბლიკის საშინაო და საგარეო ვითარების ფონზე ნაჩვენებია იყო დიდ ორატორის ცხოვრება და მისი პოლიტიკური საქმიანობის კარდინალური საკითხები. პუბლიკაციით ავტორმა ქართულ მეცნიერებაში ციცირონიანას თემატიკაზე შეავსო არსებული ხარვეზი.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში მოსკოვიდან არსებული შეზღუდვა-ცენზურის გამო სამეცნიერო კვლევების ორი მიმართულება გამოიკვეთა. პირველი, სახელმძღვანელოების წერის აკრძალვის გამო ქართველი ისტორიკოსები

ცდილობდნენ შეესწავლათ და წამოენიათ იმ საკითხების კვლევა, რომლებიც ზოგადად რუსულ ისტორიოგრაფიაში ნაკლებად იყო ცნობილი. ამის მაგალითია ალექსანდრე ნერეთლის და სხვა მეცნიერების შემოქმედება. რაც შეეხება მეორე სფეროს, იგი გამოიხატა მთარგმნელობითი საქმიანობაში. ამ მხრივ ქართულ მეცნიერებას ყოველთვის შესანიშნავი კადრები ჰყავდათ. მთარგმნელობითი სფერო ძირითადადში რომაულ-ქართული ურთიერთობების ამსახველი წყაროების ანდა პოპულარული რომაელ ისტორიკოსთა თხზულებების თარგმნით გამოიხატებოდა.

ქართულ ანტიკურ მეცნიერებაში წყაროების თარგმნის სფეროში ვგამორჩეული იყო აკაკი ურუშაძე (1918-1911 წწ.). იგი საინტერესო ფიგურა გახლდათ, რამდენადაც ერთდროულად იყო ლიტერატორი, წყაროთმცოდნე და პუბლიცისტი. მის კალამს ეკუთვნოდა მეთოდური ხასიათის ნაშრომი – `ანტიკური ლიტარატურის ისტორია (1988 წ.), სხვადასხვა პუბლიკაციები საქართველო-რომის ურთიერთობებზე: `ქუთაისი ბერძნულ და რომაულ წყაროებში~ (1993 წ.), `ლათინური ხატოვანი სიტყვა-თქმანი ქართული შესატყვისებით~ (1987 წ.), `ბერძნულ-რომაული და ქართული მეტრიკის საკითხები~ (1980 წ.), ჰორაციუსის „პოეტური ხელოვნებისათვის“ (1981 წ.), `ბერძნული და რომაული საკუთარი სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი~ (1985 წ.) და ა.შ.

ფართო აუდიტორიისთვის განსაკუთრებული პოპულარული დარჩა აკ.ურუშაძისეული პლუტარქეს რჩეული ბიოგრაფიების თარგმანი (ტ. I-II, 1975-1987). ბერძენი ისტორიკოსის თხზულების თარგმნით, ურუშაძემ, მკითხველს მიაწოდა ანტიკურ პერსონაჟთა სახეების მთელი გალერეა. ზემონახსენებ პუბლიკაციების გარდა, ურუშაძეს ანტიკურ პერიოდზე მიძღვნილი ჰქონდა არაერთი სტატიები. მაგ., ერთ-ერთი მათგანი ეხებოდა ციცერონის ცხოვრების და შემოქმედების საკითხებს (1962 წ.). ა.ურუშაძემ გამოსცა ორატორის რამოდენიმე წერილიც.

ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში იდეოლოგიური მომენტებიდან გამომდინარე წინა პლანზე იყო წამოწეული მონობის საკითხების კვლევა. აღნიშნულ პრობლემებს არაერთი ნაშრომები მიუძღვნა მათე ალექსიშვილმა (1910-1970 წწ.). იგი 1946–1970 წლებში იყო თსუ-ს ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. ძირითადადში, მ.ალექსიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი დაინტერესების სფერო იყო ანტიკური ქვეყნების სოციალ-პოლიტიკური საკითხები. მონობის თემატიკას მიეძღვნა ავტორის ნაშრომები: „მონობა ანტიკურ ქვეყნებში“ (1971 წ.), „მონობა და მონათმფლობე-

ლური იდეოლოგია ანტიკურ სამყაროში“ (1974 წწ.) და ა.შ. პირველი ნაშრომი მიჰყვებოდა ჰენრი ვალონის ცნობილი პუბლიკაციის სტრუქტურას. მასში გაშუქებული იყო მონობის სხვადასხვა ასპექტები (წყაროები, რაოდენობა, ფასი და ა.შ.). რაც შეეხება ავტორის მეორე ნაშრომს, მასში შესანიშნავად იყო განმარტებული არისტოტელეს „მარადიული მონობის“ თეორიის არსი და სხვა საკითხები. აქვე დავსძენთ, რომ აღნიშნული ნაშრომები ერთ-ერთი საუკეთესო იყო ყოფილ საბჭოური პერიოდის ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში.

მონათმფლობელური იდეოლოგია ანტიკურ სამყაროში~ (1974 წწ.) და ა.შ. პირველი ნაშრომი მიჰყვებოდა ჰენრი ვალონის ცნობილი პუბლიკაციის სტრუქტურას. მასში გაშუქებული იყო მონობის სხვადასხვა ასპექტები (წყაროები, რაოდენობა, ფასი და ა.შ.). რაც შეეხება ავტორის მეორე ნაშრომს, მასში შესანიშნავად იყო განმარტებული არისტოტელეს „მარადიული მონობის“ თეორიის არსი და სხვა საკითხები. აქვე დავსძენთ, რომ აღნიშნული ნაშრომები ერთ-ერთი საუკეთესო იყო ყოფილ საბჭოური პერიოდის ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში.

ვაჭრობის აყვავებამ და დაპყრობილი ტერიტორიების პირდაპირმა ძარცვამ რომში სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარება გამოიწვია.

სასაქონლო ფულადმა ურთიერთობებმა და მონათა სიმრავლემ მრავალი რამ შეცვალა რომაელი გლეხის ცხოვრებაში.

მონები, რომლებიც ამ დროს განსაკუთრებულ კლასად გადაიქცნენ, არ იყვნენ არაერთგვაროვანნი. მათი რიცხვი არაჩვეულებრივად გაიზარდა იმ პერიოდთან შედარებით, როცა მონები მხოლოდ ოჯახებში ჰყავდათ. მარტო კუნძულ დელოსზე, მონათვაჭრობის ერთ-ერთ უდიდეს ცენტრში დღეში ზოგჯერ 10 მონა იყიდებოდა. მათი რაღაც ნაწილი იქცეოდა სახელმწიფო მონებად, მაგრამ ძირითადი ნაწილი გადადიოდა კერძო მფლობელების ხელში, სადაც ასევე ორი ჯგუფი იქმნებოდა-სოფლის მონები და ქალაქის. როგორც იმდროინდელი რომაელი მწერალი მარკუს გარონი შენიშნავდა, მონა იყო „მოლაპარაკე შრომის იარაღი“.

მათე ალექსიძე თავის ნაშრომში „მონობა ანტიკურ ქვეყნებში“ წერს: „ანტიკური გაგებით მონა ცხოველი იყო, რომელიც სხვა ცხოველებისგან განსხვავდებოდა მეტყველებით, აგრეთვე იმით, რომ მას ჰქონდა აზროვნებისა და სათნოების მკრთალად მოცემული უნარი, რაც სხვა ცხოველებს არ გააჩნდათ. ამიტომ მაშინდელი გაგებით, მონას არ ჰყოფნიდა ადამიანური თვისებები ადამი-

ანთა შორის თანაბარი ადგილის დასაკავებლად. სამაგიეროდ მას შეეძლო პირველი ადგილი ჰქონოდა ცხოველებში, როგორც გონიერ (sapiens) ცხოველს და სამუშაო იარაღებში, როგორც მეტყველების მქონე იარაღს (instrumentum volate). ამის გამო მაშინდელი შეხედულებითაც და ოფიციალური კანონმდებლობითაც მონები შეყვანილი იყვნენ ცხოველთა კატეგორიაში და სამუშაო იარაღის თანრიგში.

საზოგადოებრივი აზრის უყურადღებობამ მონების მიმართ და ძველადვე დანერგილი სპეციალური ნაშრომების უქონლობა ანტიკური ეპოქის მონობაზე, იმას არ ნიშნავს, თითქოს თანამედროვე ისტორიულ მეცნიერებას სრულიად არ გააჩნდეს წყაროები და იგი უძღური იყოს შეისწავლოს ანტიკური მონობა. ნამდვილად მონობის საკითხისათვის თვალის ახვევის ტენდენციის სრული განხორციელება შეუძლებელი ხდებოდა, ვინაიდან მონობა ფაქტი იყო და ისიც ღრმად შეჭრილი ცხოვრების ყველა დარგში. ამიტომ ბუნებრივად დგებოდა საკითხი. რა იყო ეს მოვლენა?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის საჭიროების გამო მონობამ ფილოსოფოსთა (პლატონი, არისტოტელე, სენეკა, ეპიქტეტი და ა.შ.) ყურადღება მიიპყრო. მონათა ყოფა-ცხოვრებამ, მათი ქცევის მანერამ, აგრეთვე მათმა რომაულმა თავგადასავლებმა და სხვა მათთან დაკავშირებულმა საკითხებმა მწერლების ყურადღება მიიპყრო. პირადი ანგარიშების გასწორებისათვის თავისუფალთა მიერ მინების ერთმანეთის წინააღმდეგ გამოყენებამ და მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულის გახსნისთვის მონა-მონმეების დახმარების საჭიროებამ და ა.შ. მონების საკითხი რიტორიკაში შეიტანა და მაშინდელი ორატორების (ციცერონი, დემოსთენე და სხვა) სასამართლოში წარმოთქმული სიტყვების საგნად გადააქცია. მონებზე, როგორც მუშა-საქონელზე და სამუშაო იარაღებზე, საკუთრების საკითხის სადავოდ გადაქცევამ ან მისი მონესრიგებისა და გამოყენების საჭიროებამ მონობის შესახებ საკითხი იმდროინდელ კანონმდებლობაში შეიტანა.

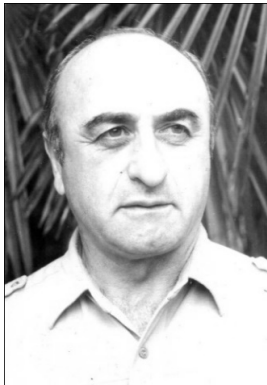
ამგვარად, ფაქტიური მასალის მიხედვით ანტიკური ეპოქის მონობის შესწავლის შესაძლებლობა მაინც არ არის უშედეგო მდგომარეობაში სწორედ ამის გამო, რომ აქ ისტორიული მეცნიერების ხარვეზს, ასე თუ ისე ავსებენ ზემოთ აღნიშნული სხვა სახის წყაროები“ (თ. ალექსიშვილი „მონობა“ ანტიკურ ქვეყნებში“ , თბილისი 1971 წ.).

რომაული სამყაროს განოჩენილ მოღვაწეთა ცხოვრებიდან მათე ალექსიშვილს ეკუთვნოდა მონოგრაფია ცეზარის შესახებ

(1961 წ.).

მონობის თემატიკაზე არსებულ სხვა პუბლიკაციებიდან გვიანდა გამოვჰყოთ რუსუდან გოგოლაშვილის საინტერესო ნაშრომი – განთავისუფლებული მონები (ლიბერტინები) ძველ რომში (1981 წ.). ნაშრომში ავტორი იკვლევს ისეთ საკითხებს, როგორცაა: მონების განთავისუფლების სოც-ეკონომიკური ფაქტორები, განთავისუფლების ფორმები, ლიბერტინთა უფლებრივი კატეგორიები და ა.შ.

XX ს-ის მიწურულს ქართულ მეცნიერთა მახასიათებელი იყო მუშაობა ანტიკური რომის და თანმხვედრ საქართველოს ისტორიის თემატიკაზე. ამ მხრივ გვინდა გამოვყოთ პროფ. ლევან სანიკიძე (1925-2001 წწ.). იგი გახლდათ ძველი მსოფლიოს და საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკაზე მომუშავე პროდუქტული მკვლევარი. 1975-2001 წლებში ლ.სანიკიძე გახლდათ თსუ-ში ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. მას ეკუთვნის იმპერიის პერიოდის რომის ისტორიის შესახებ დამხმარე სახელმძღვანელოს (ნ. 1-2, 1969-1972 წწ.) ავტორობა. დღეს მკითხველს შეიძლება გაუკვირდეს, მაგრამ ე.წ. კომუნისტურ ეპოქაში ეს იყო ქართველი ავტორობით მკითხველთან სახელმძღვანელოს ტიპის ნაშრომის მიწოდების პირველი ცდა, რაც თბილად მიიღო მაშინ საზოგადოებამ. მოგვიანებით, ავტორმა ისინი გაერთიანა და ამ სახით მიაწოდა მკითხველს (1982 წ.).

ლევან სანიკიძე

„დომინატი არის მეორე და უკანასკნელი საფეხური რომის მონათმფლობელური იმპერიისა. ტერმინი წარმოდგება ლათინური სიტყვისგან „Dominus“, რაც ქართულად „ბატონს“ ან „მბრძანებელს“ ნიშნავს.

ჯერ კიდევ იმპერატორი ავრელიანე უწოდებს და თავის თავს dominus et deus („ბატონი და ღმერთი“). მაგრამ დომინატის ოფიციალურად აღიარება მაინც დიოკლეტიანეს დროიდან იწყება.

ფორმალური თვალსაზრისით „დომინატი“ უპირისპირდება „პრინციპიატს“, რომელიც საიმპერიო მონარქიულ ხელისუფლებას აქამდე ძველ-რომაული „რესპუბლიკის“ სამოსელში წარმოგვიდგენდა. ბოლოს და ბოლოს უხეშმა და გაურანდავმა ჯარისკაცთა იმპერა-

ტორმა უკვე დიდი ხნის მანძილზე დამკვიდრებულ მონარქიას ეს შილიფი, ძომნდაქცეული საბურველიც ჩამოჰგლიჯეს და ძველ-აღმოსავლური დესპოციის მსგავს ერთპიროვნულ მბრძანებლობას მისი ნამდვილი სახელი დაარქვეს.

სოციალური, კლასობრივი და ეკონომიკური თვალსაზრისით დომინანტი გულისხმობდა კატასტროფულ კრიზისში ჩავარდნილი მონათმფლობელური სისტემის გადარჩენას და საცალო „ახალი ფორმით აღორძინებას“.

დომინანტის დროინდელი იმპერატორულ-დესპოტური ხელისუფლება საბოლოოდ აცამტვერებს სენატის, როგორც ძველი „რესპუბლიკის ტვინის“ სახელმწიფო მმართველობის ფორმალურ ფუნქციებსაც. ამიერიდან სენატორები, ძველი „მამანი სამშობლოსა“, იმპერატორის მორჩილ სახელმწიფო მოხელეებად იქცევიან (ლევან სანიკიძე – „რომის იმპერია – დომინანტი“).

მონობის ძირითადი წყარო მონათმფლობელურ სახელმწიფოთა აქტიური საგარეო პოლიტიკის შედეგი იყო, მონათმფლობელობა, როგორც სისტემა თავისი აყვავების კულმინაციას აღწევს რესპუბლიკის უკანასკნელ საიკუნეებში (II-I ძვ.წ.) სწორედ მაშინ, როცა რომმა მრავალი დიდი ძლევამოსილი ომების წყალობით მილიონობით მონათა კონტინგენტებით აავსო იტალიის მეურნეობა. მონა-მუშახელის მეტისმეტი გაუფასურება ძველ რომაელ ფალისტერს საფუძველს აძლევდა ეთქვა, რომ მონა ადამიანი არ არის, იგი მხოლოდ სამუშაო იარაღის კატეგორიაა იმ განსხვავებით, რომ მას მეტყველება აქვს (*insrumentum volate*). მაშინ (რესპუბლიკის უკანასკნელ საუკუნეებში) სამეურნეო ცხოვრების ყველა სფეროში იაფფასიანი მონური შრომის დამკვიდრებამ, რაც მონათმფლობელის კულმინაციურ აყვავებას (ანუ სისტემად გადაქცევას) ნიშნავს – გამოიწვია რომაული რესპუბლიკური სისტემის ყოველმხრივი (სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, ზნეობრივი) კრიზისი (ლევან სანიკიძე „რომის იმპერია“).

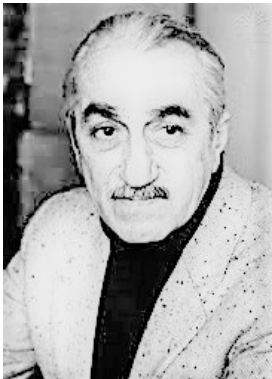
რომის ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთის გაშუქებას მან არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა. მანვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველმა შეისწავლა და მკითხველს მიაწოდა ნაშრომები მითრიდატულ ომებზე (1956 წ.), პუნიკური ომებზე (1963 წ.), რომის აღმოსავლური პოლიტიკაზე (1970 წ.). წიგნები გამოჩენილ რომაელებზე – „მარიუსი და სულა“ (1970 წ.), „კეისარიადა“ (1989 წ.) და სხვ.

ლ.სანიკიძეს ასევე ეკუთვნოდა პიესები ანტიკური ისტორიიდან. მათგან უმუშალოდ რომაულ თემატიკაზე დაწერილი იყო: „გაიუს გრაკუსი“ (1957 წ.), „სპარტაკი“ და ა.შ., რომლებიც წარმა-

ტებით იდგმებოდა თეატრის სცენებზე.

XX-XXI ს-ბის მიჯნაზე ქართულ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში რომის თემატიკაზე მომუშავე წონადი ფიგურა იყო ნოდარ ლომოური (1926-2016 წწ.). მისი მეცნიერად ფორმირებაზე განსაკუთხებული კვალი დააჩინა ქართული ბიზანტიოლოგიის სკოლის ფუძემდებელმა ს.ყაუხჩიშვილმა (1895-1981 წწ.). იგი ფართო ჰორიზონტის მეცნიერი იყო. ძველი და ახალი ენების ცოდნამ, ბრწყინვალე ერუდიციამ, ნ.ლომოურს შესაძლებლობა მისცა გარკვეულიყო ბიზანტიოლოგიის, ანტიკური და საქართველოს ისტორიის საკითხებში.

1969-1971 წლებში ნ.ლომოური იყო თსუ-ში ძველი მსოფლიო

ნოდარ ლომოური

ისტორიის კათედრის გამგე. იგი თანაბრად უხამებდა ერთმანეთს სამეცნიერო და პედაგოგიუს საქმიანობას. მისი საკანდიდატო ნაშრომი გახლდათ „პტოლემეაიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ“ (1952 წ.). მასვე მას ეკუთვნის დიონ კასიუსის (1966 წ.) და სხვა ანტიკურ ავტორთა ცნობების თარგმანი, წიგნი სპარტაკის აჯანყების შესახებ (1963 წ.), სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი ფარსმან ქველის რომში ვოიაჟის შესახებ (2001 წ.) და ა.შ.

ლ.სანიკიძის „პონტოს სამეფოს~, ლევან გოთუას (1905-1973 წწ.) „მითრიდატე~ (1971 წ.) და გ.გოზალიშვილის (1900-1988 წწ.) „მითრიდატე პონტოელის~ (1965 წ.) წყალობით ქართულ ისტორიოგრაფიაში მითრიდატეული ომების თემატიკა პოპულარული იყო. ნოდარ ლომოურმა (1926-2016) შეაჯამა ისტორიოგრაფიაში რომი-პონტოს სამეფოს და ქართული სამყაროს ურთიერთობების საკითხების თაობაზე არსებულ სხვადასხვა კონცეფციები და მკითხველს მიაწოდა ნაშრომი – „პონტოს სამეფოს ისტორიისთვის~ (ნაწ. I, 1979 წ., რუს. ენაზე).

წიგნში ლომოურმა დამაჯერებლად დაასაბუთა პონტოს სამეფოს დამაარსებლის სახელი და მისი გენეზისის თარიღი – ძვ.წ. 302 წელი. ისტორიკოსი შეეხო მითრიდატე VI-ს ეთნიკური წარმომავლობის საკითხსაც. თუ გ.გოზალიშვილის კონცეფციით სახელოვანი პონტოს მეფე წარმოშობით იყო მცირე აზიის ქართველური ტომიდან, ანტიკურ წყაროების და საისტორიო გეოგრაფიაზე

დაყრდნობით, ნ.ლომოურმა დაასაბუთა მითრიდატეს სპარსული წარმომავლობა. ნაშრომის ბოლო თავი ეხებოდა პონტოს სამეფოს და ქართველური სამყაროს ურთიერთობების საკითხებს.

„ლაზეთის (ეგრისის) სამეფოს შესახებ ცნობები ახალი წელთაღრიცხვით საუკუნეების ერთობ მცირეა. ლაზეთის სამეფო გადაჭიმული იყო რიონის ორივე ნაპირზე აჭარა-ქობულეთის საზღვრიდან, ვიდრე დაახლოებით მდინარე ხობამდე.

არიანეს ცნობებიდან ჩანს, რომ ეგრისის სამეფო, ისევე როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა პოლიტიკური ერთეულები, რომის ვასალურ სამეფოს წარმოადგენდა. ლაზთა მეფე ტახტს იღებს რომის იმპერატორისგან და ზღვისპირა პუნქტებში დგას რომაული გარნიზონი. რომის ხელისუფლება სათანადოდ ზრუნავდა მის გაძლიერებაზე და სამხედრო აღჭურვაზე. გარკვეულ ინტერესს იწვევს არიანეს სიტყვები, თითქოს სიმაგრე ისე არის მოწყობილი, რომ „ვერაგინ მიუახლოვდება ბარბაროსთაგან და რომ ალყის საფრთხე არ მოელოდეს ციხის დამცველთ“.

ყურადღებას იქცევს ის ადგილიც, სადაც რომელიც მოხელე ლაპარაკობს ფაზისის სიმაგრის გარშემო „სამსახურიდან გადამდგარი სამხედრო პირების“ დასახლების შესახებ.

ე.წ. ვეტერანთა მიწაზე დასმა, გარკვეულ ადგილებში მათი დასახლება, ჩვეულებრივი ამბავი იყო რომში. მაგრამ აქ ჩვენთვის საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ვეტერანები ამ შემთხვევაში საკუთრივ რომის იმპერიის ტერიტორიაზე კი არ არიან დასახლებული, არამედ სხვა, თუნდაც ვასალური სამეფოს მიწაზე. ავგუსტუსის შემდეგ ვეტერანებს, როგორც წესი იტალიაში აღარ ასახლებდნენ და მათ მიწებს ჩვეულებრივ პროვინციებში, უფრო ხშირად საზღვრისპირა პროვინციებში მიუჩენდნენ ხოლმე. ამ ღონისძიებით რომაელები საზღვრისპირა რაიონებში ქმნიდნენ მოსახლეობის თავისებურ ფენას, რომელიც რომის სახელმწიფოს ერთგული იყო: საჭიროების შემთხვევაში განრთვნილი და ნაცადი ვეტერანები საზღვრების დასაცავად შეეძლოთ გამოეყენებინათ.

„ქალაქი რომი ელოდება საპატიო სტუმარს. მაინც ვინაა ეს სტუმარი, ვისაც ასე საზეიმოდ ხვდება რომი და უგუნებოდ ელოდებიან რომელიც სენატორები? არის ევქსინის პონტოს იქეთ ლეგენდებით მოსილი კავკასიონის თოვლიანი ქედების ძირში ერთი პატარა ქვეყანა, რომელიც ფართობით იმპერიის ბევრ პროვინციასაც ვერ გაუტოლდება. მას იბერია ეწოდება. მოსაზღვრე კოლხიდისა და არმენიისა, პატარა ბარბაროსული სამეფო. რომაელთა უმეტესეობას არც კი გაუგია სახელი ამ სამეფოსი. მაგრამ სენა-

ტორებმა და ძლიერთა ამა ქვეყნისა კარგად იცოდნენ ვის და რატომ ხვდებოდნენ ასეთი ზარზემით და სწორედ ეს უვსებდათ ბოლმით გულს.

ტახტზე ასვლისთანავე კეისარმა ანტონინე პიუსმა გაცხოველებული ურთიერთობა გააბა ფარსმანთან: ლეგატებს ლეგატებზე გზავნიდა იბერიაში და იქედანაც მეფის ელჩებს ლებულობდა. თანდათან ყველაფერი დათმო იმპერატორმა: ევქსინის პონტოს სანაპიროზე ძიდრიტთა ტომის მინა-წყალიც მისეულად ცნო და ალბანთა მეფისგან წართმეული კამბისენიც დაუმტკიცა. არმენულთაგან გოგარენეს სამხრეთი ოლქების წაგლეჯის დასტურის მისცა და იმაზედაც კი დათანხმდა, რომ იბერიის მეფეს ამიერიდან იმპერატორისაგან დამტკიცება აღარ ესაჭიროებოდა; ეს არსებითად იმას ნიშნავდა, რომ იმპერატორი უარს ამბობდა საუკუნოვან უფლებაზე, იბერიის მეფეები ტახტზე ასვლისას ეკუთხებინა, რაც მოასწავებდა იბერიის განთავისუფლებას რომის ქვეშემდგომობისაგან.

პალატინის სასახლესთან თვით იმპერატორი ანტონინე პიუსი დახვდა იბერიელებს ფარსმან მეფის მეთაურობით და გულითადად მიიღო და ხელგაშლით უმასპინძლა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ყოველთვის აქტუალური იყო საქართველო-რომის ურთიერთობების სხვადასხვა საკითხების კვლევა. აღნიშნულ თემატიკას ნ.ლომოურმა მიუძღვნა ფუნდამენტალური ნაშრომი – „საქართველო-რომის ურთიერთობების ისტორიიდან“ (ნაწ. I, 1982 წ., რუს. ენაზე). ნაშრომმა ავტორს საკავშირო აღიარება მოუტანა. წიგნში გამოყენებული იყო იმ დროისთვის საისტორიო მეცნიერების სხვადასხვა დარგებში (არქეოლოგია, ეპიგრაფიკა, ნუმიზმატიკა...) არსებული სიახლეები. ყოველივემ, ავტორს, შესაძლებლობა მისცა გაეკეთებინა საქართველო-რომის ურთიერთობების ტრადიციული საკითხების ახლებური შეფასებები. ნაშრომში დეტალურად არის გაშუქებული ძვ.წ. I ს-ის შუა წლების და ახ.წ. VIV ს-ბის ურთიერთობების ყველა სპექტრი.

2016 წელს მკითხველ აუდიტორიას მიეწოდა პროფ. გრანი ქავთარიას (დ. 1936 წ.) ზოგადი ხასიათის ნაშრომი „რომის ისტორია“ (ტ. I). U გრანი ქავთარია არის ძველი რომის და თანმხვედრი პერიოდის საქართველოს ისტორიის საკითხების წონადი მკვლევარი. 2001-2004 წლებში იგი იყო თბილისის უნივერსიტეტში ძველი მსოფლიოს ისტორიის კათედრის გამგე და მიყავდა აღნიშნული სასწავლო კურსის საუნივერსიტეტო სწავლება.

მეცნიერის სადოქტორო დისერტაცია გახლდათ ანტიკური

ეპოქის უდიდესი რეფორმატორების ტიბერიუს და გაიუს გრაკუსების ცხოვრება-მოღვაწეობის შესწავლა. შემდგომში იგი ავტორმა წიგნად გამოსცა (1990 წ.), რომელიც თბილად მიიღო საზოგადოებამ. არადა, იმ მომენტისთვის თვით რუსულ ისტორიოგრაფიაშიც არ მოიპოვებოდა მსგავსი ხასიათის მონოგრაფია, რომელშიც ასე სრულად იქნებოდა ნაჩვენები რომაელი რეფორმატორების ღვაწლი.

„რომში ბერძნული კულტურის განმტკიცებას დიდად შეუქყო ხელი კორნელიუს სტიპიონ ემილიანუსის გარშემო შემოკრებილმა განათლებულმა არისტოკრატთა წრემ. განატლებული არისტოკრატების დასკვნით, რომის მომავალი განვითარება არსებითი გარდაქმნების ჩატარებას მოითხოვდა. წრე გრძნობდა, რომის მსოფლიო სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებამ მრავალი სასიცოცხლო პრობლემა დააყენა. წრის წევრების აზრით კრიზისიდან ამოსვლა რეფორმების გატარებით შეიძლებოდა.

ტიბერიუს გრაკუსის აგრარული რეფორმა ქრონოლოგიურად სტიპიონის რეფორმატული წრის პირდაპირი გაგრძელება იყო და ახალ სიტყვას წარმოადგენდა რომის რეფორმატორულ მოძრაობას. ტიბერიუსმა ეპოქის მოტხოვნილებას სულ სხვა სული შთაბერა და რეფორმატორული იდეოლოგია მეოცნებე არისტოკრატთა პარალელური ფანტაზიებიდან რეალურ სინამდვილედ აქცია.

კრეახუსების რეფორმატული მოძრაობა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული რომში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკურ ძვრებთან.

ანტიკური ტრადიცია კრახუსების სახელს უკავშირებს სამოქალაქო ომის დაწყებას. „რესპუბლიკამ დაასრულა არსებობა. დამთავრდა სამოქალაქო ომები, რომლებიც ანტიკური ავტორების პირდაპირი მიტიტებით ტიბერიუს გრაკუსმა დაიწყო. ბრძოლა, რომელსაც სათავე დაუდო ტიბერიუსმა, დაავიწყებინა ოქტავიანე ავგუსტუსმა.“

აბსოლიტური მონარქია – დიდი უბედურებაა ხალხისთვის, მაგრამ აბსოლიტური ოლიგარქია – უარესი ბოროტებაა. ისტორიას არ შეუძლია გაამართლოს ადამიანი, რომელიც დიდი ბოროტებას ცვლის მცირეთი, განსაკუთრებით ადამიანი, ისეთი ღრმად სერიოზული ხასიათით შემკული, როგორც გრაკუსი, შორს მდგომი ყოველგვარი განზრახვისაგან. გაიუსის ნაკლად მომზენს მიაჩნია პროლეტარიატთან მისი სიახლოვე. იგი მკვეთრად გამოხატავს თავის პოზიციას. გაიუსი პოლიტიკურ დამნაშავეთა შორის უდიდესი, ამავე დროს, თავისი ქვეყნის აღმდგენელიც იყო, რომაულ მონარქიაში თუკი რაიმე დადებითი არსებობს, ყველას სათავე გა-

იუსიდან იწყება. მისგან იღებს სათავეს დემაგოგებისა და ტირანების ტაქტიკა. დაამხონ მმართველი არისტოკრატიის ძალაუფლება „გაიუს გრახკუსიდან იწყებს რომის განაპირა პროვინციებთან გარდაუვლად დაკავშირებული მონარქიის დამყარებასთან“ (თ. მომზენი (გ. ქანთარია „ძმები გრახკუსები“). ედ. მაიერი თ. მომზენის იდეას ავითარებს.

გრანი ქავთარია

გ.ქავთარიამ დასაბამი დაუდო ჟურნალ `ძველი მსოფლიო`-ს გამოცემას (ტ. I-VI, 1911-2111 წწ.). ქართულ სივრცეში ჟურნალს სხვა ანალოგი არ ჰქონდა და სამწუხაროა, რომ მიზეზ-გარემოებების გამო მისი გამოცემა შეწყდა. უშუალოდ რომაულ თემატიკაზე მეცნიერის ნაშრომებია: `ჰანიბალი` (1979 წ.), `სერტორიუსი` (2003 წ.), `ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები` (1998 წ.) და სხვა მრავალი სტატიები.

`რომის ისტორია` სახელმძღვანელოს პრინციპებზე აგებული ნაშრომია. მასში რომაული ისტორიის თხრობა იწყება ძველი

რომის ისტორიის ამსახველი წყაროების და ისტორიოგრაფიული ნაწილის მიმოხილვით, რომელსაც მოჰყვება მეფეთა ხანის და რესპუბლიკის პერიოდის ყველა ძირითადი საკითხი (იტალიის დაპყრობა, პუნიკური ომები...). ტომში თხრობა მისულია ძვ.წ. I ს-ის 60-იანი წლების პოლიტიკურ ბატონობამდე. შევნიშნავთ, რომ აღნიშნული პუბლიკაციით გრანი ქავთარიამ ერთგვარად შეავსო ისტორიოგრაფიაში ზოგადი ნაშრომის ნაკლებობის ხარვეზი.

ქართული ანტიკური ისტორიოგრაფიაზე საუბრისას ჩვენ ვერ მიმოვიხილავთ რომაულ თემატიკაზე არსებულ ყველა ნაშრომს, უბრალოდ მკითხველის ყურადღებას გავამახვილებთ შემდეგ პუბლიკაციებზე: ეტრუსკოლოგიის საკითხები იყო თსუ პროფესორების რისმაგ გორდუზიანის (1980 წ.) და ეკა ავალიანის (2005 წ.)

რისმაგ გორდუზიანი

კახაბერ ჯიფია

კვლევის არეალში. მასვე ეკუთვნის ნაშრომი მედიტერანული კულტურის თაობაზე. ახ.წ. I-III ს-ბის რომი და აღმოსავლური რელიგიების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხები შეისწავლა პროფ. მარია შშვილდაძემ (2005 წ., 333 გვ.).

საქართველო-რომის ურთიერთობების სამხედრო-პოლიტიკური თუ იურიდიული მხარეების შესახებ პუბლიკაციები მიუძღვნეს: ლევან ალექსიძემ (1957 წ.); მერი ინაძემ (1955 წ.); გელა გამყრელიძემ და თემურ თოდუამ ერთობლივი ნაშრომით (2006 წ.). აქვე გვინდა გამოვყოთ კახაბერ ჯიფიას ნაშრომები – „ტრაიანეს აღმოსავლური პოლიტიკა“ (2005 წ.), „რომაული სამყაროს კრიზისი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი“ (2006 წ.) და „რომის აღმოსავლური პოლიტიკა და ცალკეული სამეფოების წარმოქმნა კოლხეთში (ახ.წ. II ს.)“. ნაშრომებში ანტიკურ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობი შესწავლილია იმპ. ტრაიანეს აღმოსავლური პოლიტიკის თავისებურებები საქარ-

თველოსთან მიმართებაში. ასევე რომის საერთო აღმოსავლური პოლიტიკის კონტექსტში, შესწავლილია II-III ს-ბში დასაწყისში საქართველოს ტერიტორიაზე ცალკეული პოლიტიკური გაერთიანებების წარმოქმნის საკითხი. განმარტებულია ამ პროცესში რომის საგარეო პოლიტიკის როლი.

ძვ.წ. I ს-ის რომის ისტორიის საკითხებს რამოდენიმე ნაშრომები მიუძღვნა გუბაზ სანიკიძემ (დ. 1967 წ.). ესენია: ტრიუმვირატი (1998 წ.), „მოკავშირეთა ომი“ და მისი შედეგები (1997 წ.), `კრიზისი და დაცემა კომიციისა~ (1998 წ.), `რომი „კატილინარული კონიურაციოს“ შემდეგ~ (1998 წ.), `პოლის-ცივიტას-რესპუბლიკა~ (1997 წ.), `მარიუსელები და სულანელები~ (1997 წ.) და `კლოდიუსის ტრიბუნატი~ (1998 წ.).

აღნიშნული პუბლიკაციებით გ.სანიკიძე შეეცადა ძვ.წ. I ს-ში რომში მიმდინარე რესპუბლიკური წყობის კრიზისი, რაც გამოიხატა სამოქალაქო ომებში და პრინციპატის დამყარების საკითხით, წარმოეჩინა ახლებური ინტერპრეტაციით. მანვე პირველმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში წამოწია არმიის როლი ძველი რომის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

რომი – ძველი მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფო, მოწოდებული მთელს მსოფლიოში მშვიდობის, წესრიგისა და სამართლიანობის დასამყარებლად, სახელმწიფო, რომელსაც მსოფლიო ბატონობის სწრაფვისას ამოძრავებდა არა მხოლოდ ეკონომიკური მოტივები, არამედ განსაკუთრებული მნიშვნელობა რომის უსაფრთხოებისა და სახელმწიფოებრივი პრესტიჟის ფაქტორს ენიჭებოდა. შესაბამისად მიზანი იყო უპირატესობის ჩვენება და არა ანექსია.

რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობისა და ისტორიოგრაფიის საკითხების კვლევაში თავისი ადგილი უჭირავს ქართულ ისტორიოგრაფიასაც.

რომი-ბიზანტიის ისტორიის ცოდნა ქართველებისათვის პოლიტიკური მნიშვნელობის საკითხი იყო, ყოველთვის აქტუალური იყო საქართველო-რომის ურთიერთობის საკითხების კვლევა. „ქართლის ცხოვრება“-ში რომის ისტორიის შესახებ ცნობები მწირია და იგი არ იძლევა ქვეყნის ისტორიის შესახებ სისტემური ცოდნის შექმნის შესაძლებლობას. ნახსენებია რომის ისტორიის ცალკეული პასაჟები და პიროვნებები ნახსენები ქართველ მეფეებთან შედარების მომენტი ან რაიმე ფაქტთან დაკავშირებით.

დღეისათვის ანტიკური რომის ისტორიის საკითხების შესახებ გვაქვს დეტალური ინფორმაცია, ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ ძველი რომის ისტორიას უკვე კომპლექსურ ფორმატში შეისწავლეს XIX-XX-XXI საუკუნეებში ქართველმა ისტორიკოსებმა, რომლებსაც რომის ისტორიის შესახებ მიძღვნილ ზღვა ლიტერატურაში თავისი ადგილი უჭირავთ.

ქართულ-ანტიკურ ისტორიოგრაფიაზე საუბრისას ჩვენ მიმოვიხილეთ რომაულ ტემატიკაზე არსებული რიგი ნაშრომებისა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- კ.სურგულაძე, *ძველი რომი, ტ. 1, 2019 (ხელნაწერი);*
- გ. ქავთარია, *ძველი რომი, თბ., 2016;*
- ა. წერეთელი, *ძველი რომის ისტორია, ტ. I, თბ., 1957;*
- ა. წერეთელი, *ძველი რომის ისტორია, თსუ., 1992;*
- ედ.მაიერი, *ძველი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება, თბ., 1927;*
- ნ.მაშკინი, *რომის იმპერიის ისტორია (მეთოდური სახელმძღვანელო), თბ., 1951;*
- ტ.რუხაძე, *ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობების ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თსუ., 1960;*
- თ.ყაუხჩიშვილი, *ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში (თამარის ისტორიკოსები), მაცნე, 1974, '3, გვ. 102-113;*
- გ.შარაძე, *თეიმურაზ ბაგრატიონი, ტ. 2, თბ., 1974;*
- გ.ქავთარია, *ძველი ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები, თბ., 1998;*

გოგა დათუნაიშვილი

ლიბიტრი ბაქრაძე ხინოს ხეობის შესახებ

რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელი ომის პერიოდში 1874 წელს დ. ბაქრაძის არქეოლოგიური მოგზაურობა მიზნად მრავალ ამოცანას ისახავდა. მეცნიერის ღვანლი საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეში ფასდაუდებელია. დ. ბაქრაძემ მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო ხინოს ხეობის ბუნებრივ-გეოგრაფიულ დახასიათებას, მან სულ რაღაც სამი დღის განმავლობაში შეძლო ჩვენთვის შემოენახა მაშინდელი ყოფისა და კულტურის მეტად საინტერესო სურათი ქობულეთის რაიონის (იმდროინდელი ჩურუქ-სუ, თურქულად „დამპალი წყალი“) შესახებ.

დ. ბაქრაძე თავის ნაშრომში ხინოს ხეობას ორ ნაწილად ყოფს: ზემო და ქვემო ხინოდ და ახდენს ხეობის ლოკალიზაციას სოფელ ჭახათიდან ზემო ხინოს ჩათვლით. გარდა ამისა, დასახელებული აქვს რამოდენიმე სოფელი: კობალაური (ბაქრაძე, 85), ცხემლოვანი – დღევანდელი ცხემვანი (ბაქრაძე, 86), სოდომური (ბაქრაძე, 86).

დ. ბაქრაძე საგანგებოდ ეხება მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობას და აღნიშნავს, რომ აქ „ვერ შეხვდებით თურქს“-ო (ბაქრაძე, 73)

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მოსახლეობაში ეროვნული ცნობიერების შემონახულობის საკითხს, რის შესახებ დასკვნას მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების არაერთი საკითხის შესწავლის საფუძველზე აკეთებს.

აღწერიდან ჩანს, რომ განათლების დონე საკმაოდ დაბალი ყოფილა. მოლამ იცოდა ქართული წერა, თუმცა იგი სკოლაში თურქულად ასწავლიდა. მას ინტერესი გამოუჩენია დ. ბაქრაძესთან, რაზეც ავტორი წერს „... ქართული წერა აინტერესებდა სხვანაირი-ცო“.

მოსახლეობის სამეურნეო-საყოფაცხოვრებო პირობებს ავტორი საკმაოდ მოკლედ აღწერს, თუმცა ჩანს, რომ უმიწობის გამო ტყეებს ჭრიდნენ და საყანედ იყენებდნენ. ავტორის მიერ შედგენილი ლექსიკონის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, აშკარაა, რომ სამინათმოქმედო ყოფაში ფართოდ გამოიყენებოდა ისეთი შრომის იარაღები, როგორცაა: გუთანის, კავი, კვერი და სხვა. ასევე შეგვიძლია ვივარაუდოთ შრომითი ურთიერთდახმარების ცალკეული

ფორმის, კერძოდ ნადის ტრადიციებზე. გარდა ამისა, მოსახლეობა მისდევდა მესაქონლეობას, მეფუტკრეობას, კერძოდ ნახევრად-ტყეურ ფორმას, რასაც ავტორის მიერ ტყეში ნანახი წიფლის ხეებზე შემოდგმული როგობებიც ადასტურებს (ბაქრაძე, 83). ასევე ჩანს შინახელოსნობის ცალკეული დარგის განვითარებულობაც.

ცალკეული აღწერიდან იკვეთება, რომ ხინოს ხეობაში ძირითადად კარმიდამოს როგორც დასავლური, ისე აღმოსავლურ-ქართული ტიპი ყოფილა განვითარებული, რაც კარმიდამოს გარეთ არსებული გარეყანების მიხედვით დასტურდება.

მკვლევარი არაერთგან ეხება მოსახლეობაში ნოდებრიობის არსებობის საკითხს, რომელიც აჭარაში არსებული წესის მიხედვით ვრცელდებოდა ხინოს ხეობაშიც. ბეგები თურქეთის საქართველოში არიან სანჯაყ-ბეგები და უშუალოდ ბეგები, პირველნი ჩვენს თავადებს შეესაბამებიან, მეორენი აზნაურებს (ბაქრაძე, 62)

ხეობაში არსებული საოჯახო ურთიერთობები, ისევე როგორც სხვა საკითხები, შეიძლება გავიაზროთ იმგვარად, როგორც იყო ზოგადად აჭარაში, რადგან ცალკეულ ადგილას გამოვლენილი თავისებურების შემთხვევაში ავტორი ყოველთვის აკეთებს შესაბამის კომენტარს. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მამინდელი ოჯახი იყო მონოგამიური, რომელშიც უფროსად მამაკაცი გვევლინება.

ავტორი ცაკლე ეხება სტუმართმოყვარეობის საკითხს და ხაზს უსვამს აჭარაში მის შემონახვას.

რაც შეეხება ჩაცმულობას, მას ავტორი არ აკონკრეტებს და ზოგადად ასკვნის, რომ „ისეა ქობულეთელი ჩაცმული, როგორც ლაზი და აჭარელი“ (ბაქრაძე, 24). დ. ბაქრაძეს გამორჩეულად აინტერესებს ქართული ეროვნული ცნობიერების საკითხი. ავტორი ხაზგასმით წერს, რომ მართალია „ჩურუქ-სუ ერთიან გამუსულმანებულთა, თუმცა ქრისტიანობის კვალი ჯერ კიდევ შემორჩენილია“-ო (ბაქრაძე, 19). იქვე დასძენს, რომ ქობულეთი არც ისე დიდხანია მოექცა მუსულმანობაზეო (ბაქრაძე, 20). ამ ცნობას აზუსტებს 80 წლის ქათამაძის ნათქვამიც, რომ „მაჰმადიანობა ხინოში მამაჩემის დროს შემოვიდა, ჩემს ბიჭობაშიო“ (ბაქრაძე, 84).

ზემო თქმულის დასასაბუთებლად ავტორი არაერთი ტაძრის ნაშთების შემონახვაზე საუბრობს. კერძოდ, ზემო ხინოში, ვარჯანაულში და სხვაგან (თუმცა არ აკონკრეტებს) და ამბობს, რომ ეკლესიას ყველგან ქილისეს ეძახიან (ბაქრაძე, 19).

საგულისხმოა, რომ ამ ადგილებს მოსახლეობა დღემდე „ნაქართლს“ უწოდებს. დიმიტრი ბაქრაძემ, როგორც პროფესიონალმა ისტორიკოსმა, ყურადღებით შეისწავლა ხინოს ხეობაში არსებული საეკლესიო ნაგებობანი. მან მოგვცა ზემო ხინოში შემორჩენილი ხინოს ეკლესიის აღწერა. აი რას ამბობს ამის შესახებ პატივცემული მკვლევარი:

„ხინონმინდის ეკლესიის შენობა ძალზე სანყლად გამოიყურებოდა: იგი გალავანთან ერთად დანგრეულია, ეტყობა, განგებ და, როგორც ამბობენ, 8-9 წლის წინათ. ვახუშტი ბატონიშვილი ამტკიცებს, თითქოს ეს ეკლესია გუმბათოვანი ყოფილიყო, მაგრამ გურიის აჭის მღვდელი სალუქვაძე, რომელმაც ეს ეკლესია 1853 წელს ნახა, როცა იგი ჯერ კიდევ მთელი იყო, მარწმუნებდა, უგუმბათოდ იყო ნაშენი და თავისი კონსტრუქციით ახლანდელ აჭის ეკლესიას მოგაგონებდაო. მასში მთელი მხოლოდ საკურთხევლის ნაწილი სალაროთი და ეკვდერით იყო, სადაც ახალი ცვილის სანთლები ვნახე, რაც მოწმობს, რომ ამ მიყრუებულ სოფელში ჯერ კიდევ სავსებით არ გამქრალა ხსოვნა ოდესღაც გაბატონებული ქრისტიანული რელიგიისა. ეკლესიის მოცულობა დიდი არ არის 22 ნაბიჯი სიგრძით და 12 სიგანით. არც გალავნის შიგნით და არც გარეთ აღარ ჩანს აღარც სამრეკლოსა და არც ეკლესიის მსახურთა შენობების კვალი: ეჭვი არ არის ხისგან იყო ნაშენი“. (ბაქრაძე, 84)

ცალკე უნდა აღვნიშნოთ ის დიდი ღვაწლი, რომელიც დ. ბაქრაძემ გასწია ზემო ხინოს ეკლესიისა და ხინონმინდელთა ვინაობის დადგენის შესახებ. ავტორი ასახელებს შემდეგ ხინონმინდელებს: დავით წერეთელსა (ბაქრაძე, 84) და კარისმესტუმრე ხინონმინდელ მაქსიმეს (ბაქრაძე, 176), ასევე ხინონმინდელ იოანეს (ბაქრაძე, 84). როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი წერდა, ხინოში იჯდა „ეპისკოპოზი, მწყემსი ხინოსწყლის სამხრეთის ჭოროხამდე“. ხინოს ეპისკოპოსნი ხინონმინდელებად იწოდებოდნენ. იოანე ხინონმინდელის სიგელი 1780 წლით თარიღდება (სოლომინ II დროისაა), საიდანაც ჩანს, რომ ისლამის მომძლავრების გამო ეპისკოპოსის რეზიდენცია გამხდარა გურია-იმერეთის საზღვარზე არსებული გამოჩინებულის ეკლესია მეფის – სოლომინ II-ის წყალობით. რაც შეეხება ეპისკოპოს მაქსიმეს, იგი XVII საუკუნის მინურულს მოღვაწეობდა (ბაქრაძე, 84). შემდეგ ასახელებს ექვთიმე ართუმელაძეს (1714-1726 წლებს შორის). იოანე (XVIII საუკუნის დასასრულს), დავით წერეთელი, რომელიც XIX საუკუნის დამლევს ხინონმინდელად

ინოდებოდა, თუმცა ეტყობა ხინო არ უნახავსო. იგი ბოლოს ყოფილა ქუთაისის მიტროპოლიტი (ბაქრაძე, 84).

ამასთან დაკავშირებით დამატებით გვამცნობს მოწყობილის შესახებაც. ესენია გაბრიელი და იობა, რომლებიც იოანე ეპისკოპოსს შეუწირავს გამოჩინებულის ეკლესიისათვის(ბაქრაძე, 84).

მკლევარი აღფრთოვანებას ვერ მალავს თაღოვანი ხიდების გამო (ბაქრაძე, 85). მდინარე კინტრიშზე რამდენიმე ხიდი უნახავს. ამათგან ორს – ხინოსა და ცხემლოვანის ხიდებს ბაქრაძე გაცნობაში მოუყვანია. დ. ბაქრაძემ უამინდობის გამო ვერ შეძლო ენახა ციხე, რომელსაც ვახუშტი ბატონიშვილი „ხინოს ციხის“ სახელით მოიხსენებს.

პატივცემული მკლევარი ციხის სახელწოდებას აზუსტებს და ვფიქრობთ, მას სამართლიანად უწოდებს „ელიას ციხეს“ (ბაქრაძე, 20), სხვა შემთხვევაში კი „ჭახათის ციხის“ სახელწოდებთაც მოიხსენიებს (ბაქრაძე, 121), რადგან ციხე სოფელ ჭახათში მდებარეობს.

გარდა ამისა დ. ბაქრაძე ასახელებს უკანასკნელ მღვდელს ხინოში – ქათამაძეს (ბაქრაძე, 84).

დ. ბაქრაძემ ხინოს ხეობაში ყოფნის დროს უამინდობის გამო მეტად ღირებული შედარებითი ლექსიკონი შეადგინა. მასში 300-ზე მეტი ქობულეთში გავრცელებული სიტყვა შეადარა საქართველოს სხვა კუთხეებში გავრცელებულ სიტყვებს, კერძოდ, ქართლში, კახეთში, გურიაში, იმერეთსა... ავტორს მხოლოდ ერთი სიტყვა დარჩა აუხსნელი – „მნზნის“ (ბაქრაძე, 121), რაც აჭარაში გავრცელებული სიტყვის „დამნა//დაბნა“ ანალოგიური უნდა იყოს.

აღნიშნული ლექსიკონის მიხედვით შეიძლება მსჯელობა რამდენიმე საკითხზე, მათ შორის ხინოს ხეობაში გავრცელებული კალენდრის შესახებაც. აშკარაა, რომ კვირის დღეების აღსანიშნავად ზოგადქართული სიტყვები გამოიყენებოდა. დამონმდა ზოგადად ერთი კვირის აღმნიშვნელი სიტყვაც, ესაა „ერთი სწორი“ (ბაქრაძე, 162). იგივე შეიძლება ითქვას თვეების სახელწოდებათა შესახებაც (ბაქრაძე, 161). რაც შეეხება ახალ წელს, მის დასაწყისად მიჩნეული იყო 1 მარტი.

უნდა ითქვას, რომ მეცნიერს მხოლოდ ეს ლექსიკონი, რომ გაეკეთებინა, ისიც საკმარისი იქნებოდა იმ დასკვნის გასაკეთებლად, რომელიც მას ყველაზე ძალიან აინტერესებდა: რომ იქ ყოველივე ქართული იქნა შემონახული.

მინდა დავასრულო 1874 წლის 18 ივლისით დათარიღებულ ნაშრომში დიმიტრი ბაქრაძის მიერ აჭარის შესახებ გაკეთებული შემდეგი დასკვნით: „ყველაფერი ეს ამტკიცებს, რომ აჭარლებს მთლად არ დაუკარგავთ ის, რაც მათი ისტორიის უკეთეს ეპოქებში განუვითარდათ, მიუხედავად იმისა, რომ მათზე დამლუპველად იმოქმედა გვიანდელ საუკუნეთა ქართული მმართველობის ყოვლისჩამხშობმა სისტემამ და ისეთი მანკი შესძინა მათ, როგორცაა სისხლის ალება, ქურდობა და ტყვის გაყიდვა“ (ბაქრაძე, 74).

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე დ., „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, „საბჭოთა აჭარა“, 1987.
2. ბატონიშვილი ვ., „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბ., 1941
3. <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%AE%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%AC%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%94%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9E%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%9D>

Tetyana Vodotyka

ENTREPRENEURSHIP OF THE MODERN IMPERIAL CITY: IN SEARCH OF ONESELF

The author analyses the way entrepreneurs as a new social group inside traditional estate society searched for their role and place in this society. Participation in the city affairs as formal (city mayors, vowels) and informal community leaders legitimised the status and influence of entrepreneurs as the elite of the industrial age. The idea of selfishness and even criminality of entrepreneurship spread faster than entrepreneurs had time to formulate an alternative and represent it. Entrepreneurs themselves tried to prove their need for society – on the one hand. And charity was the strategy for such proof. On the other hand, they saw themselves as new masters of life.

Keywords: entrepreneurship, city, Russian empire, modernisation.

Предпринимательство имперского города: в поисках себя

Автор анализирует, каким образом предприниматели как новая социальная группа внутри традиционного общества недвижимости искали свою роль и место в этом обществе. Участие в городских делах в качестве формальных (городские головы, гласные) и неформальных лидеров легитимировало статус и влияние предпринимателей как элиты индустриального возраста. Идея эгоизма и даже преступности предпринимательства распространялась быстрее, чем предприниматели успевали сформулировать и представить альтернативную повестку дня. Сами предприниматели пытались доказать свою нужность для общества – с одной стороны. С другой стороны, они видели (и демонстрировали) себя новыми хозяевами жизни.

Ключевые слова: предпринимательство, город, Российская империя, модернизация.

Entrepreneurs in the cities of the Russian Empire at the turn of the nineteenth and early twentieth centuries were in a duplicate situation. On the one hand, they determined the dynamics of social transformations, on the other hand – they often attempted to integrate into the existing estate system, looking for their place in the old imperial system of coordinates. An important factor influencing the formation of self-identification of entrepreneurship was the attitude of the rest of society. Not always entrepreneurship was perceived positively, and in search of their place in the urban environment, entrepreneurs have invented a variety of strategies.

Earning money and being wealthy was not considered such a positive trait.

Orthodox morality did not do economic success and entrepreneurship a virtue. Public opinion was the same. Especially in the conditions of the transformation of the estate system and the increasing discrepancy between the real status and the potential one of entrepreneurs in their place in the social structure, which naturally caused a rejection of a new stratum from the part of representatives of the traditional estates [Левандовская 2002: 146-148].

So, the consensus at that time consisted of the fact that entrepreneurs had to "serve", to prove their loyalty, as if justifying their success. The charity helped to achieve these goals.

Participation in the city affairs as formal (city mayors, vowels) and informal community leaders legitimised the status and influence of entrepreneurs as the elite of the industrial age.

I will speak about charity as an example of self-representation and as a strategy of self-legitimation.

Charity

Historical evolution of the relationship between entrepreneurship and society may be described by the scheme "charity – ethics of service – ethics of responsibility".

We should note that ethics of service and ethics of responsibility are correlated with the traditional and modernist paradigms of culture. The activity of the entrepreneur is supposedly imperfect in terms of the morality of traditional society. But it is organically embedded in the highest order, retains a sense of belonging to it. The relationship between the entrepreneur and his partners, clients, and employees is based mainly on paternalistic principles. An entrepreneur spends considerable money on the church, finances public initiatives, and invests money into the provision of urban amenities. Ultimately, the entrepreneur is dependent on society. The quality of goods and profit depends on the loyalty and honesty of employees, the commitment of local authorities, even the interests of the local community. So moving away from another donation to a church or school is a high risk that your employee would organise an "Italian strike" for a week or buyers will not stop near your shop.

With the evolution of industrial society, the social system was no longer regarded as a continuation of the higher-order, but as an order established by people, the product of a "social contract". Therefore, social statuses and roles, obligations and laws must be evaluated, discussed and, if necessary, replaced by more perfect ones. This paradigm of thinking in the western countries has replaced the ethics of commitment with ethics of responsibility. Serving as an ethical paradigm of relationships between personality and society becomes optional, formal links, regulated by ethically neutral principles (law, for example), become obligatory. Relations between business and society are considered as a contract [Зарубина 2004: 96-105].

By the middle of the nineteenth century, imperial entrepreneurship (merchants) developed mainly in the coordinates of the estate paradigm and ethics. In this context, the problem of duty to society and social service was solved. With the intensification of industrial development, the business claimed to be increasingly influential. But the more significant the social resonance business activity aroused, the more resilient was the resistance of society. After all, it remained traditional and perceived the ethics of service as an overriding moral value.

The pressure of society on entrepreneurship prompted him to improve its social status and prestige. This factor may explain such features of imperial entrepreneurship as interest in charity and patronage. Philanthropy was symbolic, serving as a kind of message – entrepreneurship lives with society in the same mood, shares its anxieties and concerns, is ready to help and support the needy, has the same values [Зарубина 2004: 98].

Some charity events can be explained by following the precepts of Christianity. The religious component of consciousness encouraged entrepreneurs to raise funds for the construction of churches and help the disadvantaged. However, these donations also had another motivation – to demonstrate loyalty to the state and even to the tsar personally.

A typical example is the celebration of the 900th anniversary of the baptism of Rus. During a visit to Kyiv in July 1888, the Chief Prosecutor of the Holy Synod, K. Pobedonostsev, laid the foundation stone for the construction of the church in honour of Alexander Nevsky. Of the 35 thousand rubles required for development, 32 thousand were granted by Kyiv businessmen [Лінднер 2008: 126].

Over time, personal success, the need for self-realisation, gaining authority in society, and the achievement of high social status was at the forefront. Along with the traditional motives of charity, a motivation of self-affirmation appeared. Commercial success was often highlighted by the size of donations and the scale of philanthropic projects. It was noticed that entrepreneurs seemed to compete with each other.

The new social role of entrepreneurship required actions that would not only provoke a social resonance, but also receive unconditional recognition from society, and also corresponded to their group interests.

Often, participation in charitable activities became one of the forms of satisfaction of pride and ambitions, and charity was stimulated by the desire to establish a high standard of living. This is evidenced by the rapid growth of philanthropists in the second half of the nineteenth century. Quantitative changes have resulted in qualitative ones: charitable foundations were founded (this provided a more stable and permanent charity activity, allowed to accumulate more money and kept anonymity as needed), it was fashionable to

think about the fate of the neighbour, to realize the responsibility to the society [Донік 2005: 160-170].

Over time, an element of corporatism was added to the motivation. Corporate solidarity could be a rather forceful argument in the matter of charity. For example, the Ukrainian family Tereshchenko supported Jewish charity. Probably this was the result of their close relationship with the family of Brodsky entrepreneurs. In any case, such support was necessary because of corporate ethics, and also testified to the understanding of the importance of charitable initiatives as such, regardless of the ethnic origin of their initiators.

The wills of entrepreneurs also illustrate this tendency, while expressing at the same time the feeling of involvement in the fate of the city. Unprecedented, but revealing is the will of Katerynoslav entrepreneur Semyon Klimov. He devised two courtyards with buildings to his native town. It should have been built a refugee centre on the first one and profits from the second should have been spent to provide this centre with the money [Двуреченська 2006: 96].

The authorities highly appreciated the efforts of philanthropists as an additional source of funding for state initiatives, stimulating the process with appropriate attributes. Primarily this practice has spread since the end of the nineteenth century. As General Alexander Mosolov recalls about banquettes of the times of Nicholas II: "The Grand Duchess (Maria Pavlovna) knew her" craft "in perfection. She succeeded in collecting significant sums, drawing on the receptions of the rich people who, due to their birth and position in society, would not have access to its higher layers and willingly opened their wallets to thank Maria Pavlovna for hospitality. " [Мосолов 2006: 15]. Undoubtedly, the attention of the members of the royal family was the best incentive for the entrepreneur and evidence of the fidelity of the chosen strategy.

Some entrepreneurs understood that the overall level of the social partnership depends on their efforts. Therefore, the vector of philanthropy has shifted towards education, health care, cheap housing, food and medical care, that is, the development of social infrastructure. Problems of the urban lower classes required not just one-time donations, but daily work, the involvement of administrators, staff of doctors, teachers, and relevant infrastructure.

An illustration of the trend is also the phrase of Israel Brodsky: "I give not because I want to give, but because I understand that it is necessary to give." This indicates an understanding of the depth of social contradictions and disadvantages, as well as the loneliness of entrepreneurs in their quest for solving these problems. Although another member of the Brodsky family, Lazar, was criticised by Jews for significant donations to non-Jewish projects, which later even did not mention his name (for example, on the anniversary of St. Volodymyr's University) [Меїп 2016: C.267].

In coordinates of vertical communication of people in the business of cities

with the state, any charity seemed a productive investment – and a good thing, and a manifestation of loyalty, and investment in the future.

Charity, among other things, pursued the goal of legitimisation of the entrepreneurship in the eyes of the majority of the population, which traditionally was viewed with suspicion of wealth.

However, using charity as an instrument for such a "white PR", entrepreneurs achieved some other results. During the First World War, it became clear that charity was perceived not as goodwill, but the duty of an entrepreneur.

In this aspect, the letters of the Kyiv merchant leader M. Chokolov, addressed to the owner of the brewery in Kyiv's Demiyivka Karl Schulz, are revealing. K. Schultz and his family members, settled in Kyiv at the turn of the 1860s and 1870s, were owners of a brewery, as well as shares of several Kyiv enterprises. They suffered in 1915 from anti-German laws and were expelled from the city. Their property was transferred to the temporary administration. However, this did not prevent the various organisations, including the state, from always emphasising the duty to provide free drinks and gifts for different charitable needs.

But, on the whole, the charity was an instrument for solving many issues for entrepreneurship: self-representation, demonstrations of loyalty, creation of a positive image, gaining authority and status, optimisation and reduction of injuries at work, etc.

Understanding their role

Symptomatic and demonstrative is the text of a declaration from the organizations of industry and trade, finance and agriculture, which on April 25, 1918, Mykola von Dietmar, as chairman of the Council of Congresses of Mining Industry South of Russia, handed over to the head of the hetman Skoropadsky government V. Golubovich.

The declaration, in this case, is the quintessence of the views of business on its place in the state, economic and social functions. So what was declared as desirable? The participation of entrepreneurs in making decisions that directly concern the business should be obligatory.

Entrepreneurs expressed their opposition to labour control, attempts at socialisation and nationalisation of enterprises. The tasks of professional workers organisations were to be limited to professional and cultural-educational goals. There were categorically denied the intention to legislatively regulate the working day or wages, which was motivated by a possible reduction in labour productivity. Representatives of the business community required the legislative review of the provisions of the arbitration and industrial courts, labour exchanges, which should be organized on a parity basis. The following quote illustrates the relation to the regulation of the length of work:

"In the area of the legal limit of the working day, one should be guided by the experience of the West, in which the limitation of working time was made exceptionally slowly and with a great degree of graduality. Firmly, all attempts at legislative rationing of wages in the current state of the industry should be eliminated. This in our reality would inevitably lead to a reduction in the productivity of labour" [Шаццлло 2008: 180].

This declaration testified to the uncompromisingness, the readiness to make only symbolic give-ups. The statement of M. von Ditmar proves to the low level of social responsibility, even in 1918.

The good news is that a social group of entrepreneurs was formed – and this was a testimony to modernity. Another story is that this group was not and could not be consolidated. And it could not use one strategy of self-representation and could not have one Image of the self. Accordingly, somehow perceive themselves in the surrounding society in a unique way this group could hardly. There were specific strategies that allowed us to talk about one or another vision of ourselves. Here are the elements of these strategies:

1. Charity
2. Participation in municipal self-government
3. The desire to take advantage of the existing system of privileges
4. Awareness of yourself with the new "salt of the earth" – contempt sometimes to the law, the demands of the authorities,
5. Understanding their power and along with responsibility, the feel of being in charge
6. The desire to defend their interests
7. The dominance of motives of one-time profit on the reasons of long-term investments
8. The prevalence of reasons for self-affirmation (both on the personal level and the group)

The end of the nineteenth and early twentieth centuries became the time of entrepreneurs' search for their identity, the crisis of ethics of service (the trait of the entrepreneur of a traditional society) and the emergence of ethics of responsibility, characteristic of the industrial society. The idea of selfishness and even criminality of entrepreneurship spread faster than entrepreneurs had time to formulate an alternative and represent it. Entrepreneurs themselves tried to prove their need for the society – on the one hand. And charity was the strategy for such proof. On the other hand, they saw themselves as new masters of life.

Bibliography

1. *Двуреченська О. С.* Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності (кінець XVIII- початок XX ст.). – Д.: НГУ, 2006. – С.96
2. *Донік О. М.* Благодійність в Україні (XIX початок XX ст.) // Український історичний журнал. № 4. – Київ, «Дієз-продукт», 2005. – С.160-170
3. *Зарубина Н.Н.* Этика служения и этика ответственности в культуре русского предпринимательства // Общественные науки и современность. 2004. № 1.
4. *Левандовская А. А.* "Темное царство": купец-предприниматель и его литературные образы // Отечественная история. 2002. №1.
5. *Лінднер Р.* Підприємці і місто в Україні, 1860-1914 рр. (Індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії). Київ – Донецьк, 2008.
6. *Меїр Н.* Євреї в Києві, 1859–1914. Київ, 2016.
7. *Мосолов А.А.* При дворе последнего Российского императора. Воспоминания начальника дворцовой канцелярии. 1900–1916. Москва, 2006.
8. *Шаццло М. К.* Российская буржуазия в период Гражданской войны и первые годы эмиграции. 1917 – начало 1920-х годов. Москва, 2008.

ტატიანა ვოდოტიკა

მენარმეობა საიმპერატორო ქალაქში: საკუთარი თავის ძიება

ავტორი აანალიზებს, თუ როგორ იმკვიდრებდნენ ადგილს მენარმეები უძრავი ქონების ტრადიციულ საზოგადოებაში, როგორც ახალი სოციალური ჯგუფი. მათი, როგორც ფორმალური (ქალაქის თავები, ხმოვნები), და არაფორმალური ლიდერების მონაწილეობა საქალაქო ცხოვრებაში ლეგიტიმურს ხდიდა მათ სტატუსსა და გავლენას როგორც ინდუსტრიული ელიტისა.

ქველი რომის ღაზპერვა

„დროულად უნდა შენიშნო შენს დასაზვერად მტრის მოგ ზავნილი ყველა ჯაშუში, მაშინვე უნდა მოისყიდო და დაიყოლიო უხვი სარგებლით, ხოლო როგორც კი გადაიბირებ, შეგიძლია თავისუფლად გაუშვა უკან. ამგვარად შესძლებ გაიჩინო და გამოიყენო მოქცეული ჯაშუში“-

ომის ხელოვნება, (ჩინ.: 孫子兵法-Sūnzǐ Bīng Fǎ-სუნ ძი ბინ ჭა) სუნ ძის სამხედრო სტრატეგია და მოძღვრება, ძვ.წ. VI ს.

ქველი რომის ისტორიის შესახებ დაწერილია უამრავი წიგნი, მიძღვნილია უამრავი ლიტერატურა, ინტერნეტ სივრცე ავსებულობს სხვადასხვა მასალითა და ცნობებით, გადაღებულია ფილმები, როგორც დოკუმენტალური ისე მხატვრული. რომის იმპერიამ შეწყვიტა თავისი არსებობა მრავალი საუკუნის წინ, მაგრამ მის უდიდეს მემკვიდრეობაზე დღესაც არის მზარდი მოთხოვნილება. მსოფლიოს უამრავ მკვლევარს ძირფესვიანად აქვს შესწავლილი სხვადასხვა საკითხები, რომელიც ეხება რომის იმპერიის სახელმწიფო წყობას და მართვას, კულტურას, ეკონომიკას, რელიგიას, სამხედრო საქმეს და დიპლომატიას, რომაელთა გაცვლას საერთაშორისო ურთიერთობების არენაზე.

რომულუსა (ლათ.: Romulus) და რემუს (ლათ.: Remus) შთამომავლები

ნაბიჯ ნაბიჯ დაეუფლენ ევროპის, აზიისა და აფრიკის მიდამოებს – პირენეებიდან პალესტინამდე, ბრიტანეთიდან ნუმიდიამდე და სწორედ დაზვერვისა და კონტრდაზვერვის საქმიანობა გახდა უმთავრესი შემადგენელი ნაწილი რომის ლეგიონების მრავალი გამარჯვებისა.

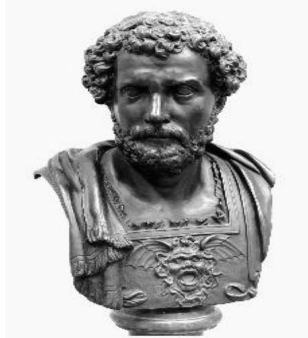
სადაზვერვო სამახური უხსოვარი დროიდან ომების თანამგზავრი იყო. ნებისმიერი მხედართავარისთვის მნიშვნელოვანი იყო როგორც მოწინააღმდეგის შესახებ ინფორმაციის მოპოვება, ისე თავისი განზრახვის დამალვა.

რომის იმპერიის სიდიადე არ გამოჩნდებოდა სრულყოფილად თუ არ გვექნებოდა საიდუმლო სამსახურების შესახებ მოპოვებული ინფორმაციის ეფექტური შესწავლა, რომელიც ეყრდნობა ამ პრობლემატიკის შემსწავლელ მეცნიერთა, მკვლევართა ნაშრომებს, ჟურნალისტთა სტატიებს და სხვადასხვა ისტორიულ წყაროებს.

თავდაპირველად რომის სადაზვერვო სტრუქტურა სუსტი იყო და ვითარდებოდა სახელმწიფოებრიობის გამტკიცებისა და სამხედრო საქმის განვითარებათან ერთად, რაც განსაკუთრებით გამოვლინდა პუნიკური ომების სანყის ეტაპზე (ანტიკური ხანის ფართომასშტაბიანი ომები რომსა და კართაგენის სახელმწიფოს შორის, ძვ.წ. 264-146).

ცნობილი რომაელი ისტორიკოსი ტიტუს ლივიუსი (ძვ.წ. 59-17, ლათ.: Titus Livius) თავის ნაშრომში „რომის ისტორია ქალაქის დაარსებიდან“ წერდა, რომ ზოგჯერ მინათმფლობელები და გამვლელები მორბოდენ ქალაქის კედლებთან თავის დასაცავად და აცნობდნენ რომაულ გარნიზონებს მტრის მოახლოების შესახებ.

დაზვერვის მნიშვნელობა უკვე უხსოვარი დროდან გასაგები გახდა რომის დაუძინებელი მტრის კართაგენის ხელისუფლებისთვის (ძ.წ. 814-146, ფინიკურ-პუნიკური სახელმწიფო). სადაზვერვო სამსახური მაღალ დონეზე განავითარა ანტიკური ხანის გამოჩენილმა მხედართმთავარმა და კართაგენის სახელმწიფო მოღვაწემ, რომის დაუძინებელ მტერმა № 1 – ჰანიბალ ბარკამ (ძვ.წ. 247-183, ინგლ.: Hannibal Barca).

ვიდრე მზადდებოდა იტალიაში სამხედრო კამპანია ალკების მთებიდან, ჰანიბალმა გააგზავნა თავისი აგენტები მთელ გალიაში, რის შედეგად გალიის ტომთა უმეტესობა მის მხარეს გადავიდა, სანამ რომაელები მიხვდნენ თუ რა ხდებოდა. რომაელები განცვიფრდნენ ასევე კართაგენული დაზვერვის მუშაობით ესპანეთში. ჰანიბალი ზედმინევნით ემზადებოდა ყოველი ლაშქრობის წინ და მონინააღმდეგეზე აგროვებდა ინ-

ფორმაციის მაქსიმუმს.

რომაელები ვერც კი წარმოიდგენდნენ რომ, იტალია კართაგენელებთან ბროძლის ველად გადაიქცეოდა. როგორც ამბობს ბერძენი რომაელი ისტორიკოსი აპიანუს ალექსანდრიელი (ჩვ.წ. 95-170, ლათ.: Appianus Alexandrinus), რომაელებმა ესპანეთში ათი ათასამდე ჯარისკაცი და 60-მდე გემი გაგზავნეს, ვინაიდან გავრცელდა ინფორმაცია თითქოს ფინიკელებმა გადაკვეთეს ებროს მდინარე. სინამდვილეში ამ დროს ჰანიბალი პირენეის გადაკვეთით გა-

ლისკენ მიემართებოდა.

პირველი პუნიკური ომის დროს რომაელებმა ვერ შეიმუშავეს ინფორმაციის გადაცემის რაიმე განსაკუთრებული მეთოდი, მაგრამ ლივიუსის მტკიცებით მიხვდნენ თუ რა მნიშვნელობა აქ დაზვერვას, როცა გაიარეს ჰანიბალთან ბრძოლების მძიმე სკოლა. ამის ერთ-ერთი პირველი მტკიცებულებაა ყველაზე მარტივი ხერხის – სასიგნალო შუქურის სიტემის გამოყენება, რომელიც აღწერილია ფაბიუსის მიერ ქალაქ არპის ალების დროს.

ძვ.წ. 208 კონსული მარცელიუსი მოკლულ იქნა კართაგენელებთან ბრძოლაში და ჰანიბალს, რომელიც დახელოვებული იყო ოფიციალური წერილების გაყალბებაში, ხელში ჩაუვარდა მისი ბეჭედი. ამჯერად რომაელებმა გაიგეს მარცელიუსის გარდაცვალების ამბავი და კონსულ კრისპინიუსმა იმის შიშით, რომ კართაგენელები აღნიშნული ბეჭდით რაიმეს მოიმოქმედებდნენ წინასწარ აცნობა მეზობელ ქალაქებს მარცელიუსის გარდაცვალების შესახებ და გააფრთხილა, რომ ბეჭედი მტრების ხელშია და არ უნდა ენდონ მისი სახელით დაწერილ არანაირ წერილს. როგორც კი ეს ამბავი მივიდა სალაფიაში, ქალაქში შემოსული რომაელი დეზერტირი ჯაშუში თავისი ამალით შეიპყრო მოსახლეობამ და მოკლა. ჯაშუში კონსულის წარმომადგენლად წარსდგა მოქალაქეების წინაშე და გადასცა მათ გაყალბებული წერილი ბეჭდით.

მეორე პუნიკური ომის მსვლელობისას რომაელებმა დიდი ყურადღება მიაქციეს დაზვერვის ორგანიზაციის საკითხს, თუმცა კართაგენელთა სადაზვერვო სისტემის დონესგან შორს იყვნენ. რომაელები ბერვ დანაკარგს აიცილებდნენ მეორე პუნიკურ ომებში, რომ ოპერატიული დაზვერვის ჩამოყალიბების აუცილებლობა დროულად დაენახათ. ყველაზე დიდ პროგრესს და პირველი სერიოზული განაცხადი სამხედრო და პოლიტიკურ დაზვერვაში მიაღწია ცნობილმა რომაელმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ და მეორე პუნიკურ ომში მონაწილე მხედართმთავარმა, პუბლიუს კორნელიუს სციპიო აფრიკანუს მაიორმა (დიდმა) (ძვ.წ. 235-183, ლათ.: Publius Cornelius Scipio Africanus Maior), რომელმაც შეასრულა უდიდესი როლი რომაელთა გამარჯვებაში მესამე პუნიკურ ომში. მან კარდინალურად შეცვალა კართაგენის ბედი და შეუნყო ხელი მის განადგურებას.

სციპიონმა არა მარტო კარგად გამოიყენა ჰანიბალისაგან მიღებული მწარე გაკვეთილები და მისი მეთოდები, არამედ ითვალისწინებდა ასევე თავისი მეგობრის ბერძენი ისტორიკოსის, სახელმწიფო მოღვაწის და მხედართმთავარის პოლიბიუსის ცოდნას, რჩევებს და გამოცდილებას (ძვ.წ. 201-120, ლათ.: Polybius), რომელიც რომაელებს

მხარეს უჭერდა აფრიკულ კამპანიაში. იგი აღნიშნავდა, რომ რომს მსოფლიო ბატონობის მისია აკისრია, საუბრობდა რომის კულტურისა და წესნყობილების უპირატესობაზე.

პოლიბიუსმა დეტალურად შეისწავლა ყველა პუნიკური ომის მსვლელობა, განსაკუთრებით კარგად იცოდა რომის მეოზობელ სახელმწიფოთა სადაზვერვო სისტემის შესახებ, რომლებიც დააარსეს ალექსანდრე მაკედონელის მემკვიდრეებმა და ჰქონდა საშუალება ადგილზე შეესწავლა მაკედონიის მეფე ფილიპე V-ს (ძვ.წ. 238-179, ძვ.ბერძნ.: Φίλιππος Ε΄) სტრატეგია სამხედრო მოქმედებების დროს.

მესამე პუნიკური ომში (ძვ.წ. 149-146) რომაელებმა უკვე მოიპოვეს გამარჯვება კართაგენზე. ესპანეთის ჩრდილოეთით სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ქ. ნუმანციის აღების დროს ძვ.წ.134-133 პოლიბიუსი უშუალოდ იმყოფებოდა ბრძოლაში.

ხერხები რომლითაც სციპიონი მოქმედებდა სამხედრო ოპერაციების დროს, ძირითადად დაფიქსირებულია აპიანუს ალექსანდრიელის ნაშრომში „რომის ისტორია“.

სციპიონი იყენებდა სამხედრო დაზვერვაში სპარსული კავშირგაბმულობის მეთოდს. მან წარმატებულად შექმნა საფოსტო სადგურების ერთიანი სისტემა, სასიგნალო შუქურა ღამის დროისათვის, ხმოვანი კავშირი, ნითელი სასიგნალო დროშები დღის საათებში. ეს იყო დიდი ნაბიჯი წინ, რაც პოლიბიუსის დახმარებით მოხერხდა, ვინაიდან ბერძენები კარგად იცნობდნენ სპარსულ „ემმაკურ“ მეთოდებს.

მართალია კავშირის დამყარების ასეთმა მეთოდმა გაამართლა, მაგრამ მისი გამოყენება სამხედრო მიზნებისთვის არ გაგრძელდა, და როგორც ლივიუსი ამბობს არ შექმნეს რომაელებმა თავისი დიპლომატიისათვის

მაკედონიის მეფე ფილიპე V-ს მსგავსი ინფორმაციის გადაცემის რაიმე ანალოგი. როდესაც სციპიონმა მოსალაპარაკებლად ფილიპე V-სთან გაგზავნა დესპანი ტიბერიუს გრაკხი, მან ბრწყინვალედ გამოიყენა მაკედონელი მეფის კავშირის სისტემა, ცვლიდა ცხენებს ყოველ სადგურზე და 200 კმ. მანძილი სამ დღეში დაფარა, რაც რომაელებისთვის წარმოუდგენელი იყო

თუმცა გარდა სციპიონისა რესპუბლიკის პერიოდში რომში (ძვ.წ. 509-27, ლათ.: **Res publica Populi Romani**) კიდევ იყო რამდენიმე სახელმწიფო მოღვაწე რომლებიც მაღალ დონეზე აფასებდნენ ოპერატიულ დაზვერვას და სწრაფ კავშირგაბმულობას, მაგრამ სენატის გადაბირება გამოეყოთ ხარჯები რათა შექმნილიყო ჩამოყალიბებული საინფორმაციო სამსახური ვერ შეძლეს.

დაზვერვის ახალი პერიოდი იწყება რესპუბლიკის არსებობის მინურულს და უკავშირდება რომის ისტორიის დიდ ეპოქას, როცა შეიქმნა ძლევაგამოსილი რომის იმპერია (ძვ.წ. 27- წ.წ. 476/1453, ლათ.: **Imperium Romanum**, სენატი და რომის მოქალაქენი, ინგ.: **The Senate and People of Rome**, ლათ.: **SENATUS POPULUS QUE ROMANUS – SPQR**)

ძვ.წ. I საუკუნისთვის რომის მმართველობა და გავლენა გავრ-

ცელდა დიდ ტერიტორიებზე. რომი უახლოვდებოდა მსოფლიო ბატონობას და რომაული ლეგიონები მიიწვედნენ აღმოსვლეთისაკენ. ამ პერიოდში რომაელები უშუალოდ გაეცნენ აღმოსავლეთ იმპერიებში საიდუმლო და სტრატეგიული ინფორმაციის გადაცემის მეთოდებს. ასევე სადაზვერვო-ინფორმაციული სისტემის, სამხედრო და პოლიტიკური

დაზვერვის მეთოდების განახლების და გაუმჯობესების საშუალება ჰქონდათ.

დაპყრობილი მიწები ივსებოდა რომაელი ვაჭრებით, გადასახადების ამკრეფთა სახელმწიფო მოხელეებით, ფინანსური მაგნატების აგენტებით, სენატის და პოლიტიკური ლიდერების ჯაშუშებით. თავისთავად მათ ინტერესებში შედიოდა დაპყრობილ ან მეგობრულ მიწებზე რაიმე მოვლენის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება ქალაქის მმართველთათვის რათა უზრუნველყოფილიყო თავიანთი ფინანსების, უძრავი თუ მოძრავი ქონების უსაფრთხოება.

რომაელი ვაჭრები იმავე დროს ჯაშუშები რომ იყვნენ, ამას ხვდებოდა რომის ყველა მეზობელი სახელმწიფო. ამიტომ ყველა ფრთხილად ეკიდებოდა მათ. კართაგენმა, პირველ და მეორე პუნიკურ ომებს შორის სამშვიდობო ზავის პერიოდში, განსაკუთრებული ზომები მიიღო. რომაელებთან ვაჭრობა მიმდინარეობდა სპეცი-

ალურად გამოყოფილ ადგილებში, ქალაქის ან პორტის ხელისუფლების წარმომადგენლების თანდასწრებით. მათ აკრძალული ჰქონდათ ქალაქში ნებართვის გარეშე თავისუფალი მოძრაობა. იგივეს აკეთებდა რომი კართაგენელებთან მიმართებაში. პორტებში სავაჭრო გემებს დიდი ხნით გაჩერების უფლება არ ჰქონდათ.

რომის შეღწევამ მცირე აზიაში გამოაცოცხლა მდიდრები, ვაჭრები და სპეკულიანტები. ზღაპრული სიმდიდრეები იზიდავდა იმპერიას როგორც მაგნიტი. მაგრამ რომაელთა გზაზე იდგა შავი ზღვისპირეთის სახელმწიფო პონტოს მეფე, კარგი სტრატეგი, მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე. უშიშარი და ამავე დროს დესპოტი მმართველი მითრიდატ VI ევპატორი (ძვ.წ. 134-63, ძვ.ბერძნ.: **Μιθριδάτης Α' Κτίστης**), იმპერიის ე.წ. № 2 დაუძინებელი მტერი, ანუ მეორე ჰანიბალი და რომის ძირითადი მეტოქე ალმოსავლეთით.

როგორც ამბობდა აპიანიუსი:

„მან იცოცხლა 68 თუ 69 წელი, რომელთაგან 57 წელი იყო მეფე. დაიმორჩილა ბარბაროსული ერები და რომაელებს 40 წელი ებრძოდა. სულით ძლიერი და უსაზღვრო ძალის პატრონი იყო.....“ მას დიდი განათლება მიღებული არ ჰქონდა, მაგრამ გატაცებული იყო ელინისტური კულტურით, მეცნიერებით და ხელოვნებით. იყო კარგი ორატორი და ყველა მის დაქვემდებარებაში მყოფ 22 ერის წარმომადგენლებს თავის ენაზე ესაუბრებოდა.

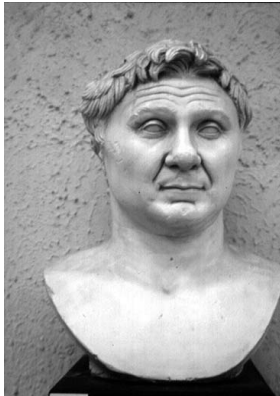
ამავე დროს გამოირჩეოდა სისასტიკით, ცბიერებით, ცრურწმენით და მიდრეკილება ჰქონდა მკველობების მიმართ – არ დაინდო საკუთარი დედა, ძმა, და ექვსი შვილი.

მითრიდატის საქმიანობის ანალიზისას ომის პერიოდში, ბევრი მკვლევარი ამტკიცებს, რომ მას ჰყავდა თავისი აგენტურული ქსელი რომაელთა ნალები საზოგადოების რიგებში. მისი წინამორბედების მსგავსად ისიც აწარმოებდა ხანგრძლივ დაზვერვას, ბრძოლის წინ და ყოველთვის უშეცდომოდ იყო ინფორმირებული მტრის ქვეყანაში შიდაპოლიტიკურ ვითარებაზე, რაზეც მეტყველებს მაგალითად ელვისებური სისწრაფით ჩატარებული საიდუმლო ოპერაცია რომაელი ვაჭრების და წარმომადგენლების მასიური ლიკვიდაციის შესახებ ერთ დღეში.

ასეთი ტერორის ორგანიზების მიზანი იყო რომის გავლენისა და მისი სადაზვერვო ქსელის განადგურება და ამავე დროს პონტოს პოლიტიკური და ეკონომიკური ზეგავლენის გაძლიერება. როგორც აპიანიუსი ამბობს: „მითრიდატმა საიდუმლოდ აცნობა ყველა

ქალაქის მმართველს, რათა შეეპყროთ და მოეკლათ ყველა რომაელი და როცა დადგა დათქმული დრო ბრძანება ერთდროულად ყველა ქალაქში შესრულდა. . .“ აღნიშნული „ოპერაცია“ ჩატარდა ძვ.წ. 88 წ. სადაც მოკლულ იქნა სხვადასხვა მონაცემებით 80 ათასამდე რომის მოქალაქე. ცხადია ასეთი მასიური ხოცვა-ჟლეტა კარგი სადაზვერვო და ინფორმაციული ქსელის, საიდუმლო პოლიციის არსებობის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. რომის დემოკრატიას ძვირად დაუფჯდა კიდევ ერთხელ ცენტრალიზებული დაზვერვის უქონლობა.

„იცოდე წინასწარ მოწინააღმდეგის განზრახვა – იმოქმედებ როგორც ღმერთი!“ – ამბობდა დიდი ჩინელი ფილოსოფოსი და სამხედრო სტრატეგი სუნ ძი. მითრიდატე, რომელსაც გააჩნდა ინფორმატორებისა და ჯაშუშების ფართო ქსელი, კარგად იყო ინფორმირებული დაუსრულებელი უთანხომოებების და კონფლიქტების შესახებ რომის სახელისუფლებო ფენებში, რისი წყალობითაც აირჩია შესაბამისი მომენტი რათა დაემორჩილებინა მცირე აზია.

მაგრამ რამდენიმე მრავალწლიანი ომების შემდეგ მცირე აზიაში, ძვ.წ. 66 წელს რომაელებმა მტრის განადგურება დაავალეს ახალგაზრდა და ენერგიულ სახელმწიფო მოღვაწეს, მხედართმთავარს გნეიუს პომპეუსს მაგნუსს (დიდებულს) (ძვ.წ.106-48, ლათ.: Gnaeus Pompeius Magnus). პომპეუსმა შეკრიბა ძლიერი ჯარი, მოკავშირეთ გაიხადა პართენელები და უკანასკნელ ბრძოლაში პონტოს სამეფოში დაამარცხა მითრიდატი, რისი მემკვიდრით დაიპყრო მთელი მცირე აზია, ხოლო გაქცეული, დამარცხებული და იმედგაცრუებული მითრიდატი მოკლა მისივე თხოვნით მისმა პირადმამცველმა გალმა ძვ.წ. 63 წელს.

ცნობილი ფილოსოფოსი და რომაელი პოლიტიკოსი მარკუს ტულიუს ციცერონი (ძვ.წ. 106-43, ლათ.: Marcus Tullius Cicerō) აღნიშნავს, რომ ყველა პოლიტიკური და სამხედრო მონაცემები რომში გადაიცემოდა პირადი შიკრიკების მეშვეობით, ანუ კერძო პირების ფინანსების ხარჯზე. მცირე აზიაში ქვეყნის დაზვერვას ორგანიზაციას და დაფინანსებას უწევდნენ კერძო პირები, რომლებიც იძულებული იყვნენ საკუთარი ძალებით დაეცვათ თავიანთი და სახელმწიფოს ინტერესები, საკუთარი სიცოცხლის ფასად.

ჩვენს წინაშეა საინტერესო ფენომენი იმისა, თუ რომის დემოკრატიულ საზოგადოებაში მოქალაქეები როგორ იღებენ თავის თავზე

ინიციატივას, როცა მათი ინტერესები ემთხვევა სახელმწიფოს ინტერესებს.

ინფორმაციის გადაცემა სამოქალაქო ომების პერიოდში ხდებოდა ასევე სანაოსნო გზებითაც. მართალია რომაელებმა გაანადგურეს კართაგენის სამხედრო საზღვაო ფლოტი, მაგრამ ხმელთაშუა ზღვის სავაჭრო გზები დაცული არ იყო, ვინაიდან გავრცელებული იყო მეკობრეობა. მცირე აზიის სანაპიროს მეკობრეები იყვნენ ყველაზე თავზეხელაღებული და მითრიდატე კარგად იყენებდა მათ რომის წინააღმდეგ. ციციერონი აღნიშავდა, რომ რომის დესპანები, კვესტორები და პრეტორები ხშირად ხდებოდნენ ტყვეობაში მეკობრეებთან, რაც ახალგაზრდობაში თავს გადახდა კეისარსაც.

ძველი რომის ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პერიოდი კეისარის მმართველობის ხანა. გაიუს იულიუს კეისარი იყო დიდი სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწე, დიქტატორი, მხედართმთავარი, მწერალი (ძვ.წ. 102-44, ლათ.: Gaius Iulius Caesar). თავისი სამხედრო წარმატებებით უმაღლოდა არამარტო თავის მხედართმთავრის, სტრატეგის და პოლიტიკოსის, დიპლომატის თვისებებს, არამედ მის მიერ შემუშავებულ და კარგად გათვლილ სადაზვერვო სისტემას.

გალიას, ანტიკურ ხანაში ევროპაში ყველაზე დიდი ტერიტორია ეკავა მდ. რეინიდან პირენეის მთებამდე. სანამ დაიწყებდა რაიმე სამხედრო ოპერაციას კეისარი ცდილობდა მიეღო მაქსიმალურად დაწვრილებითი ინფორმაცია ტერიტორიის გეოგრაფიის, ადგილობრივი ხალხის, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ორგანიზაციის და საერთოდ ისტორიის თაობაზე. მის ჩანაწერებში აღმოვაჩინეთ მონაცემებს გალიას ეთნოგრაფიის, გეოგრაფიის და ისტორიის შესახებ.

სხვა ნიგნში კი კეისარი მოგვითხრობს თუ რა გაიგეს მისმა მზვერავებმა გერმანული ტომების შესახებ რეინის სანაპიროსთან. მან სკურპულოზურად შეისწავლა მათი წეს-ჩვეულებები, ყოფა-ცხოვრება, კვება, ტანისამოსი და გამოიტანა სასარგებლო დასკვნა გერმანელი მეომრების გამძლეობასა და

უდრეკობის შესახებ.

მართალია თანამედროვე მეცნიერული პოზიციიდან, ანტროპოლოგიური, გეოგრაფიული, პოლიტიკური და ეკონომიური კვლევები ზუსტი არ იყო, მაგრამ მან შეადგინა უმნიშვნელოვანესი ცნობები ამ ხალხთა ადრეული ისტორიის შესახებ. კეისარის თხზულებებიდან ცნობილია, რომ ბრიტანეთში მისი პირველი ექსპედიციის მიზანი იყო ადგილების შესწავლა და მომავალი ქმედებების განსაზღვრა.

საერთოდ გალიაში ომი არ იყო ადვილი, გალიელები არა მატრო მამაცი მეომრები იყვნენ, არამედ კარგად ჰქონდათ განვითარებული სამხედრო დაზვერვის ზოგიერთი მეთოდი, როგორცაა ნებისმიერი იფრომაციის მოპოვება სოფელში ან თემში შემოსული უცხო გამვლელის, ვაჭარისაგან, ამ ინფორმაციის გადამონმება და ასე შემდეგ. კეისარი აღნიშნავს, რომ თემის უხუცესები ამავე დროს აკონტროლებდნენ ადმინისტრაციულად განვითარებულ თემებში აშემოსულ ჭორებს თუ ამბებს და მაგისტრატები იმას აწვდიდნენ ხალხს სახალხო კრებებზე, რაც საჭირო იყო უსაფრთხოებისა და თავდაცვისთვის.

გამჭრიახი და გონებაამახვილი კეისარი მალევე მოერგო არსებულ ვითარებას, აქტიურად გამოიყენა თავის აგენტურიული ქსელი, რის შედეგად აჯობა ბევრ მონინალმდეგეს და გაიმარჯვა.

პომპეუსსა და კეისარს შორის არსებულ კონფლიქტში, რომის სამოქალაქო ომის პერიოდში (ძვ.წ. 52-45), კეისარისთვის მნიშვნე-

ლოვანი იყო გავლენის მოხდენა საზოგადოებრივ აზრზე, როგორც რომში ისე დასავლეთ პროვინციებშიც. პირველ შეტაკებაში პომპეუსთან კეისარი შეეცადა გამოეყენებინა სციპიონ აფრიკელის სამხედრო დაზვერვის მეთოდი, მაგრამ დამარცხდა. საერთო ჯამში სადაზვერვო ომი კეისარმა მაინც მოიგო.

დამარცხების მიუხედავად მან გააგრძელა კამპანია და ჯაშუშების, ინფორმატორების და შიკრიკების მეშვეობით, პრაქტიკულად გაანადგურა პომპეუსის ძალები ფესალიაში. პომპეუსი გაიქცა ეგვიპტეში. კეისარი კაგრად აცნობიერებდა თუ რა შედეგები მოყვებოდა ბრძოლის ველიდან მოსულ ამბებს და პირველად რომის ისტორიაში ორგანიზება გაუკეთა რეგულარული კავშირის სისტემას შიკრიკ მხედართა მეშვეო-

ბით, რომლებიც თანაბარ მანძილზე ე.წ. სადგურებში ცვლიდნენ ერთმანეთს. ასე რომ ინფორმაცია კეისარის ფესალიაში გამარჯვების შესახებ დროულად მივიდა სიცილიაში, რომელსაც ემუქრებოდა პომპეუსის ფლოტი. ახალმა ამბავმა გამბედაობა შემატა ქ. მესინის მოსახლეობას და დამპყრობელთა გეგმები ჩაიშალა. ასე ჩაშალა კეისარმა პომპეუსის მხრიდან სენატის დეზინფორმირების გეგმა. უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდის რომში ხშირ ხასიათს ატარებდა ასეთი მცდელობებით საზოგადოებრივ აზრზე გავლენის მოხდენა.

ანტიკური რომის ხანაში ინფორმაციის გადაცემის რეგულარული სისტემის ჩამოყალიბება კეისრის დამსახურებაა, თუმცა

დაზვერვის ასეთი მეთოდები კარგად იყო ნაცნობი ბევრ აღმოსავლურ ქვეყანაში და რომის მეზობელ სახელმწიფოებში. სამოქალაქო ომის მსვლელობისას, ერთხელ, კეისარმა გაგზავნა დესპანი პომპეუსთან მშვიდობიანი ზავის დასადებად. ლეგიონერი „მიდიოდა დღე და ღამე და ცვილდა ცხენებს ყოველ ქალაქში“.

ასეთი „სადგურები“ ახალი ცხენებით, სურსათით და სხვა მომსახურებით არ იყო სახელმწიფოს დაქვემდებარების ქვეშ. მაგრამ მათი არსებობა მაკედონიის იმპერიის დანგრევის შემდეგაც მიუთითებს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა უწევდა სამსახურს მაკედონელ მეფეთა მიერ დანერგილ სისტემას. დიდი რომაელიც ფართოდ იყენებდა ამ შესაძლებლობებს და რომში სახელმწიფო ფოსტის სისტემაში დაინერგა საიდუმლო ინფორმაციის გადატანის მეთოდი, რომელსაც უკვე აფინანსებდა სახელმწიფო და იგი გადაჭედილი ცხენოსან საიდუმლო აგენტებს რასაც ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

რომის იმპერიამ გაუძლო მრავალ საუკუნეს თავისი სამფლობელოების თანდათან გაფართოებით. ეს იყო სახელმწიფოს თვითგადარჩენის ძირითადი მექანიზმი, რომელიც პირველ რიგში დამოკიდებული იყო მუდმივ სამხედრო ექსპანსიაზე. მაგრამ კოლოსალურ მასშტაბამდე გაზრდილ იმპერიაში სტაბილურობის მიღწევა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ძველი ძღვევამოსილ სახელმწიფოთა გამოცდილების გაზიარებით

კეისარის მკვლევლობის შემდეგ, დიდმა იმპერატორმა ანდერძით მთელი ქონება და მემკვიდროეობა დაუტოვა თავის შვილობილს, შემდგომ იმპერატორ გაიუს ოქტავიუს იულიუს აუგუსტუსს

კეისარს (ძვ.წ. 63 – ჩვ.წ. 14, ლათ.: დაბ.სახ. – Gaius Octavius Thurinus, Imperator Gaius Iulius Caesar Augustus), რომელსაც თავიდანვე გამოუჩნდა მონინალმდეგეები საიმპერატორო კარზე ხელისუფლების სათავეში მისი მოსვლის გამო. მან გააგრძელა მისი წინამორბედის მიერ კარგად აწყობილი სადაზვერვო სისტემის გამოყენება და მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობისა ჩამოიცილა ბევრი შიდა მტერი.

ინფორმაციას ყველაზე კარგად ფლობს ის ვინც ოპერატიულად ახერხებს მის მიწოდებას და გადაცემას. ამის გათვალისწინებით ოქტავიუსი ზრუნავდა მუდმივი კავშირის დამყარებაზე სამხედრო შტაბის, ძირითადი შეიარაღებული ძალების, იმპერიის საზღვრებისა და დედაქალაქს შორის და ჩაუყარა საფუძველი რეგულარულ სამხედრო-სავაჭრო კურიერების სამსახურს. რესპუბლიკის პერიოდში მთელ მანძილს რომიდან პროვინციამდე კვეთდა მხოლოდ ერთი კურიერი-სტატორი, აუგუსტუსმა კი მოაწყო მთავარ გზებზე სადგურები, სადაც იცვლებოდნენ კურიერები. მუდმივი კავშირის დამყარების შედეგად კეისარმა მიიღო ინფორმაციის მონოდების და გადაცემის

მაღალი სიჩქარე და მიეცა შესაძლებლობა უფრო ხშირად მიეღო ახალი ინფორმაცია ქვეყნის შიდა და საგარეო პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ვითარების შესახებ.

ასეთ სადგურებში მალე გამოჩნდა მარხილიანი ცხენებით აღჭურვილი კურიერები, რაც გულისხმობდა იმას, რომ იმპერიულ ფოსტას უზრუნველყო მაგისტრატების (ხელმძღვანელი, ქალაქის თავი, მმართველი, ლათ.: Magistratus) ან სხვა სახელწიფო ჩინოვნიკის გადაადგილება ოფიციალური მისიების დროს.

ამიტომ ავგუსტუსმა შემოიღო ევექციონი (ლათ.: Evectio) – დოკუმენტი, რომელიც აძლევდა რწმუნებულ პირებს უფლებას მიეღოთ ცხენი და უნაგირი იმ სადგურებში ან მუნიციპალიტეტებში, რომლის ტერიტორიასაც გადიოდნენ. ასე ამუშავდა რეგულარული სახელმწიფო პოსტა (ლათ.: Cursus Publicus), რომელიც არსებობდა რომის იმპერიის დაცემამდეც. საიმპერატორო ფოსტა არამარტო სწრაფი გადაადგილების, არამედ ინფორმაციის გადაცემის კარგი საშუალებაც იყო. იგი გადაიქცა მოსახლეობის ფარული მართვის და თვალყურის ყველაზე მოხერხებულ ინსტრუმენტად, საზოგადოების აზრის კონტროლის და ფართო მასებზე გავლენის საშუალებად.

იმპერიულ ხანაში ძირითად აგენტებად გვევლინებოდნენ ე.წ. ფრუმენტარიები (ლათ.: Frumentarius, სახელმწიფო მოხელე, ლეგიონერი, პოლიციური ან სხვა განსაკუთრებული უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირი) რომლებიც თავდაპირველად აწვდიდნენ ხორბლითა და სურსათ-სანოვავით არმიას და სამხედრო დასახლებებს. ამის შესახებ ნათლად მოწმობს ლივიუსი, ციცერონი და კეისარი.

აპიანუსის „სამოქალაქო ომების ისტორიაში“ აღწერილია თუ როგორ მარჯვედ გამოიყენებოდა აგენტები-ვაჭრები პოლიტიკური პროპაგანდისთვის ან შპიონაჟისთვის არმიის შიგნით. ეს იდეა დაებადა ოქტავიუსს, რომელმაც დაგეგმა შურისძიება და სურდა კეისარის მკვლელების განადგურება. როცა იმპერატორმა გაიგო, რომ მისი პოლიტიკური მონინალმდევე ანტონიუსი (ძვ.წ. 83-30, ლათ.: Marcus Antonius), მაშინ ჯერ კიდევ მისი დროებითი მოკავშირე, მის ავტორიტეტს ლახავდა მოსახლეობაში მან გაგზავნა რამდენიმე აგენტი ვაჭარი ანტონიუსის ბანაკში.

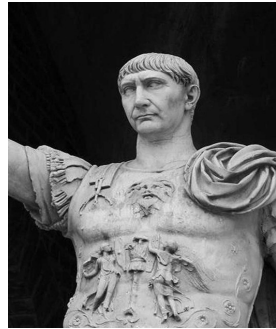

ჩვ.წ. ბის საქმიანობა გაფართოვდა და გააქტიურდა და მათ უკვე უწოდებდნენ ჯარისკაცებს, რომლებიც ასრულებდნენ პირველ რიგში სპეკულატორების (ინგ. Speculātor – ჯაშუში) ფუნქციას – მაძებარი-მზვერავი. შესაძლოა ეს იყოს პირველი მტკიცებულება ფრუმენტარიების საქმიანობისა პოლიტიკური აგენტების როლში. აპიანუსი ამტკიცებს, რომ ასეთი პროპაგანდა საკმარისად ეფექტური იყო და განსხვავების მოძებნა ნაღდ საქმოსნებსა და შენიღბულ ჯაშუშებს შორის რთული იყო.

გვიანდელი ლათინური წყაროებიდან ჩანს, რომ შემდგომში თითოეულ ლეგიონს ფრუმენტარიების თავის ქვედანაყოფი ყავდა,

ანუ იგულისხმებოდა დაზვერვის ქვედანაყოფი.

რომაელ ისტორიკოსმა და სენატორმა პუბლიუს კორნელიუს ტაციტუსმა (ჩვ.წ. 56-117, ლათ.: Publius Cornelius Tacitus) განსაზღვრა რომის მე-13 იმპერატორის, დიდი სახელმწიფო მოღვაწის და პილიტიკოსის მარკუს ულფიუს ნერვა ტრაიანუსის (ჩვ.წ. 98-117, ლათ.: Marcus Ulpius Nerva Traianus) მმართველობა, როგორც „უბედნიერესი საუკუნე“ (ლათ.: *Beatissimum Saeculum*). მის ეპოქამ დატოვა კიდევ ასეთი კვალი თანამედროვეების და შთამომავლების მეხსიერებაში. ყველა შემდგომ იმპერატორს სენატი უსურვებდა ყოფილიყო „ავგუსტუსზე ბენდიერი და ტრაიანეზე უკეთესი“ (ლათ.: *felicior Augusti, melior Traiani*).

დიდმა იმპერატორმა არსებითი ცვლილებები შეიტანა და მოახდინა რომის შეიარაღებული ძალების კომპლექსური რეორგანიზაცია: ლეგიონების რაოდენობა გაიზარდა 30-მდე, კავალერიაში შევიდა ასევე საბრძოლო აქლემებით დაკომპლექტებული ქვედანაყოფი. ჩამოაყალიბა დაცვის ახალი ცხენოსანი სამსახური (ლათ.: *Equites singulares*) და რაც მთავარია ფრუმენტარიები გარდაქმნა დაზვერვის ქვედანაყოფად, რომლებიც შედიოდნენ უცხოური ლეგიონების შემადგენლობაში (ლათ.: *Castra Peregrinorum*)

ზოგიერთ ცნობებს საიმპერატორო დაზვერვის საქმიანობის შესახებ გვატყობინებს ბერძენი ფილოსოფოსი და ისტორიკოსი პლუტარქე (ძვ.წ. 46 – ჩვ.წ. 127, ლათ.: Plutarchos). მის „იმპერიის ისტორიაში“ აღნიშნულია, რომ იმპერატორი ადრიანუსი (ლათ.: Publius Aelius Traianus Hadrianus Augustus, ჩვ.წ. 76-138) ამის მეშვეობით ადევნებდა თვალყურს თავისი ახლობლების პირად ცხოვრებას და ზოგჯერ მონაწილეობდა მათ ოჯახური დავების და სხვა კონფლიქტებს გადანყევტაში.

აქვე ავლნიშნავდით, რომ იმპერატორ ტრაიანესა და მარკუს ავრელიუსის (ჩვ.წ. 121-180, ლათ.: Marcus Aurelius Antoninus) პერიოდში როგორც იქნა გამოჩნდა და დაინერგა აღმოსავლურ ქვეყნებში კარგად ნაცნობი სასიგნალო შუქურის სის-ტემის გამოყენება ქალაქების საფორტიფიკაციო ნაგებობებში.

ყველა იმპერატორი ეყრდობოდა თავის ფრუმენტარის, განსაკუთრებით ტახტზე ასვლის პერიოდში, როგორც გამოიყენა 24-

რომის იმპერატორმა და უზურპატორმა მაკრინუსმა (ჩვ.წ. 164-218).

ხოლო იმპერატორ ჰალილენის (ჩვ.წ. 253-268) ფრუმენტარიები მუდმივად აცნობებდნენ, თუ რას ამბობდნენ მასზე საიმპერატორო კარზე მყოფი მოახლეებისა თუ ოჯახის წევრები. ეს იყო გამაფრთხილებელი ზომები შესაძლო მეტოქეთა მოქმედების წინააღმდეგ. ზოგიერთ ლათინურ ტექსტებში ეს საიდუმლო აგენტები გამოდიან ჟანდარმების ან ცენტურიონების როლში, რომის „კონცენტრაციულ ბანაკებში“, ანუ მსხვილ შახტებში, სადაც მუშაობდნენ მსჯავდებულები.

ამიტომ თვალი შეიძლება მივადევნოთ საინტერესო ევოლუციას: ქვედანაყოფები, რომლებიც გამოიყოფოდნენ თავდაპირველად დაზვერვისთვის, თანდათანობით გარდაიქმნება იმპერატორის პირადი დაცვის სპეციალური დანიშნულების რაზმებად. აგენტები იწყებენ პოლიციელთა ზოგიერთი მოვალეობის შესრულებას, სისხლის სამართლის სამძებროს განსაკუთრებული ქვედანაყოფის ფორმირებას, აკონტროლებენ მოსახლეობას, თვალს ადევნებენ საეჭვო სუბიექტების გადაადგილებას, ხანდახან ჯალათების როლშიც გამოდიან, იცავენ სახელმწიფო ფოსტას.

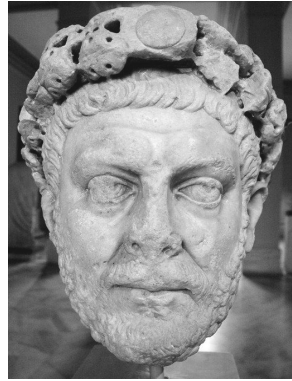
ეს ყველაფერი უმნიშვნელოვანესია უდიდესი იმპერიის სამართავად. ამასთან ერთად ფრუმენტარიები არ იყო საიდუმლო პოლიცია ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. ისინი არ წარმოადგენდნენ ერთიან ჯგუფს რომელსაც მართავდა ერთი მეთაური, ისინი იყვნენ სამხედრო დაზვერვის ჯარისკაცები, ვინც აყავდათ სამუშაოდ ცენტრალური და პროვინციის ხელისუფლებას სპეციალური ამოცანებისათვის და მათ შეეძლოთ დავალების შეესრულება უფრო ეფექტურად ვიდრე უბრალო ჯარისკაცს.

ფრუმენტარიების საქმიანობა გვიჩვენებს რომის იმპერიის ზოგიერთ დამახასიათებელ შტრიხებს სადაც იმპერატორებმა ანდეს მნიშვნელოვანი და საპასუხისმგებლო თანამდებობები სანდო პირებს, ხანდახან სხვადასხვა ფენიდან წარმოშობილთა და ხელმძღვანელობდნენ მხოლოდ მათ რჩევებზე დაყრდნობით. ამის შედეგად სასახლეები ინტრიგების და შეთქმულებების ბუდე ხდებოდა, სადაც დამანგრეველ როლს თამაშობდნენ იმპერატორის ფავო-

რიტები, ყოფილი მონები, კურტიზანი ქალები და ამბიციური ცოლები.

წარმოიდგინეთ რა ადვილად და ბოროტად შეიძლებოდა ფრუმენტარის თანამდებობის გამოიყენება პირადი მიზნებისთვის, გამდიდრებისთვის და სადაზვერვო და კონფიდენციალური ინფორმაციის ავანტიურისტებზე და საეჭვო პირებზე მიყიდვით, რათა ნებისმიერ ფასად გაენადგურებინათ პირადი პოლიტიკური მტერი ან მეტოქე. ფრუმენტარიების დამლუპველი საქმიანობა ძირითადად ჩვ.წ. III საუკუნეში გამოვლინდა, როცა

გაჩაღებული იყო სამოქალაქო ომი და არმია აკონტროლებდა ხელისუფლებას. ფრუმენტარიები გახდნენ იმდენად აუტანელი მოსახლეობისათვის, რომ როცა იმპერატორ დიოკლეტიანუსმა (ჩვ.წ. 245-313, ლათ.: Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) ე.წ. მესამე საუკუნის კრიზისი დაასრულა რომში, მოხდა მთელი სახელმწიფოებრივი მანქანის რეორგანიზება და გადაწყდა ამ ინსტიტუტის ლიკვიდაცია. მაგრამ მალევე გახდა ნათელი, რომ შეუძლებელია უდიდესი იმპერიის მართვა ორგანიზებული შიდა სადაზვერვო სამსახურის გარეშე. ფრუმენტარიების ინსტიტუტის გაუქმების შემდეგ, დააარსდა დაზვერვის და კონტრდაზვერვის სპეციალური სამსახური – საზოგადოებრივი საქმეთა აგენტების კორპუსი (ლათ.: *Agentes in Rebus*).

ტაციტუსის „ისტორიაში“ ვნახავთ, რომ უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს შეეძლოთ საზღვრის გადაკვეთა მხოლოდ დღის შუქზე და ვალდებულები იყვნენ იარაღი დაეტოვებინათ საზღვარზე გადასასვლელ პუნქტებში. გზის გაგრძელება შეიძლებოდა მხოლოდ დაცვის თანხლებით, გარკვეული თანხის გადახდის სანაცვლოდ. მოსაზღვრე სახელმწიფოთა ტომებთან ვაჭრობა დასაშვები იყო მხოლოდ სპეციალურად გამოყოფილ ადგილებში და დროის გარკვეულ მონაკვეთში.

სამხედრო დაზვერვისადმი ზედაპირული დამოკიდებულების გადალახვის შემდეგ, რაც დამახასიათებელი იყო რესპუბლიკის პერიოდისათვის, რომაელებმა კარგად განავითარეს სპეცსამსახურების საქმიანობა. მაგრამ ზოგიერთი იმპერატორის, საიმპერატორო კარზე მყოფ პირთა, სენატორთა, ან სამხედრო მაღალჩინოსანი პირების მიერ დაზვერვის სამსახურის პირადი მიზნებისთვის გამოყენება, რომელიც ზოგჯერ არ ემთხვეოდა საშინაო თუ საგარეო სახელმწიფოებრივ ინტერესებს, საგრძნობლად შეასუსტა ქვეყნის უსაფრთხოება.

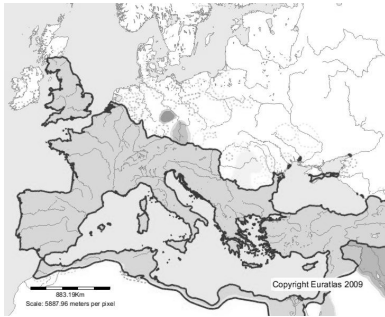
კრიზისული მოვლენები იმპერიაში ფაქტიურად III საუკუნეში დაიწყო. მოხდა სიღრმისეული ცვლილებები პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში. პოლიტიკურმა ანარქიამ, რომელიც გამონეული იყო იმპერატორთა, ხელისუფლების აპარატის ხშირი შეცვლით, გერმანული ტომების, ბარბაროსთა გახშირებული შემოჭრით ქვეყნის ტერიტორიაზე გამოიწვია მთელი იმპერიის დესატბილიზაცია.

გარდა პოლიტიკური სიძნელებისა კრიზისი ყველა სფეროებს შეეხო. რომის ეკონომიკა, რომელიც ისედაც ვითარდებოდა არათანაბრად და პირდაპირ დამოკიდებული იყო სამხედრო ექსპანსიაზე და არმიის სიძლიერეზე, დასუსტდა. იმპერიის დაცემის ძირითადი მიზეზი გახდა არმიის ბრძოლისუნარიანობის დასუსტება, რომელიც დემოგრაფიულადაც შეიცვალა და ლეგიონერის მომზადების და მოტივაციის დონე საგრძნობლად დეცა. დამლუპველი აღმოჩნდა სხვადასხვა მოკავშირე ტომების მეომართა დაქირავება სამხედრო სამსახურში, რომლებიც აღწევდნენ არმიის მმართველ აპარატში და საკუთარი ინტერესების გათვალისწინებით გავლენას ახდენდნენ ამა თუ იმ სამხედრო კამპანიის მსვლელობაზე.

რომის ლეგიონს შერჩა მხოლოდ სახელწოდება, შეეცვალა საქმიანობის სპეციფიკა და დავიდა მილიციისა ან შიდა ჯარის დონემდე. არმიის ძირითადი დამახასიათებელი თვისება დისციპლინა თანდათან გაქრა და სიძლიერე დამყარებული იყო ერთეულების პირად მამაცობასა და პატრიოტიზმზე. ამიტომ ძლიერი ჯარის არსებობა, რაც მოახდენდა ქვეყნის საშინაო ვითარების და იმპერიის საგარეო პოლიტიკური პოზიციების გამყარებას საერთაშორისო

არენაზე, შეუძლებელი იყო. ომის წარმოების მეთოდები დაემსგავსა ბარბაროსულს, რამაც ძირფესვიანად დაასუსტა სადაზვერვო საკმინობაც.

ჰათიჯე ერთურქი

ფაშის ციხე ოსმალეთის პერიოდში (1579-1829)

აბსტრაქტი. ფოთი, რომელიც მდებარეობს დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ სამეგრელოში, შავი ზღვის მნიშვნელოვანი სავაჭრო – საპორტო ქალაქია. მას თურქები ფაშის ციხესიმაგრედ მოიხსენიებდნენ. თავისი არსებობის მანძილზე, ბიზანტიის იმპერიიდან მოყოლებული, ის არაერთი იმპერიის თუ ქვეყნის მიერ იყო დაპყრობილი და ხელიდან ხელში გადადიოდა. მე-16 საუკუნის შუა პერიოდიდან ფოთი ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ მოექცა. დასავლეთ საქართველოში მყარი სამხედრო ბაზის შექმნის მიზნით, ოსმალებმა 1579 წელს ფოთში ციხე-სიმაგრე ააშენეს. ამ პერიოდიდან მოყოლებული ფოთის ციხე-სიმაგრე ირან-ოსმალეთსა და რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ბრძოლებისა და დაპირისპირებების შედეგად არა ერთხელ იქნა შეკეთებული. მანამ, სანამ 1829 წლის ედირნეს ხელშეკრულების თანახმად, ის რუსეთს არ დარჩა.

საკვანძო სიტყვები: ოსმალეთი, საქართველო, რუსეთი, ფოთი.

გეოგრაფიული მდებარეობა: ფაში, რომელიც დღეს ქალაქ ფოთად იწოდება, საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროზე, ბათუმსა და ანაკლიას შორის მდებარეობს. იქ, სადაც მდინარე რიონი შავ ზღვაში ჩაედინება. წყაროების თანახმად, აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მმართველობის ქვეშ მყოფი ფაშის ციხე-სიმაგრე ინდოეთიდან შავი ზღვისკენ მნიშვნელოვან სავაჭრო გზას წარმოადგენდა. 643-645 წლებში, როდესაც მუსლიმანმა არაბებმა საქართველო დაიპყრეს, ქალაქი მათ ხელში გადავიდა. მე-8 საუკუნის ქართულ წყაროებში ის ფოთის სახელითაა მოხსენიებული. XIV საუკუნეში ქალაქი გენუელების ხელში გადავიდა⁶. ფათიჰ სულთან მეჰმედის მიერ სტამბოლის დაპყრობის შემდგომ, 1461 წლამდე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სრულად ოსმალეთის სახელმწიფო ბატონობდა⁷. ოსმალეთსა და ირანს შორის გამართული ომების შემდგომ, 1555 წლის 29 მაისს, ხელი მოეწერა ამასიის ზავს, რომლის თანახმადაც, აღმოსავლეთ საქართველო ირანის მმართველობაში გადავიდა, დასავლეთ საქართვე-

⁶ Mustafa Aydın, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.

⁷ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s. 7-9.

ლო კი ოსმალეთის. ფაში სანჯაყოს სტატუსით ბათუმის სანჯაყოს შემადგენლობაში შევიდა⁸.

ფაშის ციხის მშენებლობა – 1579 წლის 26 ივლისი. ლალა მუსტაფამ, რომელიც 1578 წელს ირანში ლაშქრობისთვის მთავარსარდლად დაინიშნა, სტამბოლს აცნობა, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე, გურიისა და აჩიქ-ბაშის მხარეში მდებარე ფაშისა და ბათუმის ციხესიმაგრეები სავალალო, თითქმის განადგურებულ მდგომარეობაშია. თუმცა, მიუხედავად ამისა, მათი შეკეთება შესაძლებელია. 1557 წლის 8 აპრილს მუსტაფა ფაშასადმი გაგზავნილ მითითებაში ნათქვამი იყო, რომ ლალა მუსტაფას აღირბოზის სანჯაყოს მმართველი ფარმაქსიზ მუსტაფა ფლოტთან ერთად გაეგზავნა ფაშში, შემდგომ კი გურიასა და აჩიქ-ბაშში და მისთვის მოეხსენებინა, თუ რა იყო საჭირო ციხესიმაგრეების შეკეთებისთვის⁹. ამავე პერიოდში შავი ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები დონისა და ზაპოროჟეის კაზაკები წერტილოვან დარტყმებს ახორციელებენ სანაპიროზე განლაგებულ ოსმალეთის მეომრებზე და ანადგურებენ მათ. ამიტომაც გადაწყდა, რომ ხისგან აშენებული ციხე – სიმაგრე ქვით შეეცვალათ¹⁰. მხოლოდ საჭირო ქვის მასალა ადგილზე ვერ იქნა მოძიებული, ამიტომ ფოთის ციხესიმაგრის მშენებლობისთვის ოსმალეთიდან 50 ქვით დატვირთული გემი გაიგზავნა.¹¹ 1584 წლით დათარიღებულ საარქივო დოკუმენტში, რომელიც ბათუმის ბეგლარბეგისთვისაა გაგზავნილი, ნაბრძანებია, რომ გაპარტახებული ციხე ქვისგან უნდა აშენდეს. დოკუმენტში ეს ბრძანება შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი: დანგრეული ფოთის ციხის აღდგენის შესახებ ბათუმის ბეგლარბეგს ვუბრძანებ: მომახსენე, რომ ფოთის ციხე, რომელიც ადრე ხისა და თიხისგან იყო აშენებული, ავარიულ მდგომარეობაშია და მისი ქვის მასალით აშენება საჭირო. ვბრძანებ, რომ ამ ბრძანების მოსვლის შემდეგ, ზემოთაღნიშნული ციხე სამხედრო ძალების დახმარებით შეძლებისდაგვარად აღადგინო და შეაკეთო (1584 წლის ივლისი)¹².

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, KK. no. 262, s. 198., Mahir Aydın, Faş Kalesi, Osmanlı Araştırmaları VI, İstanbul 1986, s.68.

⁹ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s.437.

¹⁰ Zaza Tsurtsumia, Osmanlı-Rus İlişkilerinde Abhazya (XIX Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında), çev. Erdoğan Şenol, İstanbul 2018, s. 40

¹¹ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s.20.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, DVNS. MHM.d 53-84/229.

მიუხედავად იმისა, რომ ფაშის ციხე სავალალო მდგომარეობაში და თითქმის ნანგრევებად იყო ქცეული, მისი არსებობა ყოველთვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი იყო. ფაშის ციხესიმაგრემ ოსმალეთის სახელმწიფოს მიერ შეკეთებისა და აღდგენის შემდგომ, თავდაპირველად აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მეკობრეებისთვის წინააღმდეგობის განცეისა და სახაზინო ქონების შეკრების გამარტივების ხელშეწყობის ფუნქცია იტვირთა. მოგვიანებით კი დასავლეთ საქართველოში შექმნა ციხეთა ერთგვარი ჯაჭვი, რომელიც რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში თავდაცვით ხაზს წარმოადგენდა. 1701 წელს ციხესიმაგრემ ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო-საზღვაო ბაზებს შორის დაიკავა ადგილი და 35 საბრძოლო ქვემეხით აღიჭურვა¹³. 1579 წელს ციხესიმაგრე ხელმეორედ იქნა აშენებული. რუსების მიერ ყირიმის დაპყრობისა და ქართველების თავის მხარეზე გადაბირების პირობებში ციხე-სიმაგრემ კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა შეიძინა.

იმასათვის რომ ფაშში გამძლე და სასურველი ციხე-სიმაგრე აშენებულიყო, ოსმალებს ქართული მხარის მხარდაჭერა, კეთილგანწყობა და დახმარება სჭირდებოდათ. ამ მიზნით გურიის, აჩიქ-ბაშისა და აჭარის მმართველებს სხვადასხვა ძვირფასი ქსოვილები და სხვა ტიპის საჩუქრები გაეგზავნათ¹⁴. თავის მხრივ, ქართველმა მთავრებმა და დიდგვაროვნებმა აღუთქვეს ოსმალებს, რომ ისინი ყველაფერს გააკეთებდნენ ციხესიმაგრის მშენებლობის დამთავრებისთვის და მათ დაეხმარებოდნენ. საზღვაო ძალების ადმირალის ქილიჩ ალი ფაშას მიერ ლალა მუსტაფასადმი გაგზავნილ წერილში საუბარია იმაზე, რომ ციხესიმაგრის მშენებლობაში დადიანი და გურიელი ძალიან დაეხმარნენ¹⁵. ფაშის ციხესიმაგრის მშენებლობა საჭირო სამშენებლო მასალებით და მშენებლებისთვის აუცილებელი სურსათ-სანოვავით ტრაპიზონიდან და მისი მიმდებარე რეგიონებიდან მარაგდებოდა. ეს ყველაფერი კი გემებით აღწევდა ფაშის ციხესიმაგრემდე. ფაშის ციხის მშენებლობის უფრო სწრაფად დამთავრებისთვის და ამ საქმის უფრო გამარტივებისთვის გადაწყდა, რომ სამშენებლო მასალები და საბრძოლო მასალების ნაწილი გურიიდან და აჩიქ-ბაშიდან მიეწოდებინათ. 1726 წლის 15 ივლისს ქართველი მთავრებისა და ფაშის ციხის

¹³ Tamaz Beradze, *Moreplavanye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovoyi Gruzii*, Tiflis 1989, s.62.

¹⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi*, No: 5340 s. 705; B.O.A.. MAD. no. 1478 s.75., Mahir Aydın, Faş Kalesi, aynı eser, s.77.

¹⁵ Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, c.III, İstanbul 1972

მცველებსადმი გაგზავნილ წერილში მოთხოვნილია, რომ ციხესი-
მაგრის მშენებლობის სრულყოფილად დამთავრებისთვის, რომელიც
სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობისაა, შესაძლებლობის შესაბამისად,
შეთანხმებულად იმუშაონ, რითაც დაეხმარებიან მშენებლობას. ქარ-
თველი მთავრები მიღებული მითითებების შესაბამისად მოქმედებ-
დნენ. მათ ფაშის მცველ მირზა მეჰმედ ფაშასთან დათათბირების შემ-
დეგ, საჭირო მასალები ზამთრის დღეებში ნაწილ ნაწილ მიაწოდეს
მშენებლებს, რითაც აჩვენეს, რომ სახელმწიფოსთან ჰარმონიულ ურ-
თიერთობაში იყვნენ. მოთხოვნების შესაბამისად მოქმედი ქართველი
მთავრები, რომლებიც ოსმალებს ამ მშენებლობის საქმეში ეხმარე-
ბოდნენ, ოსმალებმა კვლავ ქსოვილებით, ხანჯლებით და სხვადასვა
საჩუქრებით დააჯილდოვეს¹⁶. 1724 წელს დაწყებული ციხესიმაგრის
მშენებლობა ექვსი წელი მიმდინარეოდა, რადგანაც ოსმალებს სურ-
დათ, რომ ის რაც შეიძლება გამძლე და უნაკლო გამოსულიყო. თუმცა
არ იქნება სწორი თუ არ აღვნიშნავთ, რომ მშენებლობის ასეთი გახან-
გრძლივება ფაშის სტამბოლიდან შორს მდებარეობა და სამშენებლო
და საბრძოლო მასალების ტრანსპორტირებაში წარმოქმნილი სირ-
თულებების გამოც იყო გამოწვეული. 1762 წელს ფაშის ციხესიმაგრის
ზოგიერთი ნაწილი დაღუპა და შესაკეთებელი შეიქმნა, რაც როგორც
რეგიონში წვიმიანი კლიმატის, ისე უყურადღებობის გამოც იყო გა-
მონვეული. ამიტომ ციხესიმაგრე 1762-1764 და 1780-1783 წლებში
კვლავ შეკეთდა.

რუსეთის მოქმედებები. რუსეთის მიერ ყირიმის დაპყრობამ კავ-
კასიაში მათი მოქმედებები საკმაოდ გაამარტივა. ამ ვითარებაში ოს-
მალებს სხვა არა დარჩენოდა რა, თუ არა ომი ეწარმოებინა რუსეთ-
თან, რათა რეგიონში რუსეთის წინსვლისთვის წინააღმდეგობა გაე-
წინა. თუმცა რუსეთი, რომელსაც შავ ზღვაზე 150 დიდი და პატარა გე-
მი ჰყავდა, ნებისმიერ წაშს შეიძლებოდა რომ თავს დასხმოდა ოსმა-
ლეთის სანაპიროებს. ამასთან, თბილისის ხანმა ირაკლიმ რუსეთის
ქვეშევრდომობა მიიღო და რუსეთმაც ანანურის გავლით თბილისსა
და საქართველომდე მისასვლელი გზები ააშენა, რათა თავისი აღ-
ჭურვილობები საჭიროების შემთხვევაში უპრობლემოდ გაეტარები-
ნა. უფრო მეტიც, რუსული ჯარის შენაერთები თბილისამდეც კი მი-

---

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, MAD. no. 5340, s. 730., B.O.A., MAD., no. 5340, s. 761. , Mahir Aydın, Faş Kalesi, aynı eser, s.87-88.

ვიდნენ. ამის შესახებ ჩილდირის მმართველი სულეიმან ფაშა სტამბოლს წერდა კიდევ. გარემოებების გათვალისწინებით მიღებული იქნა გადაწყვეტილება, რომ საჭიროების შემთხვევაში, ყოველ წუთს საბრძოლო მოქმედებაში მყოფი რუსი მეომრები, რომლებიც თბილისის ხანის განკარგულების ქვეშ იმყოფებოდნენ, ყარსისკენ აიღებდნენ გეზს, არიქ-ბაშის მმართველი სოლომონი კი ფაშასა და ანაკლიას დაესხმებოდა თავს. ოსმალეთის იმპერიას არ გააჩნდა შესაბამისი ძალა და მდგომარეობა იმისათვის, რომ რუსეთისთვის ჯეროვანი წინააღმდეგობა გაენია, რომელიც სამხრეთ კავკასიაში თავისი კონტროლის არეალის გაფართოებას ცდილობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა კავკასიასთან მიმართებაში უკან პლანზე ჰქონდა გადანეული, საზღვრისპირა მმართველების მეშვეობით რუსეთის ქმედებების შესახებ სრულად იყო ინფორმირებული¹⁷. როდესაც ვეზირი ჰალილ ფაშა ფაშის მცველად დაინიშნა, მან აფხაზეთში, ჩერქეზეთში, გურიასა და სხვა რეგიონებში ჯაშუშები გაგზავნა. ჯაშუშებისგან მიღებული ინფორმაციების თანახმად, მდგომარეობა სავალალოდ არ გამოიყურებოდა. თუმცა ჰალილ ფაშა ფიქრობდა, რომ ეს მდგომარეობა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა. ამიტომ, განვითარებული მოვლენების შესახებ რომ დროულად ყოფილიყო ინფორმირებული, ჰალილ ფაშამ რეგიონებში სხვა, ახალი ჯაშუშები გაგზავნა. ჰალილ ფაშა, რომელიც ახლოდან აკვირდებოდა საქართველოში რუსეთის მოქმედებებს, განაგრძობდა მიმდინარე მოვლენების შესახებ ინფორმაციების შეფროვებას. მოვლენები, რომლებიც საქართველოს საზღვართან ვითარდებოდა, ფაშის ციხესიმაგრესთანაც იყო კავშირში. რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს (1771წ.) სუხოტინის მეთაურობით ფაშის ციხეზე თავდასხმა განხორცილდა. ამავე პერიოდში სამეგრელოს (ოდიში) სამეფოს შემადგენლობაში შემავალი სამურზაყანოს მმართველი ლევან შარვაშიძე, თავისი ჯარისკაცებით, რომლებიც თავისთავად სამეგრელოს არმიის შემადგენლობაში შედიოდნენ, ფოთში ოსმალეთის წინააღმდეგ იბძოდნენ¹⁸. რუსებმა ვერ შეძლეს ფაშის ციხესიმაგრის ხელში ჩაგდება. 1772 წელს რუსები იძულებულნი გახდნენ კავკასია დაეტოვებინათ. რუსეთ-ოს-

---

¹⁷ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdları* 4, Kış 1995, s.111.

¹⁸ Zaza Tsurtsumia, *Osmanlı Rusya İlişkilerinde Abhazya*, Yeditepe yayınevi, İstanbul 2018, s.57.

მალეთის 1768-1773 წლების ომის დამთავრების შემდგომ 1780 წელს სოხუმის და ანაკლიის ციხესიმაგრეები შეკეთდა. ფაშის ციხის შეკეთება-განახლება კი 1783 წელს დამთავრდა¹⁹. ამავდროულად ციხესიმაგრეში მედრესისა და სასამართლოს შენობები აშენდა²⁰. 1787-1792 წლებში რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ბრძოლებისას ციხესიმაგრეები სასაზღვრო ზოლს ქმნიდნენ, ამიტომაც იქ ჯარისკაცები იყვნენ განლაგებულნი. ასეთი იყო მაგალითად: ბენდერის, ჰოტინისა და ოზის ციხესიმაგრეები. მათ მსგავსად ფაშში, სოლუჯაქში, სოხუმსა და ბათუმში 200000 მეომარი გაიგზავნა. ოსმალეთის სახელმწიფოს მცდელობა, კავკასიაში შექმნილი მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა, წარუმატებელი აღმოჩნდა. თურქებმა მხოლოდ მუსლიმან ჩერქეზებსა და აფხაზებზე მოახერხეს თავიანთი გავლენის შენარჩუნება. რუსეთი კი წარმატებით განაგრძობდა თავის ქვეშევრდომობაში სხვა სამეფოების აყვანას. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთმა მოახერხა ფაშის, ანაკლიისა და სოხუმის შენარჩუნება, სხვა რეგიონები რუსეთის გავლენის ქვეშ რჩებოდნენ. ირანი შემოფოთებული იყო რუსეთ-საქართველოს დაახლოებით და რუსეთის ირანის ტერიტორიისკენ უფრო და უფრო მიახლოებით, ამიტომ ირანის შაჰი ალა-მაჰმად-ხანი თავს დაესხა საქართველოს (1795წ.) და სასტიკად გაანადგურა. 1783 წლის 14 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულების თანახმად, რომელიც რუსეთის მხრიდან საქართველოზე დახმარების განევას ითვალისწინებდა, რუსეთის მეფე პავლე I-მა საქართველო რუსეთის გუბერნიად გამოაცხადა²¹. ამას წინ უსწრებდა საქართველოს მიერ რუსეთის დედოფლისთვის ქვეშევრდომობაზე თანხმობის მიცემა, რაზედაც შემდგომში უარის თქმა შეუძლებელი იყო. რუსეთის მეფე ალექსანდრე I -ს კავკასიაში უფრო ღრმად შემოსვლა და მასზე კონტროლის დამყარება ჰქონდა მიზნად დასახული. ამიტომ მან რეგიონში არსებული სამთავროების უფრო ახლოდან გაცნობა დაიწყო. შედეგად, 1803 წელს სამეგრელოს მთავარ პრინც დადიანთან შეთანხმება გააფორმა, რითაც სამთავროს მართვაზე უფლებამოსილება მოიპოვა. 1806-1812 წლებში გრძელდებოდა ბრძოლა ფაშსა და მის მიმდებარედ არსებულ ტერიტორიებზე გავლენის მოსაპოვებლად. რის გამოც ეს რეგიონი ბევრი პერიპეტიისა

¹⁹ Mahir Aydın, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, H.H., no:340.

²¹ Mirza Bala, "Gürcistan", IA. IV C. s. 841-842.

და ინციდენტის მოწმე შეიქმნა. რუსებმა ამასობაში ანაკლია და ქემ-ჰალი აიღეს (1807წ.) და ფაშის დასაპყრობად გააგრძელეს მოქმედებები. როგორც კი ეს ამბავი ქართულმა სამთავროებმა შეიტყვეს, რუსებს დასახმარებლად ჯარი, სამხედრო აღჭურვილობა და ქვემეხები გაუგზავნეს²². პირველი შეტევა ციხესიმაგრეზე 1809 წლის მაისში განხორციელდა, თუმცა უშედეგოდ. მეორე თავდასხმა რუსებმა 14 ნოემბერს გაიმეორეს. მიუხედავად იმისა, რომ გურიის მმართველს, შერიფ მეჰმედს, პირობა ჰქონდა დადებული, რომ რუსებს ფაშის ციხეში არ შეუშვებდა, არასაკმარისი სამხედრო ძალის, აღმოსავლეთის მთავარი მთავარსარდლობის მეთაურის ფერჰად ფაშას წარუმატებლობისა და სარდლებს შორის არსებული კონფლიქტის შედეგად (1809 წ.) ფაშის ციხესიმაგრე რუსების ხელში გადავიდა²³. რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ხანგრძლივი ბრძოლების შედეგად, 1812 წლის 16 მაისს დაიდო ბუქარესტის ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ბრძოლების შედეგად დათმობილი ფაში, კემჰალი ისევ ოსმალეთის მმართველობაში დაბრუნდა²⁴.

სამი წლის განმავლობაში თავიანთ მმართველობაში მყოფი ფაშის ციხე რუსებმა დატოვეს. სახელმწიფო მოხელემ, გადასახადების ამკრეფმა ჯანიქიდან, სეიდ სულეიმან ფაშამ, ეგვიპტელი წარმოშობის მამასახლისი ალი ალა ფაშის რეგიონში გაგზავნა (1812 წ.), რათა ციხესიმაგრის მდგომარეობის შესახებ რეალური ინფორმაცია ჰქონოდა. ალი ალადან მიღებული ინფორმაციით, ციხესიმაგრე შეკეთებას საჭიროებდა. გარდა ამისა, ციხესიმაგრეში ადრე გაგზავნილი საკმაო რაოდენობის თოფისწამლისა და ტყვიისაგან მხოლოდ 5-6 კასრი თოფისწამალი იყო დარჩენილი. ამ ინფორმაციის მიღების შემდეგ ფაშის მცველს, განსვენებული მუსტაფა ფაშას შეიღს, მაჰმუდ ფაშას ციხესიმაგრის შეკეთება ებრძანა. ციხის შეკეთება 1814 წლამდე გაგრძელდა.²⁵ როგორც წყაროებიდანაა ცნობილი, ფაშის ციხესიმაგრეს ბოლო სარემონტო სამუშაოები 1819-1821 წლებში ჩაუტარდა. 1828-1829 წლებში მიმდინარე რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში ციხე ცამეტი

²² Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, H.H. no. 4044.

²³ Ahmet Cevdet Paşa. Tarih-i Cevdet, C. IX, s. 146-147.

²⁴ Cemal Gökçe, Kafkasya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979, s.202., Н.С. Киняпина, Блиев М.М., Дергеев В.В. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII -80-ые годы XIX в.). М.,1984. 328 с., s. 121.

²⁵ Mahir Aydın, Faş Kalesi, s. 114.

დღე ალყაში იყო მოქცეული. 1828 წლის 26 ივნისს ბათუმის მმართველმა ასლან ბეიმ ციხესიმაგრის მმართველობა რუსებს გადასცა. ამდენი ბრძოლების შედეგად ციხე საკმაოდ დაზიანებული იყო. ამგვარად, ფაშაში რუსეთის მმართველობა დაიწყო. ციხესიმაგრე ქუთაისის გუბერნიასთან დაკავშირებით ქვეითი ქვედანაყოფების გარნიზონად იქნა გამოყენებული. რუსებმა ციხესიმაგრის მეშვეობით პირდაპირი საზღვაო გზით ყირიმისა და აზოვის ზღვის ამიერკავკასიასთან დაკავშირება უზრუნველყვეს. რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული 1829 წლის 14 სექტემბრის ედირნეს ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის თანახმად: „რუსეთის მფლობელობაში გადადის საქართველო, იმერეთისა და გურიის მხარეში არსებული ტერიტორიები, შავი ზღვის სანაპირო სრულად მდინარე ყუბანის ყელიდან წმინდა ნიკოლოზის ნავისადგომამდე“²⁶. ედირნეს ხელშეკრულებით ფაშის ციხესიმაგრე რუსეთს დარჩა, უკან არ დაბრუნების პირობით²⁷.

ოსმალეთმა ვერ შეძლო ხელი შეეშალა რუსეთისთვის, რომ ხელში ჩაეგდო ფაშის ციხესიმაგრე. ამიტომ ცდილობდა, რომ სხვა მიმართულებით გაძლიერებულიყო რეგიონში. მაჰმადიანურ მოსახლეობასთან არსებული კავშირის შენარჩუნების მიზნით, რუსეთმა რეგიონში საკონსულო გახსნა, რომლის მიზანი როგორც მუსლიმანი მოსახლეობის დაცვა, ისე ფაშიდან არაბეთში, მექაში, სალოცავად ნამსვლელებისთვის («Hacc Mevsimi» ზილჰიჯის თვეში მუსლიმანთა მექაში სალოცავად წასვლის თვე) დახმარების განწევა წარმოადგენდა²⁸.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

წყაროები

1. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. İH. nr. 18034.
2. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.. MAD. nr. 5340, s. 730.
3. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., MAD., nr. 5340, s. 761.
4. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.. MAD. nr. 5340 s. 705.

²⁶ M.Sadık Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul 2005, s.193.

²⁷ Naci Çakın, Osmanlı- Rus Harbi(1828-1829), Ankara 1978, s.149.

²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, İH. no. 18034, Mahir Aydın, Faş Kalesi, s. 124.

5. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi... MAD. nr. 1478 s.75.
6. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., KK. nr. 262, s. 198.
7. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. H.H. no: 4044.
8. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., H.H., no:340.
9. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., DVNS. MHM.d 53-84/229.
Ahmet Cevdet Paşa. Tarih-i Cevdet, C. IX, İstanbul 1309.

ლიტერატურა

1. Aydın, Mahir, Faş Kalesi, Osmanlı Araştırmaları VI, İstanbul 1986, s. 67-138.
2. Aydın, Mustafa, Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar, gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005.
3. Aydın, Mustafa, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.
4. Bala Mirza, "Gürcistan", IA , IV. C., s. 841-842 .
5. Beradze Tamaz, Moreplavanye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovoyi Gruzii, Tiflis 1989.
6. Bilge M., Sadık, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul, 2005.
7. Budak M., Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya, Avrasya Etüdüleri, Cilt 1, Sayı 4, Kış 1995, s. 101-128.
8. Çakın, Naci, Osmanlı-Rus Harbi(1828-1829), genelkurmay basımevi, Ankara 1978.
9. Gökçe, Cemal, Kafkasya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979.
10. Karamanlı, Hüsamettin, M., Gürcistan (Tarihi), DİA., s. 314-316.
11. Kırzioğlu, Fahrettin, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976.
12. Tsurtsumia, Zaza, Osmanlı-Rus İşliklerinde Abhazya (XIX Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında), çev. Erdoğan Şenol, İstanbul 2018.
13. Киняпина Н.С., Блиев М.М., Дегоев В.В. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII -80-ые годы XIX в.). М.,1984. 328 с.

იოსებ ჯაფარიძე

**რუსეთის გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკა,
როგორც საქართველოზე გავლენის
შენარჩუნების ინსტრუმენტი**

აბსტრაქტი. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში გაყინული ეთნიკური თუ ტერიტორიული კონფლიქტების ხელოვნურად ინიცირება, შექმნა და შენარჩუნება ზესახელმწიფოების მხრიდან გეოპოლიტიკური გადმოსახედიდან გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს. აღნიშნული სახელმწიფოები წარმატებით იყენებენ დროში განვლილ მოუგვარებელ კონფლიქტებს, როგორც შედარებით სუსტ სახელმწიფოებზე გავლენის შენარჩუნების მექანიზმს. საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთი წარმატებით იყენებს გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკას რათა შეინარჩუნოს დომინანტის პოზიცია კავკასიის რეგიონში, მიაღწიოს საქართველოს ეკონომიკურ დასუსტებას, შეაფერხოს საქართველოზე გამავალი დიდი სტრატეგიული ენერჯო და სატრანზიტო პროექტები, და ასევე მაქსიმალურად შეუშალოს ხელი საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის წარმატებულ პროცესს.

საკვანძო სიტყვები: მსოფლიო, ტერიტორია, ეთნიკური კონფლიქტები, ზესახელმწიფოები

თანამედროვე მსოფლიოში ტერიტორიული თუ ეთნიკური კონფლიქტები ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენს. კონფლიქტების არსებობა პრობლემებს ქმნის არა მხოლოდ იმ სახელმწიფოების ფუნქციონირებისთვის, რომლებშიც ეს კონფლიქტები მიმდინარეობს, არამედ ხშირ შემთხვევაში მთელი რეგიონისთვის. ტერიტორიული და ეთნიკური კონფლიქტები განსაკუთრებით რთულად გადასატანია განვითარებადი ქვეყნებისთვის, ვინაიდან აღნიშნული არასტაბილური სიტუაცია ისედაც ახლად ჩამოყალიბებულ სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებს მრავალმხრივი მიმართულებით უქმნის პრობლემებს. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში ტერიტორიული, თუ ეთნიკური კონფლიქტების ხელოვნურად შექმნა ზესახელმწიფოების მხრიდან გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს. აღნიშნული სახელმწიფოები წარმატებით იყენებენ დროში განვლილ მოუგვარებელ კონფლიქტებს, რო-

გორც სუსტ სახელმწიფოებზე გავლენის ჩენარჩუნების მექანიზმს. ზესახელმწიფოების მხრიდან მოუგვარებელი კონფლიქტების ინიცირება, მიმდინარე კონფლიქტების მხარდაჭერა და ხშირ შემთხვევებში ამ პროცესებში ღია და პირდაპირი ჩარევა კარგად ცნობილი პრაქტიკას მიეკუთვნება მსოფლიოს გეოპოლიტიკური გადმოსახედიდან.

რუსეთი, როგორც საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი უმსხვილესი მოთამაშე წარმატებით იყენებს გაყინული კონფლიქტების სტრატეგიას მეზობელ ქვეყნებზე გავლენის შენარჩუნების მიზნით. მიმდინარე ეტაპზე რუსეთის ინტერესს წარმოადგენს შეინარჩუნოს სუპერსახელმწიფოს სტატუსი და არ დათმოს პოზიციები რეგიონული ჰეგემონობის შესანარჩუნებლად. „ატლანტიკური საბჭოს“ მკვლევარი აგნია გრიგასი, „გაყინული კონფლიქტების“ საერთო ქოლგის ქვეშ ე.წ. სამხრეთ ოსეთს, აფხაზეთს, დნესტრისპირეთს მთიან ყარაბაღს და ყირიმს აერთიანებს (ამერიკის ხმა, 2007). ყოველი აღნიშნული კონფლიქტის ფესვები არც თუ ისე შორი წარსულიდან მოდის. თიოეული მათგანი რუსეთის შენელებული მოქმედების ნაღმს წარმოადგენს, რომლებსაც რუსეთი ძლიან კავად იყენებს საჭირო დროსა და ადგილას.

მოსკოვი ძალიან კავად იყენებს გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკას საქართველოსთან მომართებაშიც. საქართველო უნიკალური სტრატეგიული ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე საუკუნეებია რუსეთისთვის განსაკუთრებული ყურადღების საგანს წარმოადგენს. რუსეთის მხრიდან საქართველოს მისამართით 2008 წლის შეიარაღებული აგრესიისა და გაყინული კონფლიქტების მხარდაჭერის ძირითად სტრატეგიულ მიზნებს წარმოადგენს საქართველოში მუდმივი არასტაბილური გარემოს შექმნა და შენარჩუნება, ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური კურსის ცვლილება და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ენერგო და სატრანზიტო პროექტების დაბლოკვა. აღნიშნული მიზნები პირდაპირ კავშირშია საქართველოს ეკონომიკური წინსვლის და ქვეყნის წარმატებულ ენერგო და ტრანზიტულ დერეფნად გადაქცევის შესაძლებლობების ბლოკირებასთან. ხოლო ზემოაღნიშნული მიზნები საერთო ჯამში ემსახურება კავკასიის რეგიონში რუსეთის, როგორც დომინანტი სახელმწიფოს გავლენის შენარჩუნებასა და განმტკიცებასთან.

ჩემი სტატიის მთავარ მიზანს წარმოადგენს სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით, ზემოაღნიშნულ თემასთან დაკავშირებული

მსჯელობის, ფაქტების, საერაშორისო დონის ექსპერტებისა და პოლიტიკოსების ხედვებისა და პოზიციების საზოგადოების ფართო სპექტრისთვის წარმოჩენა, რომელიც ასევე საინტერესო იქნება ამ თემაზე მომუშავე მკვლევარებისთვის.

რუსეთის გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკის სტრატეგიული მიზნები საქართველოსთან მიიმართებაში.

მუდმივი არასტაბილური გარემოს შექმნა და შენარჩუნება. მას შემდეგ რაც საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა საბჭოთა კავშირისგან, რუსეთის ერთ-ერთ ძირითად საზრუნავად გადაიქცა საქართველოს არასტაბილურ სახელმწიფოდ გადაქცევა, ქვეყნის ყოველმხრივი დასუსტება ეკონომიკური, სამხედრო და პოლიტიკური მიმართულებით და მისი განვითარების კურსის დასავლეთიდან ჩრდილოთისკენ შეცვლა. რუსეთმა აღნიშნული მიზნების მისაღწევად ყველაზე კარგად გამოიყენა საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკებში ნაციონალისტური და სეპარატისტული ძალების მობილიზება და თავისი მიზნების მისაღწევით მათით მანიპულირება. სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი ნინო ოხანაშვილი თავის თეზისში „ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების გამომწვევი მიზეზების თეორიული ანალიზი (სამხრეთ კავკასიის შემთხვევა)“ აღნიშნავს, რომ კრემლის პირდაპირი მიზანი იყო საქართველოს რეგიონში დაძაბული და ფექებადსაშიში სიტუაციის შექმნა პრინციპით „დაყავი და იბატონე“. მისი მოსაზრებით, „სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მტრული ბანაკების არსებობა მუდმივი დაძაბულობის წყაროს წარმოქმნის, რაც საშუალებას აძლევს რუსეთს არასტაბილური ვითარება თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს და რეგიონში გავლენა და კონტროლის მექანიზმები შეინარჩუნოს“ (ოხანაშვილი, 2018).

მას შემდეგ რაც საქართველოს სუვერენულად არჩეულმა ხელისუფლებამ 1991 წლის 15 სექტემბერს საქართველოში დისლოცირებულ საბჭოთა კავშირის ქვედანაყოფებს ოკუპანტის სტატუსი მიანიჭა (უზენესი საბჭოს დადგენილება, 1991) და იგივე წლის 21 დეკემბერს უარი თქვა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის წევრობაზე, რუსეთმა გადაწყვიტა საქართველოს დასჯა ერთის მხრივ ორ ავტონომიურ რეგიონში შეიარაღებული კონფლიქტების ინიცირებით, ხოლო მეორეს მხრივ კანონიერი ხელისუფლების წინააღმდეგ კრიმინალური ბანდების მხარდაჭერითა და სამოქალაქო ომის გაჩაღებით. რუსეთმა მაქსიმალურად ეფექ-

ტურად გამოიყენა 1992-1993 აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს კონფლიქტების გაღვივება მისი კლანჭებიდან ახლად განთავისუფლებულ და დამოუკიდებლობა მოპოვებული საქართველოს წინააღმდეგ. აღნიშნული კონფლიქტების შედეგად საქართველომ მიიღო 300, 000-მდე დევნილი საკუთარ სახელმწიფოში, განადგურდა და ფაქტობრივად ჩამოშალა საქართველოს ეკონომიკა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები.

რუსეთმა სეპარატისტული რეჟიმების ღია სამხედრო მხარდაჭერით და ქართული მხარის არაერთგზის მოლპარაკების მაგიდასთან მოტყუებით შეძლო ის რომ მოუშუშებელი ირად ექცია აღნიშნული ტერიტორიები წლების განმავლობაში ქართული სახელმწიფოსთვის. აღნიშნული კონფლიქტები რეგიონულ კონფლიქტებთან ტანდემში 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული წარმოადგენს არა მარტო საქართველოსთვის არამედ მთელი კავკასიის რეგიონისთვის სტაბილური ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ძლიერ შემაკავებელ ფაქტორს. ძალიან საინტერესოა პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძის შეფასება, სადაც იგი აღნიშნავს თავის სტატიაში, რომ „რუსეთ-საქართველოს ომის რამდენიმე ასპექტისა და არსებული კრიზისიდან გამოსავლის გზებისათვის“, რომ „სისხლიანი და საქართველოს მოსახლეობის გამანადგურებელი პუტჩით, საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების ბოლო სამყოფელის – სამეგრელოს – საგანგებო დასჯით, აფხაზეთსა და ცხინვალის მხარეში განხორციელებული ქართველთა გენოციდითა და საქართველოს მხარდამჭერ აფხაზთა თუ ოსთა გამოძევებით რუსეთმა სრულად აღადგინა გეოპოლიტიკური კონტროლი ამიერკავკასიაზე“ (ტ. ფუტყარაძე, 2009).

2003 წლის ვარდების რევოლუციამ და საქართველოს ხელისუფლებაში პროდასავლური დემოკრატიული ძალების მოსვლამ გარკვეულწილად შეამცირა რუსეთის გავლენის სფერო საქართველოსთან მიმართებაში. საქართველოში მიმდინარე დემოკრატიული რეფორმების განხორციელებამ, ქვეყნის სწრაფმა ეკონომიკურმა აღმავლობამ, შეიარაღებული ძალების მოდერნიზაციამ და განვითარებამ, საქართველოს ტერიტორიების გავლით სტრატეგიული ენერგოპროექტების განხორციელებამ და ევროატლანტიკური ინტეგრაციისკენ სწრაფმა და მიზანმიმართულმა სწრაფვამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ 2008 წლის ღია სამხედრო აგრესიის განხორციელებაში და რუსეთი მხრიდან გაყინული კონფლიქტების აგრე-

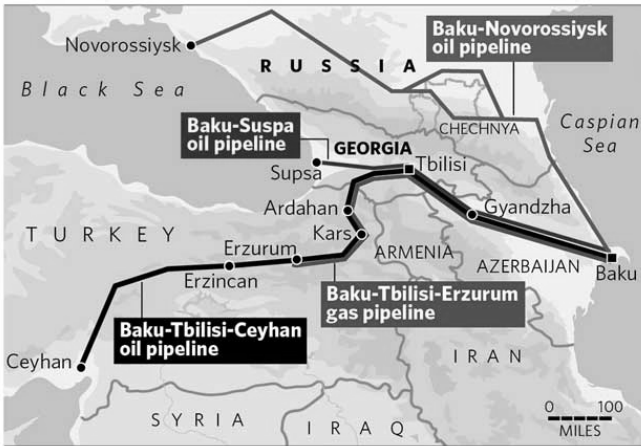
სიული პოლიტიკის ამოქმედებაში .

საქართველოში რუსეთის მიერ აღნიშნული კონფლიქტებით მანიპულირების თვალსაჩინო მაგალითებს წარმოადგენს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკების დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარება, ამ ტერიტორიებიდან ქართველების ეთნიკური წმენდა და გამოძევება, ქართული ტერიტორიების მცოცავი ოკუპაცია და საქართველოს ტერიტორიაზე სამხედრო ბაზების მშენებლობა. აღნიშნული პოლიტიკის ძირითადი მიზანებს წარმოადგენს საქართველოში არასტაბილური და ფეთქებადსაშისი გარემოს შექმნა, რათა ხელი შეუშალოს საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისა და წარმატებულ დემოკრატიულ ქვეყნად ჩამოყალიბების პროცესს. რუსეთის მხრიდან გაყინული კონფლიქტებით საქართველოზე ზემოქმედების ჭრილში 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის მნიშვნელოვან მიზეზებად შეიძლება გამოიყოს ერთის მხრივ, საქართველოს მიერ სტრატეგიული დონის ენერგეტიკულ და სატრანზიტო დერეფნების პროექტებში ჩართულობა და მეორეს მხრივ, ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური სტრუქტურებისკენ აღებული მტკიცე და შეუქცევადი კურსი.

საქართველოს გავლით დაანონსებული სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ენერგო და სატრანსპორტო კოპროექტების ბლოკირება. რუსეთის მხრიდან საქართველოზე გაყინული კონფლიქტებით ზემოქმედების პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიზანს წარმოადგენს საქართველოზე გამავალი ენერგეტიკული და სატრანსპორტო კორიდორების შეზღუდვა და კონტროლილი. 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტის ერთ-ერთ ძირითა მიზეზად განიხილება დაანონსებული სტრატეგიული ენერგეტიკული პროექტები, რომლებიც მიზნად ისახავდა ტრანსკასპიური ენერგორესურსების საქართველოსა და თურქეთის გავლით ევროპისთვის მიწოდებას. აღნიშნული სახის პროექტები 1995 წლიდან საქართველოს მიერ ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე პრიორიტეტულ მიმართულებად არის გამოცხადებული, რომელიც პირდაპირ ეკონომიკურ საფრთხედ აღიქმება რუსეთის მხრიდან, ეწინააღმდეგება მის სტრატეგიულ ინტერესებს და საფრთხის ქვეშ აყენებს ევროპული ბაზრის რუსული ენერგორესურსებით მომარაგების ჰეგემონობას.

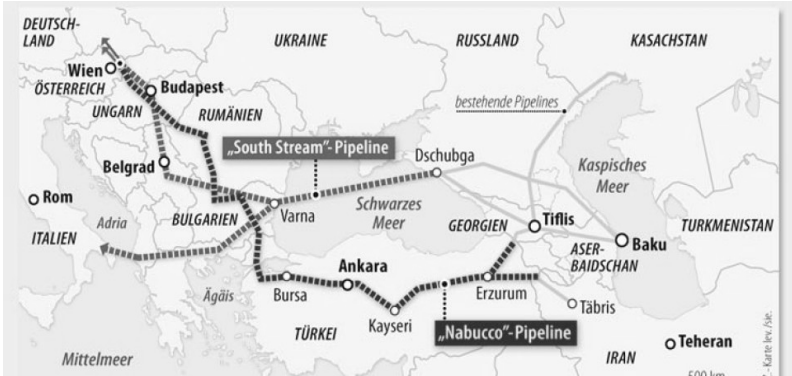
1999 წელს საქართველომ და აზერბაიჯანმა ერთობლივად გახსნეს ბაქო-სუფსის ნავთობსადენი, რომლის გამტარუნარიანობა

ნარმოადგენდა 600,000-დან 1,000,000 ბარელ ნავთობს (SOCAR, 2019). 2006-2007 წლებში თურქეთის, აზერბაიჯანის და საქართველოს ერთობლივი მოლაპარაკებების და სამივე ქვეყნის სტრატეგიული ინტერესებიდან გამომდინარე გაიხსნა ორი დიდი პროექტი. საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდევრობით გაიარა წლიურად 255,000,000 ბარელის გამტარუნარიანობის რესურსის მქონე ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენმა (BP, 2019) და ასევე წლიური 20, 000,000 კუბური მეტრის გამტარუნარიანობის მქონე ბაქო-თბილისი-ერზურუმის გაზსადენმა (იხილეთ სურათი 1).

სურათი 1. გაზსადენი და ნავთობსადენები საქართველოს ტერიტორიაზე(კლაირე სოარესი, 2008)

2008 წელს, საქართველო მოიაზრებოდა, როგორც „ნაბუქო“-ს პროექტის მონაწილე, რომელიც წარმოადგენდა 1990 იანი წლებიდან ამერიკის შეერთებული შტატების მიერ ინიცირებულ პროექტს, რომელიც მიზნად ისახავდა ტრანსკასპიური გაზის რესურსების ევროპისთვის რუსეთის გვერდის ავლით მიწოდებას. აღნიშნული პროექტი წარმოადგენდა 3,300 კილომეტრის სიგრძის გაზსადენს რომელსაც ექნებოდა წლიურად 31 მილიარდი კუბური მეტრი გაზის გატარების რესურსი (იხილეთ სურათი 2). პროექტში საქართველოს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა რაც პირდაპირი დამატარებელი ფაქტორი შეიძლება გამხდარიყო ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური ინტეგრაციის გზაზე.

სურათი 2. ნაბუქოს გაზსადენის პროექტი (ვონ ანდრეას მიჰმ, 2009)

აღნიშნული პროექტი გაართულა ამერიკის მხრიდან ირანზე და-
ნესებულმა სანქციებმა, რომლის საფუძველზეც ირანი აღნიშნულ
პროექტს გამოეთიშა. ირანის წილი გაზის იმპორტი ბაქომ აიღო თავის
თავზე, რითიც აღნიშნულ პროექტში საქართველოს როგორც
სატრანზიტო ქვეყნის როლი ერთიორად გაიზარდა. მაგრამ 2008
წლის რუსეთ-საქართველოს ომი აღმოჩნდა ბოლო წერტილი, რის
საფუძველზეც, მიმდინარე ეტაპზე პროექტის უსაფრთხოების გა-
რანტიებთან დაკავშირებული მაღალი რისკების გამო ზემოაღნიშ-
ნული პროექტიცდაიხურა.

აღნიშნულ პაექრობაში ამკარად რუსეთმა გაიმარჯვა, რომელი
გამარჯვების უფლებაც ეროპის სახელმწიფოების მხრიდან „ნაბუ-
ქო“-ს პროექტის არასაკმარისი პოლიტიკური და ეკონომიკური
მხარდაჭერა აღმოჩნდა. უფრო მეტიც რუსეთმა დაიწყო ევროპის
მომარაგების მიზნით დამატებითი გაზსადენის „ჩრდილოეთის ნაკა-
დი 2“-ის მშენებლობა რომელიც ბალტიის ზღვის გავლით რუსული
უსტ-ლუგიდან გერმანულ გრაიფსვალამდე შენდება. აღნიშნული
პროექტის მიხედვით რუსეთი 55 მილიარდ კუბურ მეტრ გაზს მიან-
ვდის დამატებით ევროპას რაც ამჟამინდელი მონაცემებით ევროპა-
ში რუსული გაზის მთლიანი ექსპორტის მეოთხედზე მეტს წარმოად-
გენს.

საქართველოსთან 2008 წლის შეიარაღებული დაპირისპირებით,
აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკების
დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარებით და საქართველოს

ტერიტორიაზე სამხედრო ბაზების განთავსებით რუსეთმა წერტილი დაუსვა ახლო მომავალში საქართველოს გავლით ევროპის მომარაგებისთვის მოაზრებულ დიდ სტრატეგიულ ენერჯო პროექტებს, ხოლო მეორეს მხრივ გახადა ევროპა რუსულ გაზზე უფრო მეტად დამოკიდებული.

რუსეთის სტრატეგიულ ინტერესებს ეწინააღმდეგება საქართველოსთვის უაღრესად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მნიშვნელობის ანაკლიის ღრმანწყლოვანი პორტის პროექტი. ანაკლიის პორტის პროექტი 2008 წლამდე წარმოადგენდა საქართველოს მთავრობის მხრიდან ერთ-ერთ სტრატეგიულ და პრიორიტეტულ პროექტს. რომლის შეფერხებაც 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგად ათეულ წელზე მეტი ხნით გადაიდო. საბედნიეროდ აღნიშნული პროექტის განხორციელება უკვე დაწყებულია, თუმცა გარკვეული შეფერხებებით მაგრამ ეტაპობრივად მიიწევა წინ. ანაკლიის პორტი გახსნიდან 12 წლიან ეტაპობრივი განვითარების პერსპექტივაში 40 მილიონ ტონა ტვირთის გამტარუნარიანობის უზრუნველყოფას გეგმავს და აქვს პერსპექტივა გახდეს ჩინური და შუააზიური ტვირთების ევროპისკენ უახლოესი მარშრუტით გამტარი ჰაბი (ი. დანელია, 2016).

გარდა ამისა აღნიშნული პროექტის განხორციელება პირდაპირ არის დაკავშირებული რეგიონში ამერიკის შეერთებული შტატების სტრატეგიულ ინტერესებთან. ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და თურქეთს შორის დაძაბულობული პოლიტიკური ვითარება კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საქართველოს როლს რეგიონში. ამერიკას უკვე აქვს პრაქტიკა, როდესაც თურქეთმა უარი განაცხადა ერაცის კონფლიქტში ჩრდილოეთის მხრიდან ჩასართველად ამერიკის შეიარაღებული ძალების გატარებაზე. ამერიკისა და ირანის დაპირისპირების შემთხვევაში ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება სტრატეგიული პარტნიორობის ფორმატში საქართველოს ტერიტორიის როგორც სატრანზიტო დერეფნის გამოყენება, ხოლო ანაკლიის ღრმანწყლოვანი პორტი ლოგისტიკური მარაგებისა და საბრძოლო ტექნიკის გატარების კუთხით უმნიშვნელოვანეს პროექტს წარმოადგენს. თუმცა, ამავდროულად რუსეთი მზარდი რეგიონული მილიტარიზაციის პირობებში ყველანაირად ეცდება ზემოაღნიშნული პროექტებისთვის ხელის შეშლას.

საქართველოს ევრო-ატლანტიკური ინტეგრაციის პროცესის ხელის შეშლა. 2002 წლის 21 ნოემბრიდან, ალიანსში განწევრიანების განზრახვის ოფიციალური განცხადის შემდეგ NATO-ში ინტეგრაცია

ციის პროცესი საქართველოს უსაფრთხოებისა და საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად გამოცხადდა. მას შემდეგ საქართველოს ხელისუფლებამ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია ზემოაღნიშნული სტრატეგიული მიზნის მიღწევის უზრუნველსაყოფად, ეკონომიკური, პოლიტიკური, იურიდიული და თავდაცვის სექტორების განვითარების კუთხით. აღსანიშნავია, რომ საქართველო წარმოადგენს არა მხოლოდ უსაფრთხოების გარანტიის მაძიებელ ქვეყანას, არამედ იგი აქტიური კონტრიბუტორიცაა, რომელიც სრულად იზიარებს პასუხისმგებლობას საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე.

საქართველოსთვის მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენდა როგორც კოსოვოსა და ერაყში მიმდინარე ოპერაციებში, ასევე ავღანეთის ისლამურ რესპუბლიკაში საერთაშორისო უსაფრთხოების დამხმარე ძალებისა (ISAF) და მტკიცე მხარდაჭერის ძალების შემადგენლობაში (RSM) მონაწილეობა, რომელიც წარმატებით იქნა გადალახული. მხოლოდ თავდაცვის ძალების შესაძლებლობების მცირე ანალიზიც კი ცხადყოფს რამდენად არის მზად საქართველო დღესდღეობით რეალურად NATO-ს წევრობისთვის რომ არ უშლიდეს რუსეთის მიერ მხარდაჭერილი გაყინული კონფლიქტები პოლიტიკა ხელს. საყოვეთაოდ ცნობილია, რუსეთის ფედერაციის პოზიცია საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის პერსპექტივებთან დაკავშირებით. რუსეთის ოფიციალურ პოზიციას წარმოადგენს, რომ არ შეეგუება არც საქართველოს ნატოში გაწევრიანებას და არც მის საზღვრებთან ახლოს ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის გაძლიერებას.

ჩრდილოეთ მაკედონიის რესპუბლიკა ნატოს ყველაზე ახალი წევრია, რომელიც საბოლოო პროცედურების გავლის შემდეგ შეუერთდება ალიანსს 2020 წლის აპრილიდან და გახდება ალიანსის ყველაზე ახალი წევრი. NATO-ში გაწევრიანებისთვის ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნაა, რომ სახელმწიფოს ყავდეს მაღალი საბრძოლო მზადყოფნის მქონე თავდაცვის ძალები და გააჩნდეს შესაძლებლობები NATO-ს კოლექტიური უსაფრთხოების მისიებში წვლილის შეტანის უზრუნველსაყოფად. ძალიან საინტერესოა შედარება და მიმოხილვა საქართველოსა და ჩრდილოეთ მაკედონიის მონაწილეობის შესახებ აშშ-სა და ნატოს მიერ განხორციელებულ კამპანიებში. თუ ჩვენ შევადარებთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ მაკედონიის სამხედრო ძალების კონტრიბუციას ერაყისა და ავღანეთის საერთაშორისო მრავალეროვნულ სამშვიდობო მისიებსა და ოპერაციებში შეტანილი წვლილის მიხედვით, დავინახავთ, რომ საქართველოს

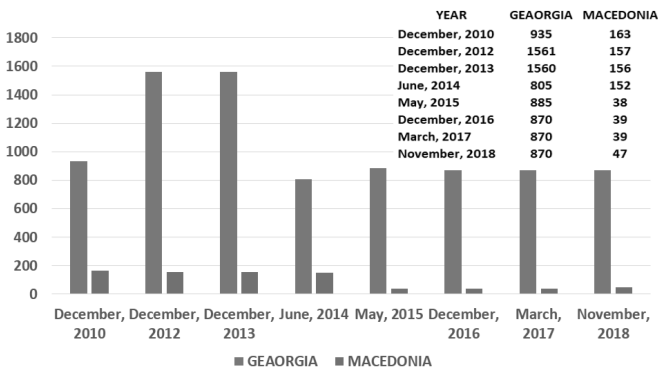

როლი გაცილებით მაღალია ვიდრე ჩრდილოეთ მაკედონიის ღვან-ლი.

უფრო მეტიც, საქართველო წლების განმავლობაში ნატოს არა-წევრი ქვეყნებიდან ყველაზე მსხვილი კონტრიბუტორი ქვეყანაა ნატოს მისიებში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტამდე, საქართველოს ჰყავდა ერაყის მრავ-ლეროვნულ ძალებში მონაწილე დაახლოებით 2300 ჯარისკაცი და ამერიკისა და დიდი ბრიტანეთის შემდეგ იყო მესამე კონტრიბუტო-რი ქვეყანა მისიაში სამხედრო მოსამსახურეთა რაოდენობის მიხედ-ვით (საქ. თავდაცვის სამინისტრო, 2019).

ასევე, 2012 წელს საქართველოს ჰყავდა ორ ბატალიონზე დიდი ზომის ძალები ISAF-ში 1560 სამხედრო მოსამსახურის რაოდენობით, მაშინ როცა მაკედონიის კონტინგენტი 157 მოსამსახურეს წარმოად-გენდა (NATO and Afghanistan, 2019). 2018 წლის სექტემბრისთვის სა-ქართველოს ჰყავდა მტკიცე მხარდაჭერის მისიაში 870, ხოლო მაკე-დონიას 47 ჯარისკაცი (საქ. თავდაცვის სამინისტრო).

როგორც ა.შ.შ.-ს ევროპული ძალების სარდალი გენერალი სკპაროტი 2017 წელს არნიშნავს, „საქართველო არის ნატოს ოპე-რაციებში ყველაზე დიდი სამხედრო ძალით მონაწილე ნატოს არა-წევრი ქვეყანა“, რომელმაც ”უზრუნველყო ყველაზე დიდი კონტინ-გენტის წარგზავნა NATO-ს მისიაში ერთ სულ მოსახლეზე, ვიდრე მსოფლიოს ნებისმიერმა სხვა ქვეყანამ“ (ა.შ.შ.-ს თავდაცვის დეპარ-ტამენტი).

სურათი 3 – კონტრიბუცია NATO-ს ავღანეთის მისიაში (ISAF/RSM) (მომზადებულია ავტორის მიერ)

თავის მოხსენებაში, დუგლას და სარა ალისონის საგარეო პოლიტიკის ცენტრის დირექტორი ლუკ კოფი აღნიშნავს, რომ "2012 წელს, როდესაც ნატო-ს მრავალი ქვეყანა ავლანეთიდან გასასვლელი კარისკენ მიიქაროდა, საქართველო ავლანეთში ზრდიდა კონტინგენტს ასეულობით ჯარისკაცით". იგი აღნიშნავს, რომ საქართველო 2000 ჯარისკაცით მონაწილეობდა ოპერაციებში არა მარტო ავლანეთის, არამედ მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე სასიკვდილო და ურთულეს ჰელმანდისა და ყანდაჰარის პროვინციებში, და თუ მისი სიტყვებით შევადარებთ საქართველოსა და მისიაში მონაწილე სხვა ქვეყნების დანაკარგებს, საქართველოს ერთ სულ მოსახლეზე შეფარდებით ყველაზე დიდი წვლილის გაღება მოუწია ნატოს მისიაში" (ლუკ კოფი, 2018).

ზემოაღნიშნული ფაქტები მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველო ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსისთვის რჩება როგორც ძლიერი, სანდო და საიმედო პარტნიორი და კონტრიბუტორი საერთაშორისო უსაფრთხოების ოპერაციებში. ქართული დანაყოფების ჩართულობა ნატოს მიმდინარე ოპერაციებში კვლავ რცევა საქართველოსთვის ერთ-ერთი პრიორიტეტი, რაც ხელს უწყობს ერთის მხრივ საქართველოს თავდაცვის ძალების ქვედანაყოფების ნატოს ძალებთან ურთიერთ-თავსებადობის ამალღების პროცესს, ხოლო მეორეს მხრივ, საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს თავდაცვის ძალების წარმოაჩენს როგორც ძლიერ, საიმედო და სანდო პარტნიორს.

2008 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიების აგრესიული ოკუპაციის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი გახდა 2008 წლის ბუქარესტის სამიტის გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც ალიანსის წევრი ქვეყნები შეთანხმდნენ, რომ საქართველო და უკრაინა გახდებოდნენ NATO-ს წევრები. აღნიშნული გადაწყვეტილება აღმოჩნდა რუსეთისთვის ბოლო წვეთი, საქართველოს წინააღმდეგ ისედაც წინასწარ დაგეგმილი შეიარაღებული აგრესიის დასაწყებად. აღნიშნულ სამიტზე ამერიკის შეერთებული შტატები ითხოვდა საქართველოსთვის NATO-ს წევრობის სამოქმედო გეგმის (MAP) მინიჭებას, მაგრამ წინაღმდეგი წავიდა NATO-ს წევრი სამი სახელმწიფო იტალია და საფრანგეთი და გერმანია გერმანიის კანცლერის ანგელა მერკელის ინიციატივით. ანგელა მერკელი იშველიებდა პუტინის მესიჯს რომ ნატოს გაფართოება უკრაინისა და საქართველოს მიმართულებით გამოიწვევდა წითელი ხაზების

გადაკვეთას, რომელსაც რუსეთი არ შეეგუებოდა (Financial Times, 2008). თუ სიღრმეში ჩავეძიებით ანგელა მერკელის პოზიციის ფესვები ისევ რუსეთის ფედერაციასთან მიგვიყვანს.

გიორგი ბეშიძე თავის სამმაგისტრო ნაშრომში „Georgia`s Prospect for NATO Membership and U.S. Grand Strategy” აღწერს, რომ ანგელა ანგელა მერკელის პოზიციასზე რამოდენიმე ფაქტორი ახედენდა ზეგავლენას. გერმანიის წინა კანცლერმა გერჰარდ შროდერმა, რომელიც არნიშნულ თანადეობას იკავებდა 1998-2005 წლებში, განავითარა მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთობები რუსეთთან. მისი ხელმძღვანელობის პერიოდში მკვეთრად გაიზარდა რუსულ გაზზე გერმანიის ენერგოდამოკიდებულება. 2003 წელს პუტინი და შროდერი შეთანხმდნენ ჩრდილოეთის ნაკადის გაზსადენის მშენებლობაზე, რომელიც მოამარაგებდა გერმანიას დიდი ოდენობის რუსული გაზით. საგულისხმოა ის ფაქტი რომ შროდერმა მას შემდეგ რაც თანამდებობა ანგელა მერკელს გადააბარა, კარიერა გააგრძელა რუსეთში. ის 2005 წლის დეკემბერში დაინიშნა გაზსადენ ჩრდილოეთის ნაკადის კომიტეტის თავჯდომარედ, რომელიც თავის მხრივ წარმოადგენს გაზპრომის იმპერიის მფლობელობაში არსებულ რუსული გაზის ექსპორტზე მონოპოლიური უფლების მქონე კომპაიას (გიორგი ბეშიძე, 2018).

რონალდ ასმუსი, თავის თეზისში „A Little War That Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West“, აცხადებს, რომ შროდერის პოლიტიკის შემდეგ რომელიც მიმართული იყო ამერიკის შეერთებული შტატებთან ახლო თანამშრომლობისგან დისტანცირებისკენ, რუსეთთან ახლო ურთიერთობები გააგრძელა გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა 2005-2009 წლებში ფრანკ-ვალტერ შტეინმაიერმა, რომელიც ცნობილი იყო, როგორც შროდერის პროტექტე სოციალ-დემოკრატების პარტიიდან რომელიც იმყოფებოდა კოლიციაში ანგელა მერკელთან. ანგელა მერკელი, თავის მხრივ ცნობილია როგორც პირდაპირი და უხეში ევროპული ლიდერი, როდესაც საქმე ეხებოდა რუსეთთან ურთიერთობებზე სხვა ქვეყნების მხრიდან მსჯელობას (რონალდ ასმუსი, 2010).

გიორგი ბეშიძე აღნიშნავს, რომ საფრანგეთი და იტალიაც რუსეთის ენერგორესურსებზე დამოკიდებულ ქვეყნებს წარმოადგენდნენ. ამას ემატებოდა ის ფაქტი რომ იტალიის პრემიერ მინისტრი ვლადიმერ პუტინის ახლო მეგობარი სილვიო ბერლუსკონი, ხოლო საფრანგეთს გერმანიის პრინციპულ პოზიციასთან შეწინააღმდე-

გებით არ უნდოდა საქმე გაეფუჭებინა სტრატეგიულ პარტნიორთან და მეზობელთან. აღნიშნული ფაქტების მიმოხილვა ნათლად გვიჩვენებს, თუ რამხლა წინააღმდეგობის გადალახვა უნებდა და კვლავ მოუწევს საქართველოს NATO-სკენ მიმავალ გზაზე. თავის სტატიაში პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე აღნიშნავს, რომ „2008 წლის აგვისტოში რუსეთი შეეცადა, დაესაჯა რეფერენდუმის საფუძველით „ნატოსკენ“ მსწრაფავი საქართველო და თავისი კონტროლი აღედგინა ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე – კიდევ ერთხელ გაენადგურებინა საქართველოს დამოუკიდებლობა“ (ტ. ფუტყარაძე, 2009).

ამრიგად, ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე საფუძველი გვაქვს დავასკვნათ, რომ რუსეთი საქართველოს წინააღმდეგ ძალიან კარგად იყენებს, როგორც სამხედრო ძალას, ასევე წარმატებულ საგარეო და საშინაო პოლიტიკას, რათა ყოველმხრივ შეასუსტოს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პროცესები და მისი სწრაფვა ევრო-ატლანტიკურ ორგანიზაციებში გაწევრიანებისკენ. საქართველოს წარმოუდგენლად დიდი ძალისხმევა სჭირდება, რომ გაუმკლავდეს რუსეთის ჰიბრიდული ომის მარნუხებს, რომელიც მარტო პირდაპირ სამხედრო აგრესიას კი არ მოიცავს, არამედ აერთიანებს რუსეთის დიპლომატიურ, ეკონომიკურ, საინფორმაციო და სამხედრო ეროვნული სიძლიერის ელემენტების მიზანმიმართულ აგრესიას, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე საერთაშორისო პოლიტიკის დონეზე. აშკარაა, რომ რუსეთის გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკა საქართველოსთან მიმართებაში წარმატებულია. როდესაც ქვეყნის 20%-ზე მეტი დაპყრობილია რუსეთის მხრიდან, და ამავდროულად ყოველდღიურ რეჟიმში მიმდინარეობს საქართველოს ტერიტორიების მცოცავი აგრესიული ოკუპაცია ლოგიკურია, რომ აღნიშნული ფაქტორები უარყოფითად იმოქმედებს NATO-ს წევრი სახელმწიფოების მხრიდან ერთობლივი კონსენსუსის მიღწევის პროცესზე NATO-ში საქართველოს ინტეგრაციის საბოლოო ნაბიჯის შესახებ.

აღნიშნული გაყინული კონფლიქტების ინიცირებითა და მხარდაჭერით რუსეთმა მიაღწია საქართველოს ეკონომიკურ დასუსტებას, შეაფერხა როგორც საქართველოზე გამავალი დიდი სტრატეგიული ენერჯო და სატრანზიტო პროექტები, ასევე საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის წარმატებული პროცესი. თუმცა არ არსებობს გამოუვალნი სიტუაცია, და საქართველოს ხელისუფლებას

ძალიან დიდი სიბრძნე მართებს, რათა გაუმკლავდეს რუსეთიდან მომვალ ჰიბრიდულ საფრთხეებს, დასახოს პრობლემების გადაჭრის სწორი სტრატეგია და გააზრებული მტკიცე გადაწყვეტილებების მეშვეობით ნაბიჯ-ნაბიჯ მოახდინოს ქვეყნის იმ საბოლოო სტრატეგიულ მიზნამდე მიყვანა, რასაც NATO-სა და ევროკავშირის წევრობა წარმოადგენს. მხოლოდ აღნიშნული მიზნების მიღწევა მისცემს შესაძლებლობებს საქართველოს უსაფრთხო გარემოში განვითაროს ძლიერი ეკონომიკა, რაც მის დიდი ევროპული ოჯახის ღირსეულ წევრად დამკვიდრებას უზრუნველყოფს. მხოლოდ უსაფრთხო, დემოკრატიულმა და ძლიერი ეკონომიკის მქონე საქართველომ შეიძლება შეძლოს მშვიდობიანი გზით დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება და თავისი მოქალაქეების კეთილდღეობის უზრუნველყოფა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ამერიკის ხმა (2016), რუსეთის მიერ წაქეზებული და „გაყინული“ კონფლიქტები. <https://www.amerikiskhma.com/a/frozen-conflicts-report/3413705.html>.
2. პროფესორი ნინო ოხანაშვილი (2018), ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების გამომწვევი მიზეზების თეორიული ანალიზი (სამხრეთ კავკასიის შემთხვევა), სადისერტაციო ნაშრომი დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. http://press.tsu.ge/data/image_db_innova/%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90.%20%E1%83%9D%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98.pdf.
3. ალექსანდრე აბესაძე (2015), გაყინული კონფლიქტები საქართველოში – გეოპოლიტიკური პერსპექტივები, https://iberiana2.wordpress.com/georgia/a_abesadze/.
4. საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 1991 წლის 15 სექტემბერის დადგენილება (№ 657; 16.09.1991).
5. პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე (2009), რუსეთ-საქართველოს ომის რამდენიმე ასპექტისა და არსებული კრიზისიდან გამოსავლის გზებისათვის,

- http://www.parliament.ge/files/100_23285_423156_TarielPutkaradze.pdf
6. SOCAR, Baku-Supsa Western Export Pipeline, <http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-supsa-western-export-pipeline>.
  7. BP Azerbaijan, Baku-Tbilisi-Ceyhan, https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html.
  8. Claire Soares, Battle for oil: EU and Russia's hope to bypass Russian energy may be a pipe dream, 12 August 2008, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/battle-for-oil-eursquos-hope-to-bypass-russian-energy-may-be-a-pipe-dream-891499.html>.
  9. Mihm, Von Andreas (2009), Mehr Freiheit für acht Milliarden Euro, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/nabucco-pipeline-mehr-freiheit-fuer-acht-milliarden-euro-1642609/infografik-pipeline-1832491.html>.
  10. ირაკლი დანელია (2016), ანაკლიის პორტი და მისი პერსპექტივები, <https://forbes.ge/news/1309/anakliis-porti-da-misi-perspeqtivebi>.
  11. Georgia, Ministry of Defence of. "International Missions." [mod.gov.ge](https://mod.gov.ge/en/mission#). n.d. Accessed September 12, 2019.
  12. NATO, n.d. NATO and Afghanistan, https://www.nato.int/isaf/placemats_archive/2012-12-03-ISAF-Placemat.pdf.
  13. U.S. Department of Defense (2018), EUCOM Commander Launches Readiness Program Training Initiative in Georgia. <https://dod.defense.gov/News/Article/Article/1526373/eucom-commander-launches-readiness-program-training-initiative-in-georgia/>.
  14. Coffey, Luke (2018). NATO Membership for Georgia: In U.S. and European Interest. Cpecial Report, Washington: The Heritage Foundation, https://www.heritage.org/sites/default/files/2018-01/SR-199_0.pdf.

15. Beshidze, Giorgi (2018). Georgia`s Prospect for NATO Membership And U.S. Grand Strategy, Master Thesis. Monterey, California: Dudley Knox Library, Naval Postgraduate School.
16. Asmus, Ronald D. A Little War That Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West.

Josef Japharidze

*Russia's frozen conflicts policy as a basis for maintaining
influence on neighboring countries*

Summary

Artificially initiating, creating and sustaining the frozen ethnic or territorial conflicts of various countries around the world is a widespread practice provided by superior states from a geopolitical perspective. These states have successfully used time-resolved conflicts as a mechanism to maintain influence over relatively weak states. Against Georgia, Russia has successfully applied frozen conflict policies to maintain a dominant position in the Caucasus region, reach Georgia's economic weakness, obstruct large-scale strategic energy and transit projects passing through Georgia, and also hinder Georgia's successful integration into NATO.

ხათუნა დუმბაძე

საქალაქო თვითმმართველობის გამოცხადება ბათუმში

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი საქართველოსთვის გარდატეხის პერიოდი და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენებით დატვირთულია. ბათუმისთვისაც ვერ ჩაივლიდა ეს ყველაფერი უმნიშვნელოდ, პირველი, ის რომ საკამოდ რთული პერიოდი ედგათ მეზობელ სახელმწიფოებს და მეორე, საქართველოს ბევრ ქალაქს უკვე ჰქონდა თვითმმართველის სტატუსი. შეიძლება ითქვას, რომ ბათუმი ყველამხრივ მომზადებული შეხვდა პროცესებს, ვინაიდან ნიადაგი საკაოდ ნოყიერი იყო.

საქართველოში თვითმმართველობის ისტორია სწორედ, რომ თბილისიდან იწყებს სათავეს, როდესაც პირველად ჩატარდა თვითმმართველობის არჩევნები. გამომდინარე თბილისის, როგორც ყველაზე დიდი ქალაქის მოთხოვნას სწორედ ეს განაპირობებდა, რომ ქალაქს ჰქონოდა თვითმმართველის ფუნქციები. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ თბილისი იყო სანყისი და წინაპირობა შემდგომი ქალაქების, თვითმმართველად ჩამოყალიბებისა.

ბათუმის თვითმმართველობის წინაპირობად, თამამად შეიძლება ჩავთვალოთ როგორც ბათუმის სავაჭრო ზონად გამოცხადება, ასევე ბათუმის დაბრუნება დედა სამშობლოსთან. ყველა ზემოთ ხსენებული ფაქტი ჯაჭვისებურად კავშირში იყო მიმდინარე პროცესებთან.

ამ პირობებში 1888 წელს გამოცხადდა ბათუმი, როგორც თვითმმართველი ქალაქი. მის პირველ ქალაქის თავად კი ლუკა ასათიანი, რომელიც მანამდე ქუთაისში აქტიურ საქმიანობას ეწეოდა, შესაბამისად გამოცდილებაც საკმაოდ ქონდა.

რაც შეეხება ხმის მიცებას, მკაცრი ცენზი იყო დაწესებული და გარკვეულ მოთხოვნებს ითვალისწინებდა. კერძოდ, ხმის მიცემის უფლება ჰქონდა: რუსეთის ქვეშევრდომობაში მყოფ 25 წლის ზედა ასაკის მწონე მონალანეს, რომელიც ქალაქში ფლობდა უძრავ ქონებას და იხდიდა გადასახადებს ან ფლობდა სავაჭრო-სამეურნეო დაწესებულებას და იღებდა ფასიან სანებართვო მოწმობას. მასზე არ უნდა ყოფილიყო გადასახადთა ნარჩენები.

საქალაქო თვითმმართველობის განმკარგავ ორგანოს წარმოადგენდა სათათბირო. ხმოსანთა რაოდენობა კი დამოკიდებული იყო ქა-

ლაქის სიდიდზე. ხმოსანთა რაოდენობა 42-დან 150 კაცამდე მერყეობდა. ქალაქების ზრდის პარალელურად იზრდებოდა თვითმმართველობათა ბიუჯეტებიც. 1875 წ. თბილისის საშემოსავლო ბიუჯეტი უდრიდა: 279 037 მან., 1883 წ. – 531 733 მან., 1894 წ. – 1 059 815 მან., 1900 წ. – 1 361 636 მანეთს. ქუთაისის თვითმმართველობის შემოსავალი შეადგენდა: 1881 წ. – 61 577 მან., 1884 წ. – 105 000 მან., 1900 წ. – 236 654 მანეთის. ფოთის საშემოსავლო ბიუჯეტი 1885 წ. უდრიდა 35 856 მან., 1890 წ. – 40 592 მან., 1895 წ. – 555 589 მან., 1900 წ. – 174 163 მანეთს. ქ. ბათუმის საშემოსავლო ბიუჯეტი XIX საუკუნის 80-იან წლებში 50–100 ათას მანეთს არ აჭარბებდა, 90-იან წლებში კი 500 – 600 ათას მანეთს მიაღწია. საკმაოდ სწრაფად მატულობდა ქ. სოხუმის შემოსავალიც. ახალციხის, გორის, თელავის, სიღნაღის, ახალქალაქის, ოზურგეთისა და დუშეთის საშემოსავლო ბიუჯეტი კი მეტად ნელა იზრდებოდა (49;706)

1895 წელს ქალაქის გამგეობის თანამდებობის პირების არჩევნები მოეწყო. ქალაქის თავად ლუკა ასათიანი აირჩიეს. მისივე ინიციატივით ქალაქის თვითმმართველობის ამჟამინდელი შენობა აიგო.

ქალაქის საათათბიროს პირველი არჩევნები 1894 წელს გაიმართა, სადაც 35 ხმოსანი და ცხრა კანდიდატი აირჩიეს. 1895 წლის 25 იანვარს ქალაქის გამგეობის თანამდებობის პირები სარჩევნები მოეწყო, რის შედეგადაც ქალაქის თავად გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ლუკა ასათიანი აირჩიეს, გამგეობის წევრებად გრ. ვოლსკი და ი. ივანოვი, ქალაქის გამგეობის მდივნად - ივანე მესხი.

ქალაქის საათათბიროს მეორე არჩევნები 1898 წელს გაიმართა. ქალაქის თავად კვლავ ლუკა ასათიანი აირჩიეს, რომელმაც დიდი ღვაწლი დასდო ბათუმის განაშენიანებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქალაქის მიმდებარე ტერიტორიებზე ჭაობის ამოშრობა, კაპიტალურად გაყვანილი სანიაღვრე კანალიზაციის არხები (მათ შორის ჟილინსკისა და ივანოვის არხები), რომლებმაც მთელი ქალაქი გადაკვეთეს. პარალელურად წარმოებდა ქალაქის დადაბლებული ადგილების ხრეშითა და გრუნტით მოზინვა. ყოველივე ამან განაპირობა ქალაქში ჭაობიანი ადგილების დაშრობა და მეტად საშიში ავადმყოფობის მაღარის მოსპობა. შედეგად შესაძლებელი გახდა ახალი ქუჩების გაყვანა და ნაწილის კეთილმოწყობა.

ლუკა ასათიანის პირადი ინიციატივით დაიწყო ბათუმის საბჭოს შენობის აგება, რომელიც დღესაც ამშვენებს ქალაქს. მისივე მმართველობის პერიოდშია აშენებული ახლანდელი რესპუბლიკური საა-

ვადმყოფო, რომელიც აჭარის მოსახლეობას დღესაც ემსახურება. ლუკა ასათიანი დიდ ყურადღებას უთმობდა ბათუმში განათლების აღმავლობის საქმეს. მისი ინიციატივით ქალაქში უმოკლეს ვადაში ყველა ეროვნებისათვის მათ ენაზე დაწყებითი კლასები გაიხსნა. ბათუმის, როგორც ქალაქის განვითარებისათვის ამ პროცესს უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ქონდა, ვინაიდან ქალაქი ბიუჯეტს მართავდა ინტერესების მიხედვით.

საქალაქო თვითმმართველობათა საქმიანობის შედეგიანობა კომუნალური მეურნეობის, სწავლა-განათლების, სამედიცინო მომსახურების, სანიტარიისა და სხვ. სფეროში ძირითადად დამოკიდებული იყო მათ განკარგულებაში არსებულ ფულად სახსრებზე. არსებული დებულებით, ქალაქთა თვითმმართველობების საბიუჯეტო-ფინანსური უფლებები ძალიან შეკვეცილი იყო. ქალაქის მოსახლეობა ზე შენერილ გადასახადთა მცირე ნაწილი მოდიოდა თვითმმართველობათა საშემოსავლო ბიუჯეტში, დიდი ნაწილი კი სახელმწიფო ბიუჯეტს ავსებდა.

ქალაქი	თვითმმართველობის შემოღების წელი	ქალაქი	თვითმმართველობის შემოღების წელი
თბილისი	1874	თელავი	1892
ქუთაისი	1875	სიღნაღი	1892
გორი	1876	ახალქალაქი	1892
ახალციხე	1876	ოზურგეთი	1892
ფოთი	1882	სოხუმი	1892
ბათუმი	1888		

1870 წ. დებულების 128-ე მუხლის თანახმად, ქალაქის თვითმმართველობებს უფლება ჰქონდათ გადასახადი დაენესებინათ: უძრავ ქონებაზე (მინა, სახლები, დუქან-მაღაზია-საწყობთა შენობები და სხვ.), სავაჭრო-სამრეწველო დაწესებულებებზე, ტრანსპორტზე და სხვ. ქალაქთა ფულადი სახსრები იხარჯებოდა თვითმმართველობების არჩეულ თუ მონვეულ მოსამსახურეთა ჯამაგირებზე, ქალაქის კეთილმოწყობის სამუშაოებზე, საზოგადოებრივ დაწესებულებათა საჭიროებაზე, სწავლა-განათლებაზე და მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურებაზე. ქალაქების ბიუჯეტიდან დიდი თანხები გამოიყოფოდა აგრეთვე ჯარისა და პოლიციის შესენახად.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აცსა, ფ. 6, ა.1, ს.1;

2. **“დროება,” 1979, N 150;**
3. **„დროება,” 1879, N 87;**
4. **„დროება,” 1885, N 193;**
5. **„ივერია,” 1879, N 4;**
6. **ბარამიძე, 1999:** ბარამიძე, ი. „საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ბათუმი“;
7. **ბაქრაძე, 1987:** ბაქრაძე, დ. „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, ბათუმი.
8. **კარალიძე, 2002:** კარალიძე, ჯ. „ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა, პირველი მსოფლიო ომის წინ, ბსუ, მემედ აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, კრებული III.
9. **მგალობლიშვილი, 1938:** მგალობლიშვილი, ს. „მოგონებანი“;
10. **მესხი, 1964:** მესხი, ს. „თხზულებები“ ტ. III;
11. **მურიე, 1962:** მურიე, ჟ. „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“;
12. **საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970:** V ტ. თბილისი.
13. **სახოკია, 1995:** სახოკია, თ. „მოგზაურობანი“;
14. **სვანიძე, 1996:** სვანიძე, მ. „ქართველები თურქეთში“;
15. **სიჭინავა, 1976 :** სიჭინავა. ვ. „პრონტო-ფრანკოს როლი რუსეთ- საქართველოს ვაჭრობის განვითარებაზე (ოდესა-ბათუმის მაგლითზე)“ მაცნე (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია) N 3;
16. **სურგულაძე, 1996:** სურგულაძე.ა, სიორიძე, მ. „პრონტო-ფრანკო ბათუმში“;

Khatuna Dumbadze

Declaration of city self-government in Batumi Summary

The topic describes the processes which took place in XIX century, in Batumi. Particularly, the processes of self-acceptance of Batumi city council and its pros and cons. The function, role and importance of Batumi city Council are outlined.

ამირან კახიძე
გურამ ჩხატარაშვილი
თათული მონყობილი

**ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების
სოფ. ქობულეთის ქვის ხანის ნამოსახლარზე**

საქართველო გამოირჩევა ხელსაყრელი ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობითა და მრავალფეროვანი კლიმატური პირობებით, რამაც განაპირობა აქ უძველესი დროიდან ადამიანის ფართო განსახლება. ამის დასტურია არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად აღმოჩენილი ღია ტიპის ნამოსახლარები, სადგომ-სახელოსნოები, მღვიმე-გამოქვაბულები, ბუნებრივი ფარდულები და ა.შ. ქვის ხანის ძეგლთა სიმრავლით ერთერთი გამორჩეული ადგილი უკავია აჭარას, სადაც სავსეა არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად როგორც შავიზღვისპირა, ისე მთისნინა გორაკ-ბორცვოვან და მთიან ზოლში მრავლად გამოვლინდა მეზოლითისა და ნეოლითის ხანის ძეგლები (**გოგიტიძე, 1978; 2008; ბერძენიშვილი, ნებიერიძე, 1964; ნებიერიძე, 1991**). მათ შორის გამორჩეული ძეგლია სოფ. ქობულეთის გვიანმეზოლითურ-ადრენეოლითური ხანის ღია ტიპის ნამოსახლარი.

2019 წ. ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიზნობრივი-სამეცნიერო საგრანტო პროექტის ფარგლებში შესაძლებლობა მოგვეცა განგვეახლებინა სავსე არქეოლოგიური კვლევა-ძიებანი სოფ. ქობულეთის ნამოსახლარზე ინტერდისციპლინური (ტრასოლოგია, პალინოლოგია, რადიოკარბონული მეთოდი, ობსიდიანის XRF ანალიზი) კვლევების მიხედვით. გათხრით სამუშაოებში მონაწილეობა ექსპედიცია შემდეგი შემადგენლობით: ამ. კახიძე (ექსპედიციის ხელმძღვანელი), გურამ ჩხატარაშვილი და თ. მონყობილი. გარდა ამისა, სავსე სამუშაოებში ჩართული იყო უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის თანამშრომელი, არქეოლოგი ვალერი მანკო. სამუშაოების დაწყე-

ბამდე გაინმინდა შესასწავლი ფართობი ხე-მცენარეებისა და ეკალ-ბარდებისაგან. ამის შემდეგ, გაკეთდა საკონტროლო თხრილი (1×2 მ). დაფიქსირდა უძრავი კულტურული ფენის არსებობა.

მოპოვებულ იქნა 1533 ერთ. მასალა. მათგან 262 ერთ. იარალია, დანარჩენი კი დაუმუშავებელი არტეფაქტებია (ლამელები, ანატ-კეც-ანამტვრევები). ძირითად ნედლეულად კაჟი და ობსიდიანია გამოყენებული. იარაღებში ძირითადად სჭარბობს საჭრისები, სატეხები, გვერდაბლაგვებული მიკროლამელები, რეტუშირებული ლამელები და მიკროლამელები, საფხეკები და სხვ.

მასალის კამერალური დამუშავების პარალელურად, მიმდინარეობს ლაბორატორიული კვლევებიც. წარმოგიდგენთ წინასწარული კვლევის შედეგებს.

ტრასოლოგიური ანალიზი. ტრასოლოგიური კვლევა განხორციელდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის ტრასოლოგიის განყოფილებაში დოქტ. ქეთევან ესაკიას მიერ. შესწავლილია 136 ნივთი. ანალიზის შედეგად დასტურდება, რომ:

- 1) როგორც ტიპოლოგიური, ისე ტრასოლოგიური ანალიზის მიხედვით ჩანს, იარაღთა ძირითადი ნაწილი ლამელებსა და მიკროლამელებზეა დამზადებულიც.
- 2) იარაღებში დომინირებს ნანადირევი ხორცის და ტყავის დამუშავებასთან დაკავშირებული იარაღები. ბევრია, ხის და ძვლის დამუშავებისათვის საჭირო იარაღები.

პალინოლოგიური ანალიზი. პალინოლოგიური კვლევა განხორციელდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის პალეოანთროპოლოგიისა და პალეობიოლოგიის კვლევითი ინსტიტუტში დოქტ. მაია ჭიჭინაძის მიერ. პალინოლოგიური სინჯები აღებულ იქნა თხრილის ყველაზე ქვედა ფენიდან. ნიმუშები მდიდარი იყო როგორც პალინოლოგიური (მცენარის მტვრის ნაშთები და სპორები), ისე არაპალინოლოგიური პოლინომორფებით. პალინოლოგიური სპექტრი ძირითადად ხე-მცენარეებით არის წარმოდგენილი. ყველაზე დიდი რაოდენობით მურყნის მტვრის მარცვლებია, შედარებით ნაკლებია რცხილის მტვერი. ბალახოვნებიდან ვხვდებით ფარსმანდუკს. არაპალინოლოგიური პოლინომორფებიდან ნიმუშში გვხვდება მცენარეებისა და ცხოველების ეპიდერმისის ნაშთები, და, ასევე, ხის მერქნის პარენქიმული და ჭურჭლოვანი უჯრედები.

პალინოლოგიური კვლევის თანახმად, კლიმატი თბილი უნდა ყოფილიყო, რადგან სპექტრი ძირითადად სითბოსმოყვარული ხე-მცენარეებით არის წარმოდგენილი.

ობსიდიანის ანალიზი. მოპოვებულ მასალებს შორის ობსიდიანის იარაღ-ანატექცების კვლევა წარმოადგენდა საგანგებო კვლევის საგანს. მათი რიცხვი შეადგენს 599 ერთეულს. ობსიდიანი ვულკანური წარმოშობის მინაა, რომლის გავრცელების ერთადერთი წყარო მხოლოდ სამხრეთ საქართველოში არსებული ჭიქიანის მთაა. რაც შეეხება მეზობელ სახელმწიფოებს (თურქეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი) იქ ობსიდიანის არაერთი წყაროა დაფიქსირებული. ჩვენი მთავარი მიზანი იყო ზუსტად დაგვედგინა სოფ. ქობულეთის ობსიდიანის წარმომავლობა და მისი ქიმიური შემადგენლობა. ეს კი შესაძლებელია სამი ძირითადი მეთოდის გამოყენებით: 1. ნეიტრონ-აქტივაციური ანალიზი (NAA); 2. რენტგენოსპექტრალურ ფლუროსცენციური ანალიზი (XRF) და 3. მასს-სპექტომეტრია ინდუქციური პლაზმით (ICP-MS) (Кузмин, 2017: 288-306). აღსანიშნავია, რომ ობსიდიანის კვლევებით მსოფლიოში ერთ-ერთი აღიარებული ცენტრია მისურის უნივერსიტეტის რეაქტორის კვლევის ცენტრის არქეომეტრიის ლაბორატორია (აშშ), რომელიც უკვე რამდენიმე ათეული წელია წარმატებით ახორციელებს ობსიდიანის წყაროების იდენტიფიკაციას. აღნიშნული ლაბორატორიის მიხედვით უკვე განსაზღვრულია 600-ზე მეტი ობსიდიანის წყარო ევროპასა და ამერიკის კონტინენტებზე და მსოფლიო მასშტაბით უკვე გამოკვლეულია დაახლ. 50 000-ზე მეტი ობსიდიანის არტეფაქტი. რაც განსაკუთრებით საყრადღებოა, აღნიშნულ ლაბორატორიაში გადაიგზავნა 50 ერთეული ობსიდიანის არტეფაქტი.

წინასწარეული კვლევის თანახმად, ძირითად წყაროდ როგორც მოსალოდნელი იყო, დადასტურდა ჭიქიანის ობსიდიანი, ხოლო რამდენიმე მათგანი არაა იდენტიფიცირებული. არაა გამორიცხული, რომ დადგინდეს ობსიდიანის მომარაგების სხვა წყაროების არსებობაც. ლაბორატორიული სამუშაოები გრძელდება.

სამწუხაროდ, სოფ. ქობულეთს აბსოლუტური თარიღების სერია არ გააჩნია. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი ნამოსახლარის უშუალო ანალოგების დასახელება, რომელთაც გააჩნიათ აბსოლუტური თარიღების სერია. ისინი მდებარეობენ თანამედროვე უკრაინის ტერიტორიაზე – კუკრეკი (9 600±150 BP) (Lilie et al, 2009; Manko, 2015), დობრინკა 3 (9115±45 BP) (Lilie et al, 2009; Manko, 2015), ვი-

შენე (9115±45 BP) (Zaitseva et al, 2000). ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ძეგლი სოფ. ქობულეთს ჰგავს იარაღთა ტიპოლოგიით, სტრუქტურით, ქვის დამუშავების ტექნოლოგიით, ლამელებისა და მიკროლამელების დანაწევრების ტექნიკით და სხვ. ამდენად, ყველა პირობა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ სოფ. ქობულეთის ქრონოლოგიური ჩარჩოები X-IX ათასწლეულების მიჯნა იყოს.

ასეთია მოკლედ 2019 წელს სოფ. ქობულეთში განხორციელებული საველე ექსპედიციის წინასწარული კვლევების შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ბერძენიშვილი ნ., ნებიერიძე ლ.**, ქვის ხანის ნამოსახლარები კინტრიშის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბ., 1964, გვ. 7-16
2. **გოგიტიძე ს.**, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბ., 1978
3. **გოგიტიძე ს.**, კინტრიშის ხეობის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები (ქობულეთის ადრენეოლითური ნამოსახლარი), ბათ., 2008
4. **ნებიერიძე ლ.**, დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი, თბ., 1972
5. **ნებიერიძე ლ.**, ნეოლითი, საქართველოს არქეოლოგია, ტ. I, თბ., 1991, გვ. 226-270
6. **Lilie M., Budd Ch., Potekhina I., Hedges R.**, The radiocarbon reservoir effect: new evidence from the cemeteries of the middle and lower Dnieper basin, Ukraine/Journal of Archaeological Sciences, 36, 2009, p.p. 256-264.
7. **Manko V.**, The origin of kukrek-type culture, Scientific studies, vol. 8, Vinniki-Jeshuv-Lviv: Apriori, 2015, p.p. 33-62
8. **Zaitseva G. I., Timofeev V.I., Zagorska N.N., Kovaliukh N.N.**, radiocarbon dates of the Mesolithic sites of Eastern Europe, Radiocarbon and Archaeology, I, 2000, p.p. 33-52

*Amiran Kakhide,
Guram Chkhatarashvili
Tatuli Motskobili*

New archaeological discoveries from Kobuleti stone age site

Summary

In this paper we present information about archaeological discoveries in Kobuleti village in 2019. Excavations were financed by Shota Rustaveli State University. Archaeological expedition worked interdisciplinary group (traceology, palynology, C-14, Chemical Obsidian analysis). Due to fieldwork were discovered flint and obsidian artefacts, among them were tools: burins, endscrapers, chisels, retouched and notched bladelets, microblade with abrupt retouch etc. On the basis of these materials we suppose that there were temporary site (hunt camp) dates back approximately X-IX millennium BC.

**შოთა მამულაძე
კახაბერ ქამადაძე
ემზარ კახიძე**

**ცენტრალური ქანეთის საეკლესიო ნაგებობანი
(მაჩკა, კუმბულა)²⁹**

ქანეთს, ლაზეთს, ანუ ძველ სამხრეთ კოლხეთს, რომელიც, ძირითადად ზანურენოვანი ეთნოსით იყო დასახლებული, შუა საუკუნეების წყაროები სამ ნაწილად ყოფდა: 1. რიზეს მხარე (ლაზია, ლაზიე); 2. ტრაპიზონის მხარე (ქალდია, ხალდია, ქანივი, მეგრელთა ქვეყანა); 3. კოტიორა-კერასუნტის რეგიონი (პონტოს ადგილნი, ხალიბია) (იხ. ინგოროყვა, 1954: 267-273; მამულაძე, კახიძე: 2014: 7-12).

საკუთრივ ცენტრალური ქანეთი აღმოსავლეთით მდ. ოფთიდან იწყებოდა (იხ. Карпов, 2007: 35). ვახუშტი ბატონიშვილის აღწერით “ბაიბურდისა და ფორჩხის სამხრით, ქანეთის მთას იქით, არს ქანეთი და ან უწოდებენ ლაზსავე. არს ასე შავი ზღვის კიდის წადევნებით გონიოდან ტრაპიზონის საზღვრამდე არს ქალაქი მცირე რიზა ზღვის კიდეზედ, ხოლო ამის დასავლეთით ჩამოვარდების მცირე მთა, კნინლა ზღვამდე, ქანეთის მთიდამ. და ესე არს საზღვარი საქართველოსი და საბერძნეთისა-ტრაპიზონისა... აქ არს რკინის პალო, აქავ არს საცყაპელა (დღევანდელი ოფი) (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973: 142-143). უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი ქართველი გეოგრაფოსი თანდართულ რუკებზე ქანეთს რეგიონის მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილს უწოდებს (ერთ ადგილას ათინამდე, მეორეგან რიზემდე), ხოლო ცენტრალურ ქანეთს ლაზეთად მოიხსენიებს, რომლის სამხრეთითაც ბაიბურთია. როგორც ჩანს, ეს უფრო მოგვიანო რეალიების ამსახველი უნდა იყოს. დაახლოებით ასეთ სურათს იძლევა XX ს პირველ ნახევარში მოღვაწე ტრაპიზონის მიკროპოლიტი ქრისანთიოსი (იხ. ანდრიაძე, 2016: 16-17).

ცენტრალური ქანეთი ისევე როგორც მთელი ქანეთი, მდიდარია მატერიალური კულტურის ძეგლებით, მათ შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი საეკლესიო ნაგებობებს უკავია. აქვე უნდა აღინიშ-

²⁹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებულ საგრანტო პროექტის „ისტორიული ქანეთის ცენტრალურ ნაწილში დაცული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები (საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ეკლესიები, საკომუნიკაციო და საყოფაცხოვრებო არქიტექტურის ნიმუშები, N 217910), ფარგლებში.

ნოს, რომ რეგიონში ეკლესიები რომელთა მშენებლობაც დაკავშირებული უნდა იყოს ადგილობრივ ქართველურ მოსახლეობასთან, დღემდე მხოლოდ ერთეულების სახითაა შემორჩენილი. სამაგიეროდ, მრავლადაა ბიზანტიური, ტრაპეზუნტის თუ ოსმალეთის იმპერიების დროინდელი საეკლესიო ნაგებობები, რომლებიც ზოგიერთ სოფელში (მაგ. სულეიმანიე (ძველი გიუმუშხანე), კრომი და სხვ.) 6 და მეტი რაოდენობითაა დაცული. ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ მაჩკასა და ჭუმბულას ეკლესიებზე რომელთა მშენებლობაც ადგილობრივ მოსახლეობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

მაჩკას ეკლესია მდებარეობს მდ. მერიემანას მარცხენა სანაპიროს შემალღებულ ტერასაზე. ნაგებობა სამნავიანი ბაზილიკაა (ტაბ. I-II). მისი შიდა ზომებია: სიგრძე 9.20 მ, სიგანე-7.40 მ. სამივე ნავი მოქცეულია ერთიანი ორფერდა სახურავის ქვეშ (ადრე სამფერდა იქნებოდა, ცენტრალური ამაღლებული). ეკლესია ნაგებია დაუმუშავებელი ადგილობრივი ჯიშის კლდიდან მოწყვეტილი ქვებით. კუთხეებში გამოყენებულია მომწვანო ფერის შირიმის მსგავსი ქვათლილები. კარის ლიობი დასავლეთიდანაა გაჭრილი. როგორც ჩანს კარი სამხრეთიდანაც უნდა ჰქონოდა. კარის არქიტექტურა (დას.) მე-XX ს-ის ჩაკვეთით მიღებულ მეჩეთის კონტურს ასახავს. შიდა სივრცე დაყოფილია 3 ნავად-ერთი წყვილი ბურჯით და დასავლეთის კედლიდან გამოყოფილი პილასტრებით (ტაბ. I-II). ბურჯი სწორკუთხა მოყვანილობისაა. ცენტრალური ნავი შედარებით ამაღლებულია და იგი როგორც ჩანს გარე მასებშიც იყო ასახული. ბაზილიკას საბჯენი თალები არ გააჩნია. თალებს შეიცავს მხოლოდ არკადა (ე.ი ის რაც გრძივად მიდის). არკადა მიმართულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. პასტფორიუმები აფსიდებით სრულდება და თითო სარკმელს შეიცავს. სარკმლების გეგმარება ტიპიურია-ინტერიერისაკენ გაფართოებული პროფილით. დასავლეთის მხარე სამი სარკმლითაა აღჭურვილი. თითო ნავს თითო სარკმელი შეესაბამება. ცენტრალური სწორკუთხაა. გვერდითები კი თაღოვანი თავსართით სრულდება.

ეკლესია, როგორც ჩანს თავდაპირველად დასავლეთის მხრიდან კარიბჭესაც შეიცავდა. მისი ნაშთი შემორჩენილია ძეგლის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში. ძეგლის გეგმარებითი სქემა სწორკუთხედშია ჩანერილი. პასტფორიუმების კამარები სიმაღლეში ოდნავ ვიწროვდება. სწორკუთხედის აფსიდაში ქვედა და ცენტრალურ ზოლზე შემორჩენილია მოხატულობა. სამნუხაროდ თემატიკა არ იკითხება.

დასავლეთით ფასადიდან 8 მ-ის დაშორებით ადრეული ნაგებობის ნაშთებია შემორჩენილი (ტაბ.I/1). ასევე შემორჩენილია მისი კამარული გადახურვის ფრაგმენტებიც. შესაძლოა ეს იყოს კოლექტიური აკლდამის ნაშთი. სადღეისოდ მისი ფუნქცია-დანიშნულების გარკვევა ჭირს.

მაჩკას ეკლესია სავარაუდოდ ადრე შუასაუკუნეების ბოლო პერიოდით შეიძლება დათარიღდეს და როგორ აღინიშნა, მისი მშენებლობა ადგილობრივ ჭანურ მოსახლეობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

ჰუმბულას ეკლესია მდებარეობს ხარშიტისა და მუსარლიდერეს ხეობის ხერთვისში. ეკლესია მთლიანად არქაულ იერს ატარებს და დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს, როგორც უადრეს კაპადოკიურ ხუროთმოძღვრებასთან, ასევე ქართულთან. მისი კედლები რამდენჯერმე გადანყობილი. მოგვიანებით ძირითადი სივრცისათვის სამხრეთის მხრიდან აბსიდიანი ფართო ტალანი მიუშენებიათ. ამ ორ სამშენებლო პერიოდს შორის დიდი ქრონოლოგიური ზღვარი არ შეინიშნება. საბოლოოდ ორნავიანი ეკლესია მიუღიათ (ტაბ.III/IV). მსგავსი ტიპის ეკლესიები საკმაოდ იყო პოპულარული ქართულ ქრისტიანულ არქიტექტურაში (ელიზბარაშვილი, 1994: 2).

ფაქტიურად კი აქ ორი ერთმანეთს მიდგმული ეკლესიაა (ტაბ.III/IV). თავდაპირველად, როგორც პირველი, ასევე მეორეც შვერილაბსიდიანი უნდა ყოფილიყო.

პირველი ეკლესიის სამხრეთის კარი (როგორც ჩანს, ეს ერთადერთი კარი არსებობდა) ლუნეტიანია და არქაულობის ყველა ნიშანს ამჟღავნებს. ეს კედელი თავდაპირველად საფასადე სიბრტყეს წარმოადგენდა. ლუნეტის თალი ამდაგვარი სტრუქტურების კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს, იგი ამალღებულია და ნალისებური მოყვანილობისაა. თალი შირიმის დამუშავებული ქვებითაა აწყობილი. აგრავი თალის აბსოლუტურ ცენტრს იკავებს და სწორი ტრაპეციის ფორმისაა. შიდა მხრიდან სარემონტო სამუშაოებისას კარის ღია ლუნეტი სანახევროდ ცრულუნეტად უქცევიათ. კარის არქიტრავის არცთუ მთლად ცენტრში ე.წ. ბოლნური ჯვარი (იმპერატორ კონსტანტინეს ძლევის ჯვარი) იკითხება (ტაბ.IV/2). თავის დროზე იგი საკმაოდ რელიეფური უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ცდილან მის ნაშლას. ესაა ფარგლის შესაძლებლობებზე დაფუძნებული გეომეტრიული სახე-ჯვარივარდული, მსგავსი ნიმუშები მრავლად გვხვდება მთელს ადრექრისტიანულ აღმოსავლეთში (ყოფიანი, 2010: 727; მამულაძე, კახიძე, 2014:

60-61), ისევე როგორც, ზოგადად, საკარე არქიტრავების ჯვრებით შემკობა. ამ ტიპის შემკობის მოტივები განსაკუთრებით მრავლად გვხვდება კაპადოკიის ადრექრისტიანულ ძეგლებშიც (Restle, 1979: სურ. 36 და სხვ).

ამ ელემენტების გარდა ძეგლის არქაულობაზე მეტყველებს სარკმლებიც. ყველა მათგანი პარალელურკედლიანია.

ეკლესია ნაგებია სხვადასხვა ჯიშის ქვით, მოვარდისფრო დულაბის გამოყენებით. ვიზუალური დაკვირვებით კირი კერამიკულ ფხვნილს შეიცავს. მიუხედავად იმისა, რომ კედლის წყობაში რიყის ქვა, ქვშაქვა და შირიმის ფრაგმენტებიცაა გამოყენებული, რიგები თითქმის თანაბარი სიმაღლისაა და ჰორიზონტალური. წყობაში ზოგიერთ ადგილას კერამიკული პლინტუსებიცაა ჩართული (მამულაძე, კახიძე, 2014: 60-61).

ძეგლის თარიღი ზოგადად ადრექრისტიანული ხანაა და V ს-ით უნდა დათარიღდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ანდრიაძე, 2016: – ანდრიაძე გ., ქართველი ფარული ქრისტიანები ოსმალეთში, თბილისი
2. ელიზბარაშვილი, 1994: – ელიზბარაშვილი ი., ქართული ორნავიანი ეკლესიები (ავტორეფერატი), თბილისი
3. ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973: – ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი
4. ინგოროყვა, 1954: – ინგოროყვა პ., გიორგი მერჩულე, თბილისი
5. მამულაძე, კახიძე, 2014: – მამულაძე შ, კახიძე ე., ისტორიული ჭანეთის აღმოსავლეთ ნაწილში დაცული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, ბათუმი
6. ყიფიანი, 2010: – ყიფიანი გ., ბოლნისის სიონი, ტაძრის გეგმა და სამი უადრესი წარწერა, ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი III, თბილისი
7. Restle, 1979: – Restle M, Studien zur früh byzantinischen Architektur Kappadokiens. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
8. Карпов, 2007: – Карпов С.П., История Трапезундской империи, Санкт-Петербург

Shota Mamuladze
Kakhaber Kamadadze
Emzar Kakhidze

Church Buildings of Central Chaneti (Maçka, Humbula)

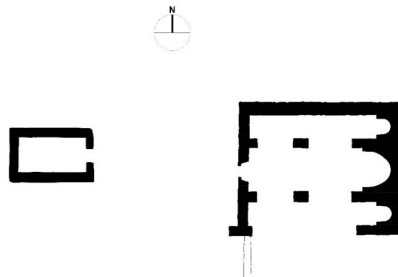
Summary

Maçka Church is located in historical central Tzanika, on the river of Meriemana. The main space of the church is divided into three parts. The church must have had the only central entrance from the west. According to the style of construction, planning and the architectural features, the Maçka Church is a monument dated early middle ages.

Humbula (Ovundu) church is located to the junction of Harşit and Musarlı Dere. The monument shows resemblance with earlier Cappadocian and Georgian architecture. The walls show several times re-arrangement. Later a wide corridor with an apse had been built to the main space from the northern side. Finally we received a two-nave church. In fact, here we have two separate churches side by side. The date of the monument is early Christian period and it cannot be later than the 5th century.

I

განაკვეთიანი

განაკვეთიანი 1:50
ფურცელი A1

1

2

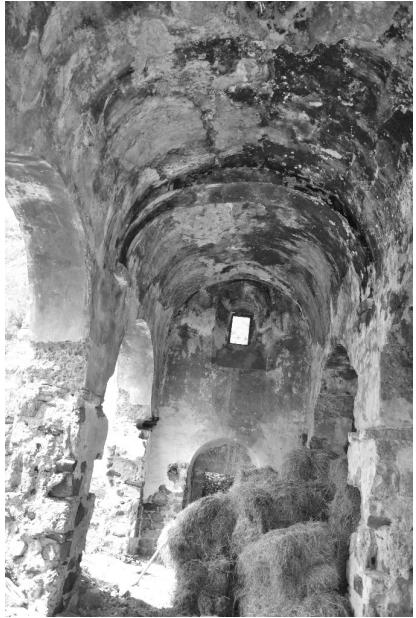
II

1

2

3

III

1

2

IV

1

2

**ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები
ჭარნალის მურმანეთში**

ჭარნალის მურმანეთში საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების დაწყებას 2014 წლისათვის წინ უძღოდა არაერთი შემთხვევითი აღმოჩენა. ამათ რიცხვს განეკუთვნება რომაული ხანის ქვევრი, მასთან ახლოს, პატარა ღელეში დაფიქსირებული ქვის გობი, ურო, საბეგველები და კვადრის ფორმის დამუშავებული ქვა (ტაბ.2, 3/1,2). მივიღეთ ინფორმაცია მურვანეთთან ახლოს მდებარე სოფელ ომბოლოში ორმაგგანყოფილებიანი ქვის გობის აღმოჩენასთან დაკავშირებითაც. არქეოლოგიური გათხრებისას, ღელის მარცხენა სანაპიროზე შეგროვებული იქნა სხვადასხვა ეპოქის არტეფაქტები (ტაბ. 11). ისინი, ძირითადად, ფერდობიდან დაცურებულ მასალათა რიგს უნდა განეკუთვნებოდნენ. ეს განსაკუთრებით ითქმის კულტურული ფენების მიმართ. უძველესი ფენები ჯერჯერობით არაა შესწავლილი. უადრესად გამოიყურება მრავალგანყოფილებიანი საკურთხევლის ნატეხი, ტიპური (ტაბ. 3/5). ამ სახის ნაკეთობანი მრავლადაა აღმოჩენილი ფიჭვნარის საკულტო ძეგლსა და თვით ნაქალაქარის კულტურულ ფენებში. ისინი თარიღებიან ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებითა და დამახასიათებელი ჩანს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსათვის (კახიძე, 1965:74-75; 1971: 57-58). ერთეული ნატეხები ციხისძირში, ბათუმის ციხესა და მახვილაურშიცაა აღმოჩენილი (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:68, ტაბ. XXIX/6; XXX/11). საქართველოს სხვა ნაწილებიდან ასეთი სამსხვერპლოები უცნობია. ჩვენი მონაპოვარი, ვფიქრობთ, გარკვეულად უნდა უკავშირდებოდეს ბ. პიოტროვსკის მიერ კარმირბლურში აღმოჩენილ შედარებით დიდი ზომის (1,8მ.) წარგძელებულ მრავალგანყოფილებიან ბრტყელ თიხის სამსხვერპლოს. საყურადღებოა, რომ მასთან ახლოს ჩნდებოდა ნაცრისა და მსხვერპლად მიტანილი ცხოველის ძვლების გროვა (Пиотровский, 1952:21, სურ.7). კარმირბლურის სამსხვერპლო ძვ.წ. VII ს დასასრულითა და ძვ.წ.V-ს დამდეგით თარიღდება. ჩვენი სამსხვერპლოები გაცილებით ადრეულია. ჩანს, რომ ჭროხის აუზისა და მიმდებარე ტერიტორიების ინტეგრირება ანატოლიურ სამყაროსთან საკმაოდ ადრეული

ეპოქებიდან დაწყებული. თვლიან, რომ მსგავსი საკულტო ნივთები ურარტულ კულტურაში სწორედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან უნდა იყოს გავრცელებული.

ამჯერად ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს მურმანეთის №1 მარცხენა ფერდზე ფიქსირებული თიხა მიწებისა და ნახშირის ნაშთების შესწავლა. აქ მცირე მასშტაბის განმედიტი სამუშაოები ჯერ კიდევ 2014 წელს დავიწყეთ. ორმოს კონტურების შესაბამისად ავგეგმეთ NO სექტორის 3,4,13,14 კვადრატები (ტაბ. 1/3). ჩავედით 0,25-0,5-1,1მ. სიღრმეზე. თხრილის ჩრდილოეთი კედლის ჰუმუსის სისქე 25-30 სმ. ამ მონაკვეთზე ყვითელი თიხნარის – 0,7-0,8მ. დასავლეთ კედელთან დავლრმავდით 1,4 მეტრზე. ჰუმუსის სიმძლავრე – 35 სმ. თანდათანობით შემცირდა ნაგავსაყრელი და მივეახლოვდით ჩვენთვის საინტერესო ორმოს უძველეს დონეს. ალაგ-ალაგ, განსაკუთრებით, აღმოსავლეთ ნაწილში, თავი იჩინა ნახშირისა და თიხამიწების ნაშთებმაც (ტაბ.4). ამ ობიექტზე არსებითი სავლე კვლევა-ძიებანი გაგრძელდა 2017, 2018 და 2019 წლებში. კულტურული ფენების გავრცელების შესაბამისად თხრილის საზღვრებიც გაფართოვდა. საწყისი საფეხურისათვის სტრატოგრაფიული ჭრილი შემდეგ სურათს გვიჩვენებს: იწყება სხვადასხვა სიმძლავრის ჰუმუსოვანი ფენით, მოსდევს მოყვითალო თიხნარი. ირგვლივ კი ნახშიროვანი შრე იფარგლება. ძირითადი სამუშაოები სწორედ მათ პრეპარაციას დაეთმო (ტაბ.4, 5/1, 2,3). 1, 30 სმ სიღრმეზე NO სექტორის მესამე კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის კედლის უსახური ნატეხი. მოყავისფრო, უხეში მოთეთრო მინარევებიანი, ზედაპირს თითქოს სუსტი ქედი მიუყვება. გვაქვს ერთადერთი ქვის სალესი. ორმოს სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედელთან მესამე კვადრატში კვლავ გრძელდება ხის ძელის დანახშირებული ნაშთები და ყავისფერი თიხნარი ფენა (ტაბ.4, 5/2,3). 2019 წელს მოხერხდა არქეოლიგიური სამუშაოების ბოლომდე მიყვანა NO სექტორის 3-13, 4-14 კვადრატებში. თხრილი გავაფართოვეთ აღმოსავლეთის მიმართულებით (NO სექტორის მე-14 კვადრატი). თავდაპირველად დავიწყეთ თანამედროვე ნაგვის ნარჩენების და ჰუმუსისა მოხსნა. ჰუმუსის სიმძლავრე 40 სმ, იატაკის დონე გამოჩნდა 1,9 მეტრ სიღრმეზე. გამრავლდა ნითელი თიხნარისა და ნახშირის ფრაგმენტები. ამის შემდეგ ძირითადი სამუშაოები დაეთმო გამოვლენილ ნახშირისა და ნითელი ბათქაშის პრეპაციას (ტაბ.4, 5/4). მივიღეთ შემდეგი სურათი:

ჩრდილოეთ კედელთან მთელ სიგრძეზე გამოიკვეთა ჰორიზონტალურად დადებული 3,40 სმ სიგრძისა და 17X15 სმ სიფართის ხის ძელისაგან შექმნილი ჩაღრმავება, შუა ნაწილში შეინიშნება თიხით ამოვსებული ტიხარი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ერთმანეთზე ორი ძელია გადაბმული და თიხით საგანგებოდაა გამაგრებული, ერთის სიგრძე – 2,10 სმ, მეორე გადარჩენილი ნაწილის კი – 1, 30 სმ. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ მის მოპირდაპირედ სამხრეთის კედელთან გამოვლენილი ბათქაშიანი ძელების შესახებაც. მათი საერთო სიგრძე 4.2მ-ია. ირკვევა, რომ ნაგებობის გასამართად გამოყენებულია ერთმანეთზე გადაბმული ორი თანაბარი სიგრძის ძელი. განსაკუთრებით საინტერესოა ისიც, რომ ახლებური დასკვენების გაკეთების საშუალებას უნდა იძლეოდეს იატაკის დონის უახლესი მონაცემები. როგორც ჩანს, ჰორიზონტალურად განლაგებულ, დანახშირებულ ხის ძელებს შორის, ასევე დროებითი ნაგებობის შიდა სივრცეშიც თავი იჩინა გარკვეული ჩაღრმავებების მქონე წრიულმა ფოსოებმა. მათი განლაგება შემდეგ სურათს იძლევა: დასავლეთი სამი, სამხრეთით კი ოთხი 6 სმ დიამეტრისა და 8 სმ. სიღრმის ფოსოა. მათ შორის დაშორება 50 სმ -ია. ყოველივე ამას თხრილის სამხრეთ დასავლეთ კუთხეში მოყვა 44 სმ დიამეტრისა და 0,5 მ. სიღრმის ორმო. ვფიქრობთ რომ პატარა ზომის წრისებრ ფოსოებში ჩასმული იყო ხის კედლების სვეტები, არაა გამორიცხული, რომ ხდებოდა მათი ბათქაშით შელესვაც (ტაბ.6, 7/1).

როგორც ჩანს მელითონე მეტალურგებს შეუქმნიათ დროებითი ნაგებობა, რომლის ორი კედელი (ჩრდილოეთი და სამხრეთი), შემორჩენილი ფოსოების მიხედვით, ვერტიკალურსვეტებიანი ხის ნწელებით ამოყვანილ კედლებს წარმოადგენდა. მის დასავლეთ კედლად გრუნტია გამოყენებული. აღმოსავლეთით უნდა ჰქონოდა ღია შესასვლელი (სამწუხაროდ გასათხრელი ფართობის ეს ნაწილი ტერასის გაყვანისას არის მორღვეული). განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ზემოთ აღნიშნული საკამოდ ფართო დიამეტრის მქონე ორმო, რომელშიც მასივური ხის სვეტი უნდა ყოფილიყო ჩაშენებული. როგორც ჩანს, მასზე ჰორიზონტალურად უნდა ყოფილიყო დადებული ხის ძელი ორფერდა სახურავის შექმნის მიზნით (ტაბ 7/1). ეჭვგარეშეა, რომ საქმე გვაქვს შედარებით მსუბუქ კონსტრუქციასთან – ე.წ. სარ-ლასტზე გამართულ, ნწულკედლიან, ბათქაშით შელესილ, ფაცხისმაგვარ ნაგებობასთან. ჩანს, რომ კოლხური კულტურისათვის კარგად ცნობილი ძეღური, ჯარგვა-

ლისებური ნყოფის ნაგებობების პარალელურად გამოყენებული ყოფილა შედარებით მარტივი, ე.წ. სარ-ლასტზე გამართული ნაგებობათა შექმნის პრაქტიკაც. მსგავსი ტიპის შენობებს ვარაუდობენ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე შესწავლილ ოჩამჩირისა და მაჭარის ნამოსახლარებზე (ჯიბლაძე, 1997:58-59).

მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ახალი კვლევა-ძიებანი თხრილის სამხრეთი მიმართულებითაც. ავაგეთ NO სექტორის 1, 11 და 2, 12 კვადრატები (ტაბ.1/3). დასაწყისიდანვე თავი იჩინა მოზრდილი ქვების გროვამ, რომელმაც, პრეპარაციის შემდეგ, გარკვეული კონფიგურაცია მიიღო. პირველი და მეორე კვადრატების დიდი ნაწილი უძრავ კლდოვან ქანებს უკავია. 1 კვადრატის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მონაკვეთზე შეინიშნება მომტვრეული ქვების მოზრდილი ნატეხები. ყურადღებას იქცევს მეორე კვადრატში მოზრდილი ქვის ლოდი. სიგრძე – 2მ, სიგანე-2მ. ლოდში ნაკვეთია ოვალური ფორმის ღრმული. მისი ზომებია: სიღრმე – 0,9 მ-ია. დმ. 0,8-1,1მ. ძირისკენ ოდნავ შევიწროვებული – დმ. 60 სმ. კარგადაა დამუშავებული მისი გარე ზედაპირი, რომელსაც სფერული ფორმა აქვს მიღებული. სამხრეთ ნაწილში ვანარმოეთ ქვიანი ფენის საპრეპარაციო სამუშაოები. დადასტურდა, რომ სამხრეთ კედელს მიუყვება თითქოს საგანგებოდ ჩამოსწორებული 3,2მ სიგრძის კედელი (ტაბ.7/2).

საინტერესოა, ისიც, რომ 2018 წელს სოფელ მურმანეთის თანამედროვე სასაფლაოს ტერიტორიაზე, სამარხის გაჭრისას, შემთხვევით აღმოჩნდა, როგორც ჩანს, ბრინჯაოს მეტალურგიის თანადროული ნამოსახლარის ნაშთები. წარმოდგენილია თიხის ჭურჭლის ნატეხები. მოვარდისფრო-მოყავისფროდ გამომწვარი, ალაგ-ალაგ შავი ელფერი დაკრავს. თიხა საკმაოდ უხეში, მინარევიანია, ხელით ნაძერწი. წინასწარულად, საქმე უნდა გვექონდეს არქაულ ფორმებთან, რომელთაც აქვთ ოდნავ მომრგვალებული სწორკედლიანი ტანი, ყელი ჯერ კიდევ არ იკვეთება. პირი – ოდნავ გარეთკენ მიმართული, ძირი – ფართო, ბრტყელი. დიდი ნაწილი სადაა. მხოლოდ და მხოლოდ ერთ-ერთ მათგანს, მხრის არეში შემოუყვება ღარებით შემოფარგლული, მჭიდროდ განლაგებული დახრილი ხაზების ფართო სარტყელი. შემკულობათა კატეგორიას მიეკუთვნება ორიოდ ნატეხზე ტანის არეში დაძერწილი მოზრდილი კოპი და მოგრძო ვერტიკალური ქედი. ყურადღებას იქცევს ბოლოსკენ ოდნავ გაფართოებული, ოთხკუთხაგანიკვეთიანი მასივური თიხის

ნატეხი. არაა გამორიცხული, რომ იგი კერიის დეტალს წარმოადგენდეს (ტაბ.11). 2019 წელს მოგვეცა შესაძლებლობა ამ ტერიტორიაზე გაგვევლო საკონტროლო თხრილი (ზომები: 4X2 მ.) თავდაპირველად მოიხსნა 60 სმ. სისქის ჰუმუსი, რომელშიც შერეული იყო კერამიკის უსახური ფრაგმენტები. 65სმ სიღრმეზე კი იწყება მოყავისფრო ფენა, სადაც ჩნდება სხვადასხვა პერიოდის მასალა. ქრილის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში გაინმინდა მრავალგანყოფილებიანი სამსხვერპლოს მცირე ფრაგმენტი, სქელკედლიანი ჭურჭლის ნატეხები, რომლის ზედაპირი დახრილი ჭდეებითაა დაფარული (ტაბ.12/1). გამორჩეულია სქელკედლიანი, რუხკეციანი ჭურჭლის კედლის ნატეხი. მის ზედაპირზე რელიეფურადაა გამოცემული ზიგზაგისებური ორნამენტი (ტაბ.12/2). ესეც მეტალოურგიის თანადროული ნაკეთობა ჩხანს.

გარკვეული საველე სამუშაოები ვანარმოეთ მურმანეთის ახლად აღმოჩენილ მეორე ნამოსახლარზე (დავით მიქელაძის საკარმიდამო ნაკვეთი. GPRS №41° 33.773, 41° 37.843). პირველ რიგში გავასუფთავეთ ეზოს ტერიტორიაზე ადრე გამოჩენილი სტრატეგრაფიული ქრილი. მისი სიგრძე 9 მ, სიმაღლე – 2.1მ, ჰუმუსის სისქე 30–40 სმ-ია. მოსდევს 50–60 სმ-ის სიმძლავრის, კერამიკის ნახავისაგან შედგენილი მონითალო ფერის ფენა. თხრილის ცენტრალურ ნაწილში ზოგან 90 სმ-მდე ჩადის დედაქანი. ქრილის გასუფთავებისას ჩნდებოდა ქვევრის კედლისა და თხელკედლიანი ჭურჭლის ნატეხები. გამოერია მონითალო თიხისაგან დამზადებული კვირისტავი (ტაბ.9/6).

ქრილის განმენდის შემდეგ ავგვემეთ NW – 1, NO – 1, SO – 1 და SO –11 ნახევარკვადრატები (ტაბ.1/1). თხრილი დამხრობილია ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ. მთლიან ფართობზე მოვხსენით 30–40 სმ ჰუმუსი. NO – 1 ნახევარკვადრატში წარმოდგენილი იყო პატარა ზომის ჯამის პირ-კედლისა და ძირის, მრგვალგანივკვეთიანი ყურის და სხვ. ნატეხები. ხოლო NW 1 კვადრატში პრეპარირებულ იქნა ბათქაშის ფრაგმენტები, SO კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში 50 სმ სიღრმეზე კი დაფიქსირდა ნახშირის კვალი. აღმოჩნდა ქოთნის ყურის ფრაგმენტი, მონითალო-მოშავო სქელკედლიანი თიხის ქვევრის კედლის ნატეხები. არის ჯამის პირ-კედლისა და ძირის პრეპარაციის შემდეგ თხრილის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთშიც გაინმინდა ერთ ხაზზე განლაგებული ურთიერთ დამორებული ბათქაშით შევსებული რამდენიმე ქვა. მისი სამხრეთ-დასავლეთით გაუთხრელ ფართობში ექცევა (ტაბ.8/1, 2). თხრილის NO 1 ნა-

ხევარკვადრატის სხვა მონაკვეთებშიაც ჩნდება სამზარეულო თუ სამეურნეო დანიშნულების კერამიკის ნატეხები. მიემატა ქვის მოზრდილი თუ პატარა ზომის სალესები. მატავარი სამუშაოები დაეთმო ბათქაშიანი იატაკისა და კერამიკის პრეპარაციას. 0,8 მ სიღრმეზე დაფიქსირდა პატარა ზომის კენჭებისა და ბათქაშის ნაზავი, რაც, არაა გამორიცხული ნაგებობის საგანგებოდ მოწყობილი იატაკის შემორჩენილი ფრაგმენტი იყოს (ტაბ.8/2). სამშენებლო ხელოვნებაში ბათქაშიანი ნაგებობებისა და მოკირწყლული მოედნებით შედგენილი იატაკებისა და ეზოების მოწყობა დამახასიათებელია კოლხეთისათვის ბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული ანტიკური ხანის ჩათვლით. ამ მიმართებით საინტერესო სურათი გვხდება ფიჭვნარის მაგალითზე. ჩავედით დედაქანის დონემდე. ნამოსახლარის საზღვარი შედის გაუთხრელ ფართობში.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული იქნა სხვადასხვა არტეფაქტი. მათ შორის წამყვანი ადგილი სამეთუნეო ნაკეთობებს უკავია.

სამეურნეო ჭურჭლი. მრავლადაა წარმოდგენილი ქვევრის ძირკედლისა და ტანის ფრაგმენტები. მათთვის დამახასიათებელია გარეთკენ გადახრილი, მასივური, ორნამენტირებული (რომბები, დახრილი ქდეები) პირის კალთები, მხრებგამოყვანილი ტანი და ბრტყელი ძირი. ტანის ზედაპირი დაფარულია ლარებისა და ქედების სხვადასხვა ვარიაციით (ტაბ.9/1, 3).

როგორც ცნობილია, ქვევრის ძირითადი ფუნქცია მეღვინეობასთან არის დაკავშირებული, ზოგჯერ გამოიყენებოდა სხვა პროდუქტების შესანახად და ტრანსპორტირებისათვის. არ გამოირიცხება ამათი ექსპორტიც. იყენებდნენ დასაკრძალავ ურნებადც. ქვევრის პროტოტიპებს ლითონის ინდუსტრიის ადრეულ ეტაპზე გავრცელებულ დიდი ზომის ჭურჭელში ხედავენ. ბ.კუფტინი ადრეანტიკური ხანის ქვევრების წინაპრებად ეშერის ოსუარიუმებს მიიჩნევს. საბოლოო ჩამოყალიბება ძვ.წ. VII საუკუნეს მიეკუთვნება და მევენახეობის განვითარებას უკავშირდება. ბოლო წლების არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ კიდევ უფრო გააფართოვა კოლხური ქვევრების გავრცელების არეალი. ისინი აღმოჩენილია საქართველოს თითქმის ყველა ძეგლზე, რომელიც შეიცავს ძვ.წ. VI-IV საუკუნესა მასალებს. (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ქყონია, 1981:14-24). ნამოსახლარებზე მათი სიმრავლე კი გვიჩვენებს, რომ მექვევრეობა კერამიკული ხელოსნობის წამყვანი, დანინაურე-

ბული დარგია ყოფილა. ასევე ითქმის ჩვენი ძეგლის მიხედვითაც.

ცალკე უნდა გამოვყოთ დერგები. ისინი შედარებით თხელკედლიანია, მოყავისფრო ან რუხკეციანი. ძირითადად, პირ-ყელის, ტანისა და ძირის მცირე ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი. კორპუსი უმეტესად სადაა, ძირი ბრტყელი. გამორჩეულია რომბისებრი სარტყლით შემკული პირისა და ყელის ნატეხი, რომელზეც წრიული ფორმის სავენტილაციო ნახვრეტი არის დატანილი (ტაბ.9/1,2). ფორმით, მოყვანილობითა, და ორნამენტით დერგები ქვევრებს იმეორებენ. აღსანიშნავია, რომ ორნამენტის პირის მქონე დერგები ადრეანტიკური ხანის დასაწყისიდან, ძვ.წ. VI–V ს ჩნდება და უფრო გვიანაც ძვ.წ. IV–III საუკუნეებში განაგრძობენ არსებობას (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ჭყონია, 1981:27).

უახლეს მონაპოვარებში გვაქვს ვანის დერგების მესამე ტიპის მსგავსი პირ-ყელის, ტანისა და ყურის ფრაგმენტები (ტაბ.9/4). აქვს ფართო, გარეთკენ გადმოშლილი სამკუთხაგანივკვეთიანი პირი, გამოყვანილი ყელი, მხარზე შერჩენილი აქვს ბრტყელგანივკვეთიანი ყურის ფრაგმენტი. კეცი მოყავისფროა. ფართოპირიანი ორყურა დერგები ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილია ძვ.წ. V საუკუნის დახურულ კომპლექსებში (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ჭყონია, 1981: 27).

საოჯახო კერამიკა უმეტესად, ქოთნების ცალკეული ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი (ყელის, ტანის, ძირისა და ყურის ნატეხები). ზოგიერთს მხარზე წინვისებური, თოკისებრი თუ დახრილი ხაზების ორნამენტი აქვთ დატანილი, გვხდება სადა ნატეხებიც. ისინი შედარებით თხელკედლიანია, მოყავისფრო-მონითალო წვრილმინარევიანი თიხის. ყურის ფრაგმენტები, ძირითადად, ოვალურგანივკვეთიანია. ერთ-ერთ მათგანს ყურის დასაწყისთან წრიული ფორმის კოპი აქვს დაძერწილი. გვხდება შედარებით სქელკედლიანი მოშავომოყავისფრო უხეში თიხისაგან დამზადებული, მოზრდილი ქვაბქოთნის კედლის, ძირისა და მარყუჟისებრი ყურის ნატეხებიც (ტაბ.9/7).

ქოთნები გავრცელებას ჩრდილო კავკასიურ, ცენტრალურ ამიერკავკასიურ თუ კოლხურ კულტურაში გვიანბრინჯაოს ხანიდან პოვებენ და ადრეშუასაუკუნეებშიც განაგრძობენ არსებობას. საერთოდ, კი სრულყოფას აღწევენ და მასობრივი მოხმარების საგნად იქ-

ცევიან ძვ.წ. VI-II საუკუნეებში. ამათი ანალოგები იმდენად მრავალრიცხოვანია, რომ მათ შესახებ საუბარი შორს წაგვიყვანდა.

სუფრაზე მოსახმარი ქურჭლებიდან სასმისი და პატარა ზომის ჯამის ფრაგმენტებია წარმოდგენილი.

კოლხური კერამიკული ნაწარმის ერთ-ერთი ნამყვანი სახეობაა სასმისი (ტაბ.9/5). წარმოდგენილია ძირ-კედლის ფრაგმენტი, ცილინდრულტანიანი; ზედაპირი დაფარულია ტალღისებრი ნაჭდევებით. ძირი დისკოსებრია. მათი გაჩენაც კულტურული მევენახეობა-მელვინეობის განვითარებას უკავშირდება. კოლხური სასმისები ფართოდ ჩანს გავრცელებული დასავლეთ საქართველოში. ძვ.წ. VII ს. VI- V სს ისინი მასობრივი წარმოების საგანი ხდება (კახიძე, ვიკერსი, 2004:137, სურ. 315, 322, 324, 326).

ცალკეული ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი ჯამებიც. ქურჭლის ეს ფორმაც ფართოდ ჩანს გავრცელებული ნამოსახლართა, ნაქალაქართა და სამაროვანების არქეოლოგიური გათხრებისას. მათი წარმოება წინანტიკური ხანიდან იწყება, იგივე შეიძლება ითქვას ჩვენი მონაპოვრის მიმართაც.

კვირისტავი. გამორჩეულია საოჯახო ხელოსნურ წარმოებასთან დაკავშირებული კვირისტავი (ტაბ.9/6), ყავისფერკეციანი, წრიული, ცენტრში ნახვრეტით. კვირისტავი, როგორც საკულტო ნივთი და ფიქსირებულია საგვარჯილეს გვიანნეოლითური ფენის სამარხში (ნებიერიძე, 1999:10), ასევე არუხლოს ენეოლითურ სამარხში (Чубинишвили, Гогелия, 1981:35-45, ტაბ. XX/5, სამარხი 9). აღმოჩენილია საგვარჯილეს სამსხვერპლო კერასთანაც. თიხის კონუსური თუ ბიკონუსური ფორმის კვირისტავები შემკულია სხვადასხვა ორნამენტით, რომელიც ასტრალურ სიმბოლიკადაა მიჩნეული – ღვთაების მზისადმი იყო შეწირული (ნებიერიძე, 1999:8). უძველესი ეპოქების გარდა კვირისტავები ფართოდ ჩანს გავრცელებული ძვ.წ. II-I ათასწლეულების კოლხურ კულტურაში. მრავლად გვხვდება ადრეანტიკური ხანის ნამოსახლარებზე. ცნობილია სამარხებში ჩაყოლების ტრადიცია. კიდევ ერთი კვირისტავი 2018 წელს შემთხვევით იქნა მოპოვებული სოფელ ჭარნალში, ედნარ გორგაძის საკარმიდამო ნაკვეთში (ტაბ. 8/6)

სხვა სახის ნაკეთობებიდან აღსანიშნავია ქვის სალესები. ტიპური. ისინი თითქმის ყველა ეპოქის ფენებშია წარმოდგენილი. გვაქვს კარგად დამუშავებული, გაურკვეველი დანიშნულების წრიული ფორმის ქვის ნივთი. მის შესახებ ჯერჯერობით ვერაფერს ვიტყვით.

სოფელ ჭარნალის მურმანეთში აღმოჩენილ ნამოსახლარზე საკონტროლო თხრილების გავლება საინტერესო შედეგების მომცემი აღმოჩნდა. სახეზეა კიდევ ერთი ნამოსახლარი, რომელიც ძვ.წ. I ათასწლეულებით თარიღდება.

არქეოლოგიური გათხრების მორიგ ობიექტს წარმოადგენდა რომაული ქვევრის აღმოჩენის ადგილ. ავეგემეთ NO სექტორის 1, 2 და 11, 12 ნახევარკვადრატები (ტაბ.1/2, 10/1). პირველ რიგში მოიხსნა 25-35სმ სიმაღლის ზედა ჰუმუსოვანი ფენა. ჰუმუსს მოსდევს ყვითელი ფერის ალიზი, თიხნარი. 20-25 სმ. სისქის შრის ალების შემდეგ მთლიანად გამოჩნდა ქვევრის კონტურები. თხრილის ცენტრალურ ნაწილში მოვიპოვეთ კერამიკის ნატეხი, რომელზედაც პატარა ზომის ჯვარია დაძერწილი. კეცი ღია მოყავისფრო წვრილმარცვლოვანი, მინარევიანი, საკმაოდ სქელკედლიანი, პირის როგორც შიდა, ასევე, გარე კალთა მკვეთრად გამოყოფილია (ტაბ.10/2). არის ასეთივე კეცის მქონე მეორე ნატეხიც. აქვს სწორი პირი, გარეთა კალთას წყვილი რელიეფური ზოლი მიუყვება. ვერაფერს ვამბობთ მათი ფორმის შესახებ. ჯვრისგამოსახულებიანი ფრაგმენტი თარიღდება – XI-XIII სს. არის ყვითლად მოჭიქული ჯამის ძირ-ქუსლის ნატეხიც (ტაბ.10/3). ანალოგიების მიხედვით მსგავსი ჭიქურით ნაკეთობის დაფარვა XII ს. დამახასიათებელი (ქამადაძე, 2014:325-328).

თხრილში ქვევრის დასავლეთით 1,9 მ-ის მოშორებით გამოჩნდა წრიული მოყვანილობის ქვაყრილი, დმ-1,4 მ. ხოლო NO სექტორის I კვადრატის აღმოსავლეთით, 2 მ მოშორებით – მეორე წრიული მოყვანილობის ქვაყრილი. მოზრდილი ქვების დმ – 0,9 მ. ორივე ქვაყრილი ექცევა ყვითელი ფერის ნებოვან ფენაში. ისინი განლაგებულია თანამედროვე ზედაპირიდან 0,8 მ. სიღრმეზე. NO სექტორის 12 კვადრატში გამოვლენილი ქვაყრილი გაუთხრელ ფართობში შედის რის გამოც სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით ნახევარი კვადრატით გავფართოვდით. ძირითადი სამუშაოები დაეთმო ქვაყრილების პრეპარაციას, გამოიკვეთა მშრალი ნყოფით ნაგები საშუალო ზომის ქვების ორ რიგად განლაგებული საძირკვლის ნაშთები. მისი რაობის შესახებ ვერაფერს ვამბობთ.

როგორც ვხედავთ ჭარნალის მურმანეთი წარმოადგენს ქოროხის ქვემო წელის ერთერთ საინტერესო არქეოლოგიურ ძეგლს. მის კომპლექსში ექცევა ფერადი ლითონების მეტალურგიასთან დაკავშირებული საინტერესო არტეფაქტები, მხედველობაშია I და II მეტალურგიული კარა. ასევე სარ-ლასტით ნაგები ხუროთმოძღვრების

მეტად საინტერესო ნაშთები. შესაძლებელი უნდა იყოს მისი რეკონსტრუქცია. დაიწყო ზემოთ ჩამოთვლილი არქეოლოგიური ძეგლების თანადროული ახლად აღმოჩენილი ნამოსახლარების ნაშთების შესწავლა. ბუნებრივია ჩვენს ხელთაა მომდევნო ეპოქების არქეოლოგიური ძეგლები. ამათ რიცხვს განეკუთვნება ძვ.წ. I ათასწლეულის ნამოსახლარი ასევე, რომაული ხანის ქვევრისა და ქვაყრილების აღმოჩენის ადგილები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ა. კახიძე, მასალები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ძველი ქალაქების ისტორიისათვის. _ მსკა, IV, თბილისი 1965. გვ: 67-94.
- ა. კახიძე, საქართველოს ზღვისპირეთის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი, 1971.
- ა. კახიძე , დ. სახუტაიშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. – სდსძ, II, ბათუმი 1989.
- ა. კახიძე, მ. ვიკერსი, კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ფიჭვნარი I, ბათუმი–ოქსფორდი 2004.
- ა. კახიძე, თ. შალიკაძე, ნ. სურმანიძე, მ. ნაგერვაძე, ბათუმის ციხის 2012 წლის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. – აჭარა წარსული და თანამედროვეობა I. ბათუმი 2013. გვ. 8-21.
- ოთ. ლორთქიფანიძე, ელ. გიგოლაშვილი, დ. კაჭარავა, ვ. ლიჩელი, მ. ფირცხალავა, ა. ჭყონია, ძვ.წ. VI-IV საუკუნეების კოლხური კერამიკა ვანიდან. – ვანი V, თბილისი 1981. გვ. 14-28.
- ლ. ნებიერიძე, საკულტო რიტუალები (მღვიმე საგვარჯილეს მიხედვით). – ძიებანი III, თბილისი 1999. გვ:5-18.
- ი.ლამბაშიძე, ბ. მინდიაშვილი, გ. გოგოჭური, კ. კახიანი, ი.ჯაფარიძე, უძველესი მეტალურგია და სამთამადნო საქმე საქართველოში, თბილისი 2010.
- კ.ქამადაძე, გვიანი შუასაუკუნეების ერთფერად მოჭიქული კერამიკა გონიო-აფსაროსიდან//ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოება -II, 325-328, ბათუმი 2014. გვ:325-328.
- ლ. ჯიბლაძე, კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია,

თბილისი, 1997

- В. Бахшалиев**, Новые находки к древней металлургии и металлообработке в Кюльтепе. Доклады академии наук Азербайджанской ССР, т. XLII. Баку. 1986
- К. Кушнарева**, Чубинишвили Т., Древние культуры Южного Кавказа (V-III тыс до н э) Ленинград 1970.
- Б. Пиотровский**, Кармир-Блур. II. Ереван 1952.
- III. Чартолани**, К истории нагорья Западной Грузии доклассовой эпохи, Тбилиси 1989.
- Т. Чубинишвили**, К древней истории Южного Кавказа. Тбилиси 1971.
- Т. Чубинишвили, Д. Гогелия**, Краткий отчёт Квемо Картлинской экспедиции. – ПАИ в 1978, Тбилиси 1981.
- Н. Hauptmann**, Kalkolitik ađdan lik ainni bitimine kadar Norşuntepe de Yereşmenin Gelişimi in: Türk. Tarih KONGresi. Türk Ta rih Kurumu Yayinlari IX, 8 Ankara, II, 1979
- Müller-Karpe.**, Anatolische Metallhandwek Offa, Band 75 Neumünst, 1994

შემოკლებათა განმარტება

მსკა – მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის

სდსძ – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები

ძიებანი – საქართველოსა და ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიური ცენტრის გამოცემა

ПАИ – Полевые археологические исследования

Tamar Shalikadze

New archaeological discoveries in Charnali Murmaneti

Summary

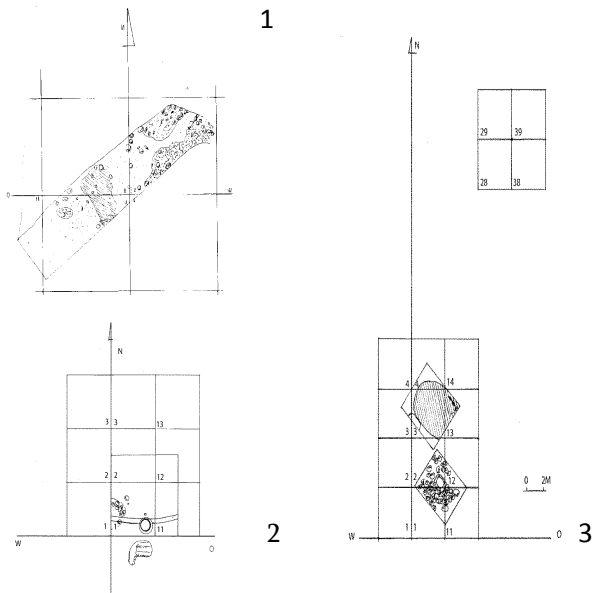
Artefacts from various eras were collected during field excavations in Murmaneti in 2014 in Charnali. The earliest of these is a fragment of a multipurpose altar dating from the last centuries of the second millennium

BC. Artefacts related to metallurgy of nonferrous metals have yielded interesting results, considering I and II metallurgical court. The same can be said about the remains of the stone workshop on the left slope of Murvaneti №1. Small-scale cleaning works started here in 2014. Burnt loam and charcoal were observed. The field research-search continued in 2017 and 2018.

In 2019, the archaeological work was completed. The remains of horizontally arranged, carbonized wood boards were identified. In the interior and exterior of the building there were circular fossils with some deepening, which had to have columns of wooden walls. It is possible that they were plastered. Metalworker metallurgists appear to have created a temporary structure, the two walls of which (north and south), according to the remained hollows, were the walls of vertical wood-wattle columns. Ground is used as its western wall. It should have had an open entrance to the east (this part of the area to be dug was unfortunately damaged by the terrace construction). Particular attention is attracted by the above-mentioned hole of wide diameter, in which it had to have a massive wooden column built. Evidently, it had to have horizontally arranged wood boards in order to create a two-sided roof. Without a doubt, it is a relatively light construction, the so called thatched wattle hut with set up on cane-pole with plastered walls. It is seen that in parallel with famous plank, log like arranged buildings well-characterized to Colchian culture, they used comparatively a more simple practice of buildings set up on cane-poles.

The study of the remains of the newly discovered remains of the above-mentioned archaeological sites has begun. Naturally, archaeological sites of the subsequent epochs are at our disposal. The first millennium BC settlement sites, also Roman Age wine-jar and the sites of stone-embankment discovery are included to their number

ჭაბ. 1

ჭაბ. 2

1.

2.

3

4